

TANÁRI KÉZIKÖNYV

FI-501010901/1 – MAGYAR NYELV 9.

FI-501011001/1 – MAGYAR NYELV 10.

A kézikönyv az Széchenyi 2020 Fejlesztési program Emberi Erőforrás Fejlesztési Operatív Programjának EFOP-3.2.2-VEKOP-15-2016-00001 számú, A köznevelés tartalmi szabályozóinak megfelelő tankönyvek, taneszközök fejlesztése és digitális tartalomfejlesztés című projektje keretében készült. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

Szerző
dr. Asztalos Éva

Szerkesztő
Téglásy Katalin

Olvasószerkesztő
Gönye László

Sorozatterv, tipográfia
Takács Brigitta Rita

Tördelés
Takács Brigitta Rita

© 1. kiadás, 2017

© Eszterházy Károly Egyetem – Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, 2017

Raktári szám: FI-501010901/1K

Eszterházy Károly Egyetem – Oktatókutató és Fejlesztő Intézet
1143 Budapest, Szobránc utca 6–8.
www.ofi.hu

Felelős kiadó
dr. Liptai Kálmán rektor

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETŐ	4
I. AZ ÚJGENERÁCIÓS TANKÖNYVEK FEJLESZTÉSI CÉLJAINAK MEGVALÓSULÁSA	6
II. A TANKÖNYVEK FELÉPÍTÉSE, A TÉMAKÖRÖK BEMUTATÁSA	10
<i>A tanítás és tanulás eredményességét elősegítő eszközök és megoldások.....</i>	<i>10</i>
<i>9. évfolyam.....</i>	<i>12</i>
<i>10. évfolyam.....</i>	<i>38</i>
III. A TANKÖNYVEK EREDMÉNYES HASZNÁLATÁNAK FELTÉTELEI ÉS LEHETŐSÉGEI	67
<i>Tematikus terv: Stilisztikai alapismeretek.....</i>	<i>68</i>
<i>Óratervminta</i>	<i>74</i>
<i>A tudományos és ismeretterjesztő stílus – Feladatlap „A”</i>	<i>81</i>
<i>A tudományos és ismeretterjesztő stílus – Feladatlap „B”</i>	<i>83</i>
IV. A TANKÖNYVEKHEZ TARTOZÓ MUNKAFÜZETEK.....	86

BEVEZETŐ

Jelen kézikönyv mindenekelőtt támpont kíván lenni a magyar nyelv és irodalom tantárgyat középiskolai évfolyamokon tanító pedagógusok számára. Tanári segédlet a tanórákra való felkészüléshez, hogy a rengeteg, egyénileg összeállított tanmenet, óraterv, feladatlap, témazáró dolgozat mellett tudatosan forgassuk, használjuk, hasznosítsuk azt is, ami rendelkezésünkre áll. Véleményem szerint a nyelvtanórákra kiváltképp összeszedetten, felkészülten kell érkeznie a szaktanárnak, hiszen többnyire egy vagy két óra erejéig képviselteti magát a tantárgy a tanulók órarendjében. Ezért a tanárkollégának meg kell terveznie, ki kell használnia minden percet, hogy a tantárgyhoz rendelt nevelési-fejlesztési célokat meg tudja valósítani, és a diákokat a mindennapi életben is alkalmazható tudással vértessze fel. Ehhez a fontos tervezési feladathoz igyekszik segítséget nyújtani a kézikönyv.

Bár kevés szó esik róla, a nyelvtanóráknak komoly tétje van. Azokon elvileg évfolyamról évfolyamra az anyanyelvnek egyre magasabb szintű tudatosítása történik. Minél tudatosabban használjuk a nyelvet, annál magabiztosabban válogathatunk a nyelvi struktúrák közül. Ha csak a verbális-nyelvi intelligenciából következő tevékenységi formákat – az írást és az olvasást – vizsgáljuk, meg kell állapítanunk, hogy ezek a kultúra fenntartásának eszközei. Nem csupán az iskolai jó teljesítmény, hanem az egyén létezésének minősége is múlik rajtuk. Magyarán: minél fejlettebb az anyanyelvi kompetenciánk, annál könnyebben igazodunk el az emberi kapcsolatok és a különböző tudásterületek világában. Ha vetünk egy pillantást a filozófia történetére, láthatjuk, hogy a nyelv egy sor ismeretelméleti és létfilozófiai kérdéssel kapcsolódik össze – már csak ezért sem mindegy tehát, hogy ki mennyire lát bele a nyelv mélységeibe.

A kézikönyvben tekintettel vagyunk a pedagógusok autonómiájára. Feladatválogatásaink, megoldási javaslataink, módszertani ötleteink tiszteletben tartják a tanárkollégák döntési szabadságát, azt, hogy lehetségesek más utak, más hangsúlyok. Inkább szerettünk volna a tankönyvekben és a munkafüzetekben rejlő lehetőségekre rávilágítani. A kiemelten javasolt taneszközök felsorolásakor mindenekelőtt az életszerűség, a kézzelfoghatóság és a gyakorlatiasság szempontját vettük elsődlegesnek. Ám mind a tankönyvek, mind a munkafüzetek kellő mennyiségű és minőségű feladatot tartalmaznak, és ez lehetővé teszi, hogy a szaktanár figyelmet fordíthasson az egyéni eltérésekre, a differenciálásra, vagy hogy más megfontolások szerint foglalkoztassa tanulóit a rendelkezésére bocsátott feladatok segítségével. Valljuk, hogy a módszerek felhasználhatóságáról sokszor maga a tananyag dönt; a tanórák megtervezése során a kitűzött fejlesztési-nevelési célokból és a tanulócsoporthoz egyediségéből érdemes kiindulni a módszertani repertoár helyett.

A tartalmi egységek bemutatásakor egyrészt az új kutatási eredmények, szemléletváltások tananyagbeli megjelenésére, másrészt az adott téma kapcsán felmerülő didaktikai nehézségekre koncentráltunk. A nyelv használatközpontú megközelítése például új

szövegdefiníciót vezet be; az állítmány prioritásának elméletével együtt új mondatelemzési gyakorlat lép életbe; eltűnik a névszói állítmány és a hozzárendelő szintagma kategóriája; a kommunikációtan új témákkal bővült az internetes kommunikáció térhódítása nyomán. Csupán ezek az újdonságok is magyarázatul szolgálnak a kérdésre: miért volt időszerű és szükséges az új tankönyvek megírása.

Szeretettel ajánljuk a kézikönyv utolsó fejezetében található tematikus tervet, amely a tizedikes tankönyv *Stilisztika* című fejezetéhez készült, továbbá egy óratervmintát, amely a tudományos és szakmai stílus témájának lehetséges feldolgozását mutatja be. Mindezzel együtt, reméljük, a tanári kézikönyv sokat segít a tankönyvek és a munkafüzetek használatában, megkönnyíti és inspirálja a tanórákra való felkészülést.

I. AZ ÚJGENERÁCIÓS TANKÖNYVEK FEJLESZTÉSI CÉLJAINAK MEGVALÓSULÁSA

A nemzeti köznevelés tankönyvellátásáról szóló 2013. évi CCXXXII. törvény egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról, valamint a tankönyvellátásban közreműködők kijelöléséről rendelkező 501/2013. Kormányrendelet, továbbá a tankönyvvé, pedagógus-kézikönyvvé nyilvánítás, a tankönyvtámogatás, valamint az iskolai tankönyvellátás rendjéről szóló 17/2014. EMMI rendelet értelmében a tankönyvpiac megszervezése és irányítása állami feladat. A tankönyvpiac monopolizálására az esélyegyenlőség elvének minél szélesebb körű megvalósulásáért volt szükség. Emellett a Nemzeti alaptanterv tartalmi szabályozása is a tankönyvegységesítés irányába mutatott. A kompetenciafejlesztési elvárásokat és a közműveltségi tartalmakat azért kellett összehangolni, hogy a kimeneti követelményeket a közoktatásban részt vevő minden tanuló rögzített tantárgyi követelménystandardok elsajátításával – azaz egyenlő eséllyel – teljesíthesse.

Az idővel az Eszterházy Károly Egyetem kötelékeibe kerülő Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet először ún. kísérleti tankönyveket íratott a kerettantervekben részletezett közműveltségi tartalmaknak és fejlesztési céloknak megfelelően. Ezeket a kísérleti tankönyveket folyamatosan az újgenerációs utódaik váltják fel. Az átdolgozást elsősorban az iskolai kipróbálás tapasztalatai, illetve évfolyamonként kiemelt fejlesztési célok határozzák meg. Az újgenerációs tankönyvek átmenetet jelentenek a papíralapú és a digitális tankönyvek között. Az elkészült kiadványok internetes felületen is elérhetők, tableten és mobiltelefonon is olvashatók. A kísérleti tankönyvek átdolgozott változatai próbálnak igazodni a mostani generáció vizuális igényeihez, valamint eleget tenni annak az elvárásnak, hogy a tanulók már az ismeretek megszerzése közben szerepet kapjanak. Minden újgenerációs tankönyv felépítése, összeállítása követi a tevékenységközpontú pedagógiák alapvetéseit.

Az újgenerációs tankönyvek fejlesztése évfolyamonként más-más fókusszal történt. Az első, a második és a harmadik évfolyamon a fejlesztők a korszerű műveltségkép közvetítését célozták meg. Ebbe beletartozik a lényegyet megragadó tananyagtervezés, a tudomány és a művészet élő képviselőinek megismertetése; valamint annak feltárása, hogy a tudományos eredmények, ismeretek hogyan hasznosulnak a mindennapi életben. A fejlesztők törekedtek arra, hogy az iskolai tananyag és a mindennapi valóságban tapasztalt jelenségek és problémák között tényleges kapcsolat jöjjön létre. A negyedikről a tizedik évfolyamig a fejlesztés arra irányult, hogy a tananyagfeldolgozás során a tanuló- és tanulásközpontú oktatási modell valósuljon meg, vagyis a leckék felépítése összhangban legyen a tudásszerzés konstruktivista elképzelésével, illetőleg legyen mód az összes intelligenciaterület kreatív használatára. A tizenegyedik évfolyamon a szövegértési és szövegalkotási képességek fejlesztése került előtérbe. A fejlesztők úgy állították össze a tankönyvek szövegeit, hogy azok fokozatosan egyre többféle lehetőséget adjanak a tartalomhoz kötött szövegértési képességek művelésére, szövegfeldolgozási technikákat, olvasási stratégiákat gyakoroltassanak. A tizenkettedik évfolyamon a tananyagfejlesztők a digitális műveltség fejlesztésére összpontosítottak. A

végzősök számára készített új tankönyveknek lehetőséget és ösztönzést kell adniuk a korszerű kommunikációs technológiák tanításban és tanulásban való alkalmazásához és a tanulási-tanítási folyamatok személyre szabott támogatásához. A tankönyvkészítőknek minél hatékonyabban ki kellett használniuk azt a lehetőséget, hogy a tankönyvbe bekerülő képek, ábrák, térképek elektronikus változatban különböző módon meg is elevenedhetnek.

A kilencedikes és tizedikes nyelvtankönyvek és munkafüzetek fejlesztőinek tehát az volt a feladata, hogy összeállításukkal elsősorban a tanuló- és tanulásközpontú tananyagfeldolgozást támogassák. Ennek az elvárásnak sok szempontból eleget tettek. Elsőként azzal, hogy a tankönyvi leckék a konstruktivista szemléletű RJR-modellt követik. Ez a felfogás abból indul ki, hogy az új információkat az előzetes tudás bázisán meglévő értelmezési keretek segítségével dolgozzuk fel. A tanár ebben a belső, öntevékeny folyamatban hozzájárulhat az említett kognitív struktúrák fejlesztéséhez, ha tanóráját a ráhangolás, jelentésteremtés és reflektálás szakaszai szerint tervezi meg. Vagyis először kapcsolatokat teremt a tanuló előzetes tudásával, aztán jól érthető és könnyen felidézhető struktúrákba rendezi az új tartalmakat, majd lehetőséget biztosít a diákoknak az önálló reflektálásra, végül alkalmat ad a tanultak kiterjesztésére, új kontextusban való alkalmazására. A tankönyvek leckéi e hármas tagolást jól leképezik. Minden lecke olyan kérdésekkel indul, amelyek igyekeznek kapcsolatot teremteni a megszólított tanulók életvilágával, hétköznapi tapasztalataival. Ezek a kérdések egyszersmind felvezetik a lecke központi témáját, tehát kontextust teremtenek az új ismeretek befogadásához. Pl. a tizedikes tankönyv 9. leckéje a tervezett szöveget állítja középpontba. A ráhangoló kérdések a következők: „Milyen helyzetekben tervezed meg előre, hogy mit fogsz mondani vagy írni? Mit gondolsz, miért készülünk fel előre ezekre a helyzetekre, miért nem elégszünk meg a rögtönzéssel?” A tanár szabad kezét kap, hogy ezeket a kérdéseket milyen módszer alkalmazásával vezeti a tanulók elé. Lehet páros megbeszélés útján, lehet csillagtérkép vagy egyéb grafikus szervező segítségével, esetleg a kérdések jellegétől függően érvek felsorakoztatásával. A ráhangoló kérdések után következik a címben megjelölt tananyag szisztematikus kifejtése, logikus elrendezése. Ennek terjedelme általában nem haladja meg az egy-két oldalt, tárgyalásmódja lényegre törő, megfogalmazása világos, nem tartalmaz bonyolult mondatokat, felesleges kitérőket. A szöveg tipográfiája jól támogatja az elsajátítás érdekében végzendő további tanulói munkát: az önálló vázlatírást, a tananyagnak a memorizálást segítő egyéni újraalkotását. A vizuálisan jól elkülönülő témaegységeket gyakran kísérik folyamatábrák, táblázatos összefoglalások, áttekintések. A leckék végén kérdések és feladatok találhatók. Ezek az újonnan tanultak megszilárdulását, továbbgondolását és a mindennapi élethez való visszavezetését szolgálják. Pl. a tizedikes tankönyvben a 22. lecke végén még a száraznak, életidegennek tűnő magyar helyesírás kapcsán is előfordulnak olyan feladatok, amelyek képesek összeköttetést találni a tanulók tapasztalati világával: 77. o. 4. a, *Mennyire tartod fontosnak, hogy alkalmazd a helyesírási szabályokat?*; b, *Elítélendő vagy elfogadható, ha valaki sok helyesírási hibával ír?* Vagy: 77. o. 9. *Végezzetek felmérést a környezetetekben a*

helyesírással kapcsolatos nehézségekről! Kérdezzétek meg barátaitokat, rokonaitokat, hogy melyik szabály betartása okoz nekik nehézséget! Válaszaikból készítenek kördiagramot!

A leckék végén a kérdéseket, feladatokat tartalmazó rész eleget tesz annak az elvárásnak is, hogy a tanulóknak rejlő különböző típusú tehetség és kreativitás kibontakozhasson. Ide sorolhatjuk egyrészt a kooperatív technikákra támaszkodó feladatokat. Pl. tizedikes tankönyv 80. o. 3. a) *Alkossatok négyfős csoportokat! Egy kis cég munkatársai vagytok. Az 1. tanuló a cégvezető, a 2. tanuló a titkár/titkárnök, a 3. a jegyzőkönyvvezető, a 4. a projektfelelős. Hétfő reggel van, a cégvezető felsorolja a feladatokat, az alábbi igék felszólító módú alakjaival: gyűjt, halaszt, küld, hagy, hisz, hallgat, tetszik! A titkár/titkárnök jegyezze le a teljes mondatokat! A leírt mondatok felhasználásával a jegyzőkönyvvezető írjon emlékeztetőt! A projektfelelős ellenőrizze a leírtak tartalmát és helyességét! A cégvezető dátumozza és írja alá a hibátlan dokumentumot!* Segítheti a kreativitás kibontakoztatását a plakátkészítést váró gyakorlat: tizedikes tankönyv 95. o. 4. *Készítenek egy plakátot szóösszetételek helyesírásáról! Minden típusához írjatok egy-egy példát is! A feladatban segítségetekre lehet a helyesírási szabályzat!*

A tananyagfejlesztők a hazai tankönyvkutatások által feltárt problémák alapján is fogalmaztak meg kritériumokat a maguk számára. Az általuk létrehozott tankönyvekben, munkafüzetekben segítséget kívántak nyújtani a tanulók közötti kooperáción alapuló, csoportmunkában végezhető tanórai feladatok megtervezéséhez és megvalósításához. Tanulói együttműködésre számító gyakorlatokat szinte minden lecke végén vagy a leckéhez tartozó munkafüzetrészen találunk. A tananyagfejlesztők igyekeztek továbbá olyan feladatokat is összeállítani, amelyek nemcsak az ismeretek felidézését igénylik, hanem azok továbbgondolását, alkalmazását szorgalmazzák, azt, hogy a tanulók folyamatosan reflektáljanak arra, amiről éppen tanulnak, azaz mondják el személyes véleményüket, tapasztalataikat, vagy kérdezzenek, vitatkozzanak róla. Ilyen típusú feladatok is bőséggel szerepelnek a szóban forgó tankönyvekben és munkafüzetekben. Pl. tizedikes tankönyv 55. o. 6. *Játsszatok el egy állásinterjút, ahol a következő kérdésekre is válaszolnotok kell! Melyek a hosszú távú terveid? Mit jelent a siker számodra? Hogyan képzeled el az ideális munkakört?* Vagy: tizedikes tankönyv 60. o. 2. *Gyűjts öt érvet amellett, hogy fontos másként fogalmazunk, ha sok embernek tartunk beszédet, mint akkor, ha a barátunkkal beszélgetünk!*

Ugyancsak a fejlesztési célok közé tartozott, hogy az új tankönyvek tartalmazzanak olyan megoldásokat, amelyek elősegítik a hatékony tanulást. Nemcsak oly módon, hogy az előzetes ismeretek és tapasztalatok feltárását segítő feladatokat, jól strukturált ismeretanyagot, problémafelvető ábrákat és kérdéseket jelenítenek meg, hanem úgy is, hogy konkrét tanulási stratégiák és technikák bemutatásával támogatják az új ismeretek valódi megértését. A kilencedikes tankönyv végén egyrészt szerepel egy, az egész éves tananyagot áttekinthető összefoglalás, másrészt egy kétoldalas ajánló, amely a világhálón található, az évfolyam nyelvtan témaköreinek többoldalú megismerését szolgáló honlapokat gyűjti össze, harmadrészt egy nyelvi és kommunikációs enciklopédia a könyvben tárgyalt tananyag

legfontosabb elemeivel, fogalmaival. Ezenkívül a szerzők jó tanácsokat adnak a tanulóknak a tankönyvekből történő tanuláshoz. Ezek a tanácsok elsősorban a céltudatosságra, a lényegkiemelésre, az egyéni kontextusteremtés módjaira és az értékelésre vonatkoznak.

Az újgenerációs tankönyveknek biztosítaniuk kell a tudományos ismeretek valódi megértését, mindenekelőtt kellő mennyiségű és változatosságú példaanyaggal. Megállapítható, hogy mindkét tankönyv összeállítói teljesítették ezt a követelményt. A legbősegebb példatár és a legváltozatosabb, leghosszabb gyakorlatsor a tapasztalatok szerint a legnehezebben elsajátítható mondattani leckéket egészíti ki. Minden lecke felkínál olyan feladatokat, amelyek a tudományos ismeretek alkalmazását, új kontextusban történő kipróbálását, gyakorlását várják el. Pl. az internet és kommunikáció viszonyát tárgyaló alfejezetben a következő feladattal találkozhatunk: tizedikes tankönyv 103. o. 3. *Gyűjtsetek olyan internetes kommunikációs helyzeteket, amelyekben fontos, hogy ügyelj a pontos, szabatos, nyelvileg helyes fogalmazásra!*

A kutatásalapú tanulás feltételeinek megteremtése úgyszintén kíváncsi az újgenerációs tankönyvekkel szemben. Lehetőséget és ösztönzést kell adniuk arra, hogy a tanár és a diákok alkalmanként kipróbálják és gyakorolják a kutatásalapú tanulás algoritmusát. Ezek az alábbiak: problémameghatározás, kérdésfeltevés; tervekészítés; információkeresés, adatgyűjtés; a vizsgálódás eredményeinek és következtetésének bemutatása; az eredeti kérdésre adott válaszok megvitatása, értékelése; a feladatelvégzés folyamatának megvitatása, értékelése. Pl. 10/94. 3. a, *Alakítsatok három csoportot! Tervezzetek tömegkommunikációs kampányt a sportolás népszerűsítésére! Térjete ki az alábbi kérdésekre! Milyen médiumokban tervezitek megvalósítani a kampányt és miért? Kik lesznek a kampány célcsoportjai? Mi lesz a kampány mottója? Mi lesz a kampány kabalafigurája? Ki lesz a kampány arca, és miért épp őt választottátok? b, Tartsatok sajtótájékoztatót! Mutassátok be a többieknek kampányotokat!*

Bár nem kiemelt fejlesztési cél kilencedik és tizedik évfolyamon, mindkét tankönyv összes leckéje rövid szövegértési feladattal zárul. Ráadásul a választott szövegrészletek egytől egyig kötődnek az adott lecke témájához. A beszéd és nyelv megkülönböztetésével foglalkozó alfejezet a spontán beszéd tervezési folyamatában előforduló megakadásjelenségek eredetéről, a hangképzést tárgyaló rész Kempelen Farkas beszélőgépezének rekonstrukciójáról, a mássalhangzókat bemutató lecke a rövidülés eseteiről szóló szövegrészlettel és a rájuk vonatkozó kérdésekkel zárul. Ezeknek a szövegeknek a nagy része nyelvészeti szakkönyvekből (pl. Lanstyák István: A magyar beszélt nyelv sajátosságai), folyóiratokból (pl. Magyar Nyelvőr), honlapokról (pl. nyest.hu) származik, és többnyire a lecke témájához fűződő érdekességeket közvetít, de akad köztük önéletrajzi részlet (Hajós Alfréd önéletrajzából), szépirodalmi szöveg (Örkény István: Használati utasítás), hírportálról átvett cikk (pl. index.hu) stb.

II. A TANKÖNYVEK FELÉPÍTÉSE, A TÉMAKÖRÖK BEMUTATÁSA

A tanítás és tanulás eredményességét elősegítő eszközök és megoldások

- A tankönyvek a különféle **nyelvtudományi iskolák** mindennapi életben is alkalmazható, **újabb eredményeivel**, valamint **friss nyelvi példákkal** teli feladatokkal nyújtanak lehetőséget a nyelvi ismeretek elsajátításához.
- A tankönyvi leckék szerkezete jól áttekinthető: egy-egy hétköznapi jelenséghez kapcsolódó, ráhangoló kérdést követik a tananyagot bemutató, ismeretkínáló szövegek, majd a leckéhez kapcsolódó kérdések és feladatok, végül pedig a lecke témájához bázisszövegében vagy feladataiban kapcsolódó szövegértési gyakorlat.
- A 9. évfolyam magyar nyelvi és kommunikációs anyagát három fő fejezetben tárgyalja a tankönyv:
 - I. JELEK ÉS JELRENDSZEREK;
 - II. BESZÉDHANGOK, SZÓELEMÉK, SZAVAK, MONDATOK;
 - III. KOMMUNIKÁCIÓ.

A kiadvány elején található bevezető lecke feladatainak segítségével a diákok megismerkedhetnek az anyanyelv fogalmának sokszínűségével. A tankönyv leckéi egy-egy nagyobb témakört tárgyalnak.
- A 10. évfolyam magyar nyelvi és kommunikációs anyagát a következő fejezetek dolgozzák fel:
 - I. SZÖVEGTAN;
 - II. STILISZTIKA;
 - III. HELYESÍRÁSUNK.

A tankönyv elején található Ismétlés lecke az előző év anyagához kapcsolódó ismeretek infografikák segítségével történő felidézését, rendszerezését szolgálja. A könyv és internet mint forrás című lecke a könyvtárhasználatot, a kutatómódszertani ismeretek elmélyítését, a hivatkozás típusainak megismerését, valamint a forráskritika fejlesztését segíti. A tankönyv leckéi egy-egy nagyobb témakört tárgyalnak.
- A tankönyvek az **ismeretek rendszerezését**, tanulását **segítő infografikák**, valamint a **vizualitást és a tanultak alkalmazását összekapcsoló gyakorlatok** révén reflektálunk vizuális igényeire.
- A tankönyvek a hagyományos kérdéskultúrát megújítva gyakorlataikban előtérbe helyezik a **problémamegoldó készség** fejlesztését. A diákok változatos, saját tapasztalataikat is aktivizáló gyakorlatok révén fedezhetik fel a nyelv mindennapi életünkben betöltött szerepét és sokszínűségét.

- A leckék Kérdések, feladatok moduljában az ismeretek kommunikációban történő megfigyelését és gyakorlását a lila cédulával jelzett **kommunikáció-központú feladatok** szolgálják.
- A sorozatban kiemelt hangsúlyt kap a **szövegértési képesség rendszeres fejlesztése**:
 - ezt segítik a leckék végén található Gyakorlás rovat feladatai,
 - valamint a munkafüzetben található szöveggyűjtemény.
- A tankönyvek gyakorlatai a mindennapokban előforduló, **gyakorlati szövegeket** és a **tantárgyi koncentrációt segítő** irodalmi és tudományos érdekességeket bemutató szövegeket tartalmaznak, amelyek még inkább hozzásegítik a diákokat ahhoz, hogy **megfigyeljék a hétköznapi élet kommunikációs jelenségeit** és alkalmazzák a nyelvi sztenderd mintáit.
- A feladatokat három szinten differenciáltuk, ezeket a feladatok sorszáma mellett található nyilak színével jelöltük. A **differenciálás** szintjei a Bloom-féle taxonómia alapján a következők:
 - fehér nyíl: ismeret;
 - zöld nyíl: megértés, alkalmazás;
 - sötétzöld nyíl: analízis, szintézis, értékelés.
- A fejezetek végén szereplő **összefoglalások** lehetőséget nyújtanak a legfontosabb **ismeretek átismétlésére**, a hozzájuk kapcsolódó feladatok pedig alkalmat teremtenek arra, hogy a diákok különféle típusú **tanulásmódszertani gyakorlatokat** is megismerhessenek.
- A kötetek végén a kutatómunkához **ajánlott honlapok gyűjteménye**, valamint a **fogalmakat tematikusan összekapcsoló** Nyelvi és kommunikációs **enciklopédia** található.
- A tanári munkát az Okosportál digitális anyagai, letölthető tanmenetei, feladatai segítik.

9. évfolyam

I. Jelek és jelrendszerek

Valamely terület magas szintű tudatosítását jelzi, ha azon már struktúrákban tudunk gondolkodni. A kilencedik évfolyam számára készített nyelvtankönyv első fejezete a nyelv rendszerszemléletű megközelítését vezeti be. Olyan felfogást képvisel, amely a nyelvet megszámlálható alapelemek készleteként és olyan szabályok összességeként határozza meg, amelyek alapján a készlet elemei struktúrákká rendeződnek. A jelelmélet szerint a nyelv rendszert alkot, rendszerszintekre tagolódik, a szintek különböző összetettségű jelekből állnak. Minden szint az alatta elhelyezkedő szint nyelvi elemeit kombinálja leírható szabályok működtetésével. A szemiotikai jóllehet csak egyféle aspektusa a nyelvnek, a nyelv logikus rendszerként való elsajátítása kiválóan fejleszti a szövegértési és szövegalkotási képességeket. Ha nem a kifejezendő valóságdarab, hanem a kifejező közeg elemei és szerkezetei felől szemléljük a nyelvhasználatot, az kontrolláltabb és céltudatosabb kommunikációhoz vezet.

A jelek és jelrendszerek a kilencedikes kerettantervben nem alkotnak önálló tematikai egységet, viszont szükségeszerű a jelelmélet alapfogalmait felvázolni a tankönyv következő anyagrésze, a nyelvi szintek grammatikája előtt. A fejezet harmadik, hangalak és jelentés viszonyát tárgyaló leckéje pedig kapcsolódik a szóban forgó évfolyam kerettantervének jelentéstani blokkjához.

Ilyenformán e rövid fejezet az alábbi előzetes ismeretek birtoklását feltételezi: a nyelvi szintek általános iskolában tárgyalt grammatikája, valamint ezen alapvető hangtani, alaktani, szótani, szószerkeztani és mondattani ismeretek megfelelő használata az írott és szóbeli szövegalkotás folyamatában. Feltételezi továbbá az azonos alakú, többjelentésű és a rokon értelmű szavak felismerését, illetve alkalmazásukat a beszélt és írott szövegalkotásban.

Az egyes alfejezetek feldolgozásának menete és célja

Hozzávetőleg négy tanóra jut a tankönyv első fejezetének feldolgozására. Ebből egy teljes tanórát igényel a nyelvi jelek definiálására, csoportosítására összpontosító első lecke. A jelelmélet sajátos létszemléletet foglal magában, hiszen minden tekinthető jelnek, ami értelmezésre szorul. Úgy is mondhatnánk, a szemiotikát az az elemi emberi hajlam hívta életre, amely arra irányul, hogy a dolgoknak jelentést tulajdonítsunk, és ily módon saját világunk részévé tegyük őket. A lecke választ ad arra a kérdésre, hogy mi a különbség természetes és mesterséges jelek között. Miből épülnek fel a nyelvi jelek? Mit jelent az, hogy a nyelvi jelek közvetetten vonatkoznak a valóságra?

Az első alfejezet kiemelten javasolt taneszközei: Tankönyv: 13. o. 1. konvencionális és nem konvencionális jelek, 13. o. 3. jelölő-jelölt-jeltárgy; 14. o. 9. öltözék mint jel. Munkafüzet: 4. o. 2. a testbeszéd, mimika, hanglejtés jelei; 4. o. 3. nem nyelvi jelek típusai. Házi feladat: Tk. 13. o. 6. piktogramok.

Megoldási javaslatok néhány feladathoz a fentebb megjelöltek közül:

Tankönyv: 13. o. 3. *Az alábbi összetartozó kifejezések egy-egy nyelvi jel lehetséges jelentései. Melyik lehet közülük a jelölő, a jelölt és a jeltárgy?*

1. dinnye: jelölő
gömbölyű, nagy, zöld, lédús gyümölcs: jelölt
a fele megrohadt a hűtőben: jeltárgy
2. Feketeszakáll (Edward Teach): jeltárgy
kalóz: jelölő
tengeri rabló: jelölt
3. ősszel költözik: jelölt
tavaly gyűrűzték: jeltárgy
golya: jelölő
4. grafitból és fából: jelölt
kitört a hegye: jeltárgy
ceruza: jelölő

Munkafüzet: 4. o. 2. Mi lehet az oka annak, ha egy beszélő a következő kommunikációs eszközöket alkalmazza? Találj legalább két-két jelentést mindegyikhez!

- a kar összefonása a mellkas előtt: a beszélgetőfél mondanivalójának támogatása (ilyenkor felvesszük a beszédpartner testtartását); hideg időjárás; zárkózottság
- ülés közben a két láb keresztezése: a beszélgetőfél mondanivalójának támogatása (ilyenkor felvesszük a beszédpartner testtartását); ellenállás, alacsony elfogadóképesség
- „éneklő” hanglejtés (nagy hangmagasságváltások): a beszédtema iránti érdeklődés váltakozása; zaklatottság, felindulás
- kiabálás: ijedelem vagy harag kifejezése
- a szemkontaktus kerülése: szorongás vagy őszintétlenség
- suttogás: a suttogó nem akarja zavarni hangos beszéddel a környezetét; hangszálggyulladás van
- halk beszéd: fél hangot adni igényeinek; odafigyelést akar kivívni a beszédpartneréből
- lassú beszéd: a megértést próbálja segíteni; öregség, fáradtság
- gyors beszéd: magas az aktivitási szintje; sok információt kell átadnia rövid időn belül
- gyakori és hosszú szünetek beszéd közben: figyelemfelkeltés a cél; a beszélőnek gondolkodnia kell mondanivalója folytatásán
- valaki nem válaszol egy hozzá intézett kérdésre: nem hallotta meg; nem akar válaszolni, mert sértőnek tartja a kérdést

- sikítás: ijedtség; a sikító akar megijeszteni valakit
- mosoly: a mosolygó jó viccet hallott; a mosolygó kapcsolatot akar kezdeményezni azzal, akire mosolyog

A második lecke bemutatja a nyelvi jelrendszer egymásra épülő szintjeit. Kifejti, hogy a magyar nyelvben 38 alapegységből (fonémából) miként lehet végtelen számú közlést előállítani. Rendszerszintnek csak a fonémák, a morfémák és a szintagmák szintjét tekinti. A szintagmák alkotóelemeit, a szavakat, valamint a mondatot és a szöveget azért nem sorolja a rendszerszintek közé, mert azok nem jól meghatározható elemekből és szabályokból tevődnek össze.

A második alfejezet kiemelten javasolt taneszközei: Tankönyv: 16. o. 4. kisgyerekek nyelvhasználata; 17. o. 6. jelentés és szövegösszefüggés; 17. o. Gyakorlás: szövegértési feladatok a nyelvi elemek variativitásáról szóló szövegrészlethez. Munkafüzet: 5. o. 1. nyelvi szintek megállapítása mondatban; 6. o. 5. szószerkezetekből mondat; 6. o. 7. a fonémák jelentéstani szerepe.

Megoldási javaslatok néhány feladathoz a fentebb megjelöltek közül:

Tankönyv: 17. o. Gyakorlás: *részlet A nyelv és a nyelvek című szövegből*

1. Mit kell ahhoz tennünk, hogy 9 765 625 mondatot hozzunk létre?
2. Vesszük egy tízszavas mondat sémáját, és mindegyik szó helyére öt különböző szót illesztünk egymás után.
3. Hogyan kapcsolódik össze a szövegben a hozzáadás és a bővítés fogalma?
4. A matematikában a hozzáadás módszerével bizonyíthatjuk, hogy a természetes számok sora végtelen. A mondatok esetén ugyanezt a módszert bővítésnek nevezzük.
5. Végtelen sok mondat létrehozására miért nem végtelen sok elem és szabály szükséges?
6. Mert akkor senki sem lehetne anyanyelvének szakértő birtokosa.
7. Mit jelent a rekurzív kifejezés? Magyarázd meg a szöveg alapján!
8. A szövegben a szabály jelzője. Olyan szabály, amely újból és újból alkalmazható.

Munkafüzet: 5. o. 1. *Az alábbi mondaton mutasd be a nyelvi szinteket! Írd be a mondatban szereplő fonémákat, morfémákat, szintagmákat az ábra megfelelő helyére!*

A fonémák szintje: sz, o, m, b, a, t, n, d, é, l, e, ő, k, i, r, á, u, gy, ü, b

A morfémák szintje: szombat, -on, délelőtt, kirándul, -ni, megy, -ünk, a, barát, -a, -i, -m, -mal

A szintagmák szintje: szombaton délelőtt megyünk; kirándulni megyünk; a barátaimmal megyünk; (mi) megyünk.

Mf. 6. o. 5. *Két egyszerű mondatot szószerkezetekre bontottunk. Rakjátok össze a mondatokat!*

A) A tegnap vásárolt körtét és piros almát jóízűen megettem.

B) A Római Birodalom maradandóan hatott az európai civilizáció művészetére és jogalkotására.

Az általános iskola több évfolyamán is előforduló tananyagot ismétli át a harmadik lecke, amely hangalak és jelentés viszonyát állítja a középpontba. A korábban elsajátított ismeretek a jelentéstani alapvetésből származó olyan új fogalmakkal bővülnek, mint jelölő, jelölt vagy motivált és motiválatlan. Új információként bevezeti továbbá a hangalak és jelentés viszonyát leíró nyelvészeti szakkifejezéseket: poliszémia, homonímia, szinonímia, paronímia, antonímia. A tankönyv szerzője állást foglal amellett, hogy a nyelvi jelek tipikus előfordulása a több jelentéssel rendelkező hangalak, tehát az egyjelentésű szavak kategória a szemantikai jelentést is hordozó morfémák esetén aligha állja meg a helyét. A grammatikai jelentéssel rendelkező toldalékmorfémáknak is csak egy részéről állítható, hogy egyetlen jelentést hordoz.

A harmadik alfejezet kiemelten javasolt taneszközei: Tankönyv: 19. o. 1. szinonimák; 19. o. 2. azonos alakú szavak; 19. o. 6. többjelentésű szavak; 20. o. 8. szövegalkotás csoportmunkában. Munkafüzet: 7. o. 1. szakkifejezések gyakorlása; 7. o. 2. hasonló alakú szavak; 8. o. 5. szavak csoportosítása hangalak és jelentés szerint.

Megoldási javaslatok néhány feladathoz a fentebb megjelöltek közül:

Tankönyv: 19. o. 1. *Gyűjts minél több szinonimát a következő szavakra!*

fut: lohol, nyargal, szalad, iszkol, inal, spurizik, viharzik, száguld, trappol

barát: haver, pajtás, koma, cimbora, lelki társ

ház: kérés, kecske, kéglő, házikó, ingatlan, lakhely, építmény, hajlék, kvartély

munka: tennivaló, meló, teendő, elfoglaltság, feladat, dolog, tevékenység

buta: eszelős, flúgos, dinka, agyalágyult, zizzent, félkegyelmű, dilis, gyagyás, marha

Tankönyv: 19. o. 2. *Melyik azonos alakú szavak az alábbi szópárok szinonimái?*

hajnalban-szent könyv: korán

vésne-síkság: róna

széjjelzúzok-oszmán: török

harcias nőszemély-azon a másikon: amazon

tintafojtók-hapsi: pacák

víznyerő helyet-keres: kutat

Munkafüzet: 7. o. 2. Írj egy-egy mondatot a következő hasonló alakú szópárokkal!

- adaptál: A híres rendező filmre adaptálta a Nobel-díjas regényt.
- adoptál: Bár már két saját gyerekük volt, adoptáltak egy harmadikat.
- egyelőre: Egyelőre csak kiporszívózok, csak később mosom fel a padlót.
- egyenlőre: Egyenlőre áll a két csapat.
- elől: Elöl jól lehetett látni az előadást.
- elől: Az ártatlan jószág fejvesztve menekült a felbőszült gazda elől.
- fáradság: Vette a fáradságot, és kitakarította a lakást.

- fáradtság: A hosszú utazás után zsibbasztó fáradtságot érzett.
- sarkal: A cipész megsarkalta a csizmát.
- sarkall: Pétert nagyobb teljesítményre sarkallta a kudarc.
- szível: A sóskát megette, ám a spenótot nem szívelte.
- szívlel: Olykor nem árt megszívlelni az idősebbek tanácsait.
- tanulság: Vártuk a végét, de a mesének nem volt tanulsága.
- tanúság: A férfi tanúságot tett hitéről.

II. Beszédhangok, szóelemek, szavak, mondatok

Valamennyien belenövünk egy nyelvbe, vagyis mindenki elmondhatja, hogy van anyanyelve, és azon képes sikeres kommunikációt bonyolítani. Miért tanulunk mégis nyelvtant az iskolában, ha tudjuk használni az anyanyelvünket? Sokakban felmerül ez a kérdés – még a magyartanárokban is. Beláthatjuk, hogy a teljes nyelvet, mely amúgy is folyamatosan változik a nyelvhasználat során, aligha lehet táblázatokba foglalni, kőbe véssett szabályokkal leírni. Ám ha elfogadjuk, hogy a leíró nyelvészet nem törekszik kizárólagosságra, csupán felkínál egy nézőpontot a nyelv vizsgálatára, akkor feltehetjük a következő kérdésünket is: Mit nyerhetünk, ha behatóan foglalkozunk leíró nyelvészettel? A nyelv analitikus megközelítése, a nyelvi szintek részletező áttekintése nemcsak az elemző gondolkodást, hanem a nyelvi tudatosságot is fejleszti, az utóbbi révén segít hatékonyabban elsajátítani egy-egy idegen nyelvet.

Az általános iskolai nyelvtanórák zömén a tanulók leíró nyelvtani témákkal találkoznak. Ezek szintetizálását, magasabb szintű tudatosítását, bővítését, valamint értő használatát tűzi ki célul a tankönyv második nagyobb egysége. A nyelvi rendszer alapelemeivel, a hangok vizsgálatával kezdi. Ismerteti a magyar hangállományt, a magánhangzók és mássalhangzók rendszerét. Osztályozza őket a képzési és ejtési jellemzőik alapján. Bemutatja a hangkapcsolódási szabályosságok típusait, valamint azok összefüggését a helyesírással. Az alaktani sajátosságokkal folytatja: a szóelemek típusait, szerepét és kapcsolódási szabályait tárgyalja. Felvázol egy lehetséges szófaji rendszert, ismerteti a szavak szófaji rendszerbe sorolásának kritériumait. Tisztázza a szó szerkezet fogalmát, a szintagmák típusait, a mondat felépítésében betöltött szerepüket, mondatbeli viszonyaikat. Átismétli a mondatrészek fogalmát, fajtáit, a módot, ahogyan azonosíthatjuk őket a mondatban. Így jutunk el a mondat fogalmáig, a mondatok csoportosításáig. A mondatokat osztályozza szerkesztettség és mondatfajta szerint. Leírja az egyszerű és összetett mondat típusainak felismerési módját, a mondatelemzés lépéseit, valamint a helyes mondat szerkesztés feltételeit. A tematikai egység céljai közé tartozik, hogy a tanulók elsajátítsák a kontrasztív szemléletet, azaz képesek legyenek összevetni a magyar nyelv szerkezetét a tanult idegen nyelvek hangtanával, alaktanával, szóalkotási módjával és mondat szerkezetével.

A klasszikus grammatikai alfejezetekben még inkább érvényesülnek a tankönyvcsalád koncepcionális elvei: az elmélet kifejtését lényegre törő, egyszerű, világos tárgyalásmód jellemzi, csak annyit közöl, amennyi tényleg szükséges a fogalmak és összefüggések megértéséhez – ez általában egy-két oldalon elfér. Gyakorlatcentrikus lecke felépítés jelenik meg bennük: mind a tankönyv, mind a munkafüzet bőséges feladatsorral egészíti ki az egyes leckéket; az elvont nyelvtani kategóriákat a nyelvhasználat összefüggésében szemlélteti. Szükséges leszögeznünk, hogy a szakirodalomban többféle nyelvleíró modell létezik, ám egy középiskolai tankönyvben az egyes nyelvi jelenségek csak egyféle elméleti keretben értelmeződnek. Tankönyvírói döntés az is, hogy a kerettantervben a szóban forgó tematikai egységhez rendelt ismereteket milyen sorrendben tárgyalja. A szövegnyelvészeti előtérbe kerülése, illetőleg a nyelv használatközpontú megközelítése indokolttá – jöllehet a hagyománytól kétségtelenül eltérővé – tehetné a fordított sorrendet: a grammatika tárgyalását kezdenénk a legmagasabb nyelvi szinttől, a szövegből kiindulva is.

Az anyagrész tantermi feldolgozásához 20 óra áll a szaktanár és a tanulók rendelkezésére.

Az egyes alfejezetek feldolgozásának menete és célja

Az első alfejezet, vagyis a tankönyv negyedik leckéje a beszéd és a nyelv fogalmát különíti el egymástól. A kettő kapcsolatát elmélet és gyakorlat viszonyához lehetne hasonlítani. A nyelv ebben a kontextusban jel- és szabályrendszer, amely a tudatunkban létezik, ezzel szemben a beszéd maga a használat, vagyis a nyelvnek a beszédtevékenységben történő megnyilvánulása. A nyelv elvont, a beszéd konkrét. E kettős tagolás ismeretében válik érthetővé fonéma és beszédhang különbsége, valamint fonémák, hangok és betűk összefüggése.

Az első alfejezet kiemelten javasolt taneszközei: Tankönyv: 25. o. 3. vita az *ly* eltörléséről; 25. o. 5. a nemzetközi fonetikai ábécé. Munkafüzet: 11. o. 3. angol eredetű szavak a számítástechnikában; 11. o. 4. a fonéma jelentéstani szerepe; 11. o. 5. hamisból igaz állítás.

Megoldási javaslatok néhány feladathoz a fentebb megjelöltek közül:

Tankönyv: 25. o. 5. *Hallottál már a nemzetközi fonetikai ábécéről? Nézz utána a könyvtárban vagy az interneten! Fogalmazd meg röviden, mi a célja, milyen típusú jelei vannak, hol találkozhatsz vele a hétköznapi életben!*

Célja, hogy a beszélt nyelvek hangjainak (fonémáinak) kiejtését leírja. Jelöléseit jelenleg főként a latin ábécé betűiből veszi, néhány jelet a görög ábécéből vesz át, valamint néhány olyat is használ, amelyeknek nincs kapcsolatuk létező nyelvek írásképeivel. Az ábécé 28 magánhangzót, 63 mássalhangzót, valamint 6 további két jellel kifejezhető mássalhangzót és néhány segédjelet foglal magában.

(Forrás: Wik, a Nemzetközi fonetikai ábécé szócikke, www.wikipedia.hu)

Munkafüzet: 11. o. 5. *Alakítsd át igazakká a következő hamis állításokat!*

- a) A nyelv a beszéd hallható formája. Átalakítás: A beszéd a nyelv aktív használata.
- b) Kivételes esetekben létezhet beszéd nyelv nélkül. Átalakítás: A nyelv nem létezik anélkül, hogy beszédben vagy írásban ne nyilvánulna meg.
- c) A nyelv legkisebb elemei a betűk. Átalakítás: A nyelv legkisebb elemei a fonémák.
- d) Az írás a beszédet jeleníti meg. Átalakítás: Az írás a nyelvet jeleníti meg.
- e) A beszédtevékenység csak a nyelv produkálását jelenti. Átalakítás: A beszédtevékenység a nyelv produkálása és feldolgozása.
- f) A tízes szót ugyanúgy ejtjük, ahogy leírjuk. Átalakítás: A tízes szót másképp ejtjük, mint ahogy leírjuk.

Az ötödik lecke sorra veszi az emberi testben található szervi feltételeket, amelyek lehetővé teszik a beszédképzést. Ismerteti a levegő útját, amelyet a beszéd során megtesz, azt, hogy milyen hangképző szervek vesznek részt ebben a folyamatban. Bemutatja a hangszalagoknak a hangképzésben betöltött döntő szerepét.

A második alfejezet kiemelten javasolt taneszközei: Tankönyv: 27. o. 1. a hangszalag sérülései; 27. o. 3. hangészlelés az állatvilágban; 27. o. 5. hangok és fizika. Munkafüzet: 12. o. 5. beszédszervek használati sorrendje. Házi feladat: Tk. 28. o. Gyakorlás: Kempelen Farkas beszélőgépe; Mf. 12. o. 2. hangok mérhető erőssége.

Megoldási javaslatok néhány feladathoz a fentebb megjelöltek közül:

Tankönyv: 27. o. 3. *Nézz utána, mely állatok észlelnek általunk nem hallható mély (infra-) és magas (ultra-) hangokat!*

Az ultrahangot észlelik: kutyák, delfinek, denevérek.

Az infrahangot észlelik: bálnák, elefántok, vízilovak, rinocéroszok, zsiráfok, okapik, aligátorok.

Munkafüzet: 12. o. 2. a, *Próbáld meg sorrendbe tenni a következő hangokat hangerősségük szerint!*

Sorrend: madárdal, suttogás, beszéd, villamos hangja, légkalapács hangja, repülő hangja
b, *Nézz utána az interneten, milyen hangerősségűek ezek a hangok! Az adatok mennyiben változtatták meg a sorrendet?*

- légkalapács hangja: 120 dB
- repülő hangja: 140 dB
- suttogás: 30 dB
- madárdal: 20 dB
- beszéd: 60 dB
- villamos hangja: 75 dB

A következő alfejezet, a 6. lecke a magánhangzókat helyezi nagyító alá. Elmagyarázza, mi a különbség a magánhangzó és a mássalhangzó képzése között, milyen univerzális tulajdonságai vannak a magánhangzóknak. Kifejti azt a négy tulajdonságot, amelyek alapján megkülönböztetjük a magánhangzókat. Felhívja a figyelmet a magyar magánhangzók nyelvjárási eltéréseire, ezen keresztül meghatározza a kettőshangzó fogalmát. Ismerteti és példákon keresztül szemlélteti a magánhangzók előfordulását szabályozó hangrend és illeszkedés törvényét. Utóbbin belül megkülönbözteti az ún. előlségi és kerekégi harmóniát. Kitér a hiátustöltés beszédbeli jelenségének bemutatására.

A harmadik alfejezet kiemelten javasolt taneszközei: Tankönyv: 31. o. 4. hangzás és vershangulat; 31. o. Gyakorlás: szövegértési feladat a magánhangzók hosszúságáról szóló szövegrészlethez. Munkafüzet: 13. o. 3. magánhangzók és helyesírási szabályok; 13. o. 5. az illeszkedés szabálya alóli kivételek; 14. o. 7. ajakműködés szerinti illeszkedés.

Megoldási javaslatok néhány feladathoz a fentebb megjelöltek közül:

Tankönyv: Gyakorlás: *részlet Nádasy Ádám VVCC című szövegéből*

1. *Milyen csoportokat különböztethetünk meg a rövid-hosszú szembenállás szempontjából? Mely nyelvek sorolhatók a különböző típusokba? Készíts a szöveg alapján egy fürtábrát!*

- nem használja a rövid-hosszú szembenállást: francia, orosz, török, kínai, újhéber, újperzsa
- csak a magánhangzóknál használják a rövid-hosszú szembenállást: angol, szlovák
- csak a mássalhangzóknál használják a rövid-hosszú szembenállást: olasz, svéd
- a magánhangzóknál és a mássalhangzóknál is használják a rövid-hosszú szembenállást: magyar, finn

Munkafüzet: 13. o. 3. *Egészítsd ki az állításokat a megfelelő tulajdonságokkal!*

Ha idegen szavak végén *o* vagy *ö*, tehát rövid [középső] nyelvállású [ajakkerekítéses] magánhangzók találhatók, azokat a magyarban hosszan ejtjük, pl. *Oslo, Malmö* (ejtsd: Oszló, Malmő).

A magyarban az *ú*-t és az *ű*-t, tehát a [felső] nyelvállású és [ajakkerekítéses] magánhangzókat legalább két szótagú szavak végén (pl. *árú, szomorú*) sokszor röviden ejtjük.

A tankönyv 7. leckéjében a magyar mássalhangzók rendszeréről olvashatunk. A lecke táblázatba foglalja őket a képzés helye és módja szerint, vagyis modellálja a hangképző szervek működését a mássalhangzók létrehozása közben. Bemutatja a zöngés és zöngétlen mássalhangzók különbségét, valamint az ún. zöngés-zöngétlen hangpárokat. A tankönyv szerzője állást foglal amellet a szakmai nézet mellett, miszerint a magyarban nincsenek hosszú mássalhangzó-fonémák; a hosszú ejtésmódot a mássalhangzótörvények közé sorolja.

Ugyanúgy, mint a hasonulásokat, az összeolvadást, a rövidülést és a kiesést. Ezek részletezésekor elkerülhetetlen a vonatkozó helyesírási kérdéseket feleleveníteni.

A negyedik alfejezet kiemelten javasolt taneszközei: Tankönyv: 35. o. 1. rövidülés; 35. o. 2. mássalhangzószabályok; 35. o. 3. összeolvadás; 35. o. 6. tudomány és metafora. Munkafüzet: 15. o. 1. leggyakoribb hangok a magyarban; 16. o. 4. igaz állítások a hangokról; 16. o. 6. mássalhangzótörvények.

Megoldási javaslatok néhány feladathoz a fentebb megjelöltek közül:

Tankönyv: 35. o. 6. *Amikor azt mondjuk, „folyékony hangok”, nyilvánvalóan metaforát használunk. Az egyes tudományterületek gyakran folyamodnak ehhez a kifejezőmóddhoz, amikor például azt mondják, elektronhég, elektronnyaláb, negatív töltés és így tovább. Gyűjtsetek minél több ilyet! Legyen köztük nyelvészeti szakkifejezés is!*

az agy számítógép, az emberi nyelv növény, a szív pumpa, nyelvcsaládfa, kénvirág, atomkarok, benzolgyűrű, képzettársítás

Munkafüzet: 16. o. 6. a, *Keress példákat az alábbi mondatokban a tanult mássalhangzótörvényekre! Figyeld a következőkre: egy-egy szóban több jelenséget is találsz; a részleges hasonulások a folyamatos beszédben szóhatáron is bekövetkezhetnek!*

Részleges hasonulás: hogy lassabban, beképzelt, elintézte, egyszerűen, megszületett, padtársam, mondhatjuk

Teljes hasonulás: vállrándítással, feleslegessé, ötcsillagos

Összeolvadás: haladjunk, mondhatjuk

Mássalhangzó-rövidülés: vállrándítással

Mássalhangzó-kiesés:

b, *Egészítsd ki a táblázatot saját példákkal!*

Részleges hasonulás: cukrászda, színpad

Teljes hasonulás: abból, község

Összeolvadás: barátság, költségtérítés

Mássalhangzó-rövidülés: hossz mérték, bükkfa

Mássalhangzó-kiesés: gombfoci, mindnyájan

A következő lecke összefoglaló jellegű. Az írás és kiejtés kapcsolatáról szóló alfejezet átismétli a fonéma, a beszédhang és a betű rendszerbeli hovatartozását. Tudatosítja és példákkal szemlélteti a nyelvi elemek vizuális és auditív megjelenítésének különbségeit. Rávilágít, hogy a fonémajelölő írásmódból milyen helyesírási nehézségek következnek, illetőleg arra, mit jelent, hogy a betűknek van neve.

Az ötödik alfejezet kiemelten javasolt taneszközei: Tankönyv: 37. o. 6. informatikai tárgyú idegen szavak átírása; 37. o. 5. a betűk neve. Munkafüzet: 17. o. 1. azonos ejtés, eltérő írás; 18. o. 4. idegen eredetű szavak írott alakja. Házi feladat: Mf. 18. o. 5. településnevek írott és fonémikus alakja.

Megoldási javaslatok néhány feladathoz a fentebb megjelöltek közül:

Munkafüzet: 18. o. 4. a, *Idegen eredetű szavakban gyakori a fonémikus és az írott alakok eltérése. Pótold a következő szavakból a hiányzó I vagy II betűket!*

allergia, aligátor, bagatellizál, briliáns, brillíroz, csembaló, ellipszis, futballista, hallucinál, hőlégballon, intelligencia, kartell, kolléga, kontrollál, milligramm, milliárd, parallel / paralel, penicillin, rali, szatellit.

A tematikai egység 9. leckéje a nyelvi rendszer következő szintjét, a morféákat tárgyalja. Ez a rész a fejezet leghosszabb leckéje, ám lényegre törően összefoglalja a morféákkal kapcsolatos, a magyar nyelvben jellemző tudnivalókat. A grammatikai sajátosságokon túl rámutat arra a neurolingvisztikai tényre, miszerint a nyelvelsajátítás során morféákban gondolkodunk, továbbá arra a nehézségre, hogy a morféák határai csak szövegkörnyezetben válnak világossá. Az alfejezet többféle, érvényben lévő morféacsoportosítást részletez: a hangalak szerinti, a funkció szerinti osztályozás mellett szerepel benne az önállóság szerinti felosztás is. Utóbbiból hiányzik a félszabad morféma kategóriája, amelybe a korábbi szemlélet általában az önálló hangalakkal rendelkező viszonszókat sorolta. A tő- és toldalékmorfémák elkülönítése során feleleveníti a toldalékfajtákat, a használatukra vonatkozó szabályokat és a toldalékolás helyesírási törvényeit, bemutatja a magyar nyelvben létező igető- és névszótőtípusokat.

A hatodik alfejezet kiemelten javasolt taneszközei: Tankönyv: 41. o. 3. szóelemekből szavak; 42. o. 6. szóelemzés; 42. o. 8. ugyanaz a képző különböző tőváltozatokon. Munkafüzet: 19. o. 1. igaz vagy hamis; 19. o. 2. hosszú szó morféákra bontása; 19. o. 4. tőváltozatok; 20. o. 8. morfémaképletek; 20. o. 9. morfématípusok felismerése szövegben.

Megoldási javaslatok néhány feladathoz a fentebb megjelöltek közül:

Tankönyv: 41. o. 3. *Alkoss minél több szót a megadott szóelemek felhasználásával! Minél több szóelemet használsz fel egy-egy szó megalkotásához, annál jobb!*

kedvességeken, szeretne, kedvességű, gonoszságokban, gonoszságokon, kért, szeretett, gonoszságú, kedvese, kedvességekben

Munkafüzet: 19. o. 2. a, *Bontsd morféákra nyelvünk egyik leghosszabb szavát!*

meg: igekötő, kötött morféma

szent: szótő, szabad morféma, tőmorféma

- -ség: képző, kötött morféma, toldalékmorféma
- -telen: képző, kötött morféma, toldalékmorféma
- -ít: képző, kötött morféma, toldalékmorféma
- -het: képző, kötött morféma, toldalékmorféma
- -etlen: képző, kötött morféma, toldalékmorféma
- -ség: képző, kötött morféma, toldalékmorféma
- -es: képző, kötött morféma, toldalékmorféma
- -ked: képző, kötött morféma, toldalékmorféma
- -és: képző, kötött morféma, toldalékmorféma

- -ei: birtoktöbbsesítő jel, kötött morféma, toldalékmorféma
- -tek: birtokos személyjel, kötött morféma, toldalékmorféma
- -ért: rag, kötött morféma, toldalékmorféma

Munkafüzet: 20. o. 8. *Írj szavakat a következő képletek alapján!*

tő+képző+képző+jel+rag: barátságosakkal, pirosígtattuk

tő+jel+jel+rag: kalandokét, sajtjaimmal

A könyv 10. leckéje a toldalékok és szófajok kapcsolatát tekinti át: a különböző szófajok milyen jeleket és ragokat vehetnek fel. Ez a lecke hívja fel komolyabban a figyelmet a testetlen morfémák állandó jelenlétére, fontos funkciójára. Ismerteti az igeképzők és névszóképzők egy részét, valamint az igenévképzőket.

A hetedik alfejezet kiemelten javasolt taneszközei: Tankönyv: 46. o. 1. azonos alakú, eltérő jelentésű toldalékok; 46. o. 3. toldalékok szabályszerű sorrendje; 46. o. 7. azonos alakú szavak különböző morfémákból. Munkafüzet: 21. o. 1. tudásellenőrző teszt; 22. o. 4. mondatképzés megadott morfémákból; 22. o. 5. előhangzós toldalékok.

Megoldási javaslatok néhány feladathoz a fentebb megjelöltek közül:

Tankönyv: 46. o. 7. *A következő idézet azonos alakú szavait bontsd morfémáira, mutasd meg a jelentéskülönbség okát! Dolgozz a füzetedbe!*

1. megértem: meg+ér+t+em (a 'megér' szótő jelentése itt: időben elér valameddig, megél)
2. megértem: meg+ér+t+em (a 'megérik' szótő jelentése itt: eléri a teljes érettségi fokát)
3. megértem: meg+ért+em (a 'megért' szótő jelentése itt: a másik személy érzem- és gondolatvilágába bele tud illeszkedni)
4. megértem: meg+ér+t+em (A 'megéri a pénzét' állandósult szókapcsolat, jelentése: haszontalan; nem vezethető le a szókapcsolat tagjainak jelentéséből)

Munkafüzet: 22. o. 4. a, *Írj egy mondatot a megadott szempontok alapján! A mondat tartalmazzon olyan névszóképzőt, amely foglalkozást jelölő főnevet hoz létre, műveltető igeképzőt, valamint határozói igenév képzőt!*

Az öregedő bakter megsarkaltatta kopott csizmáját a sarki cipésszel.

b, *Milyen jeleket és ragokat tartalmaz a mondatod? Jelöld őket a mondatban, és határozd meg egyenként, milyen típusba sorolhatóak!*

- t: a múlt idő jele
- a: E/3. személyű tárgyas (határozott) igei személyrag
- t: a tárgy ragja
- ja: E/3. személyű birtokos személyjel
- vel: határozórag

A szófajok rendszerével foglalkozó első lecke bemutatja, hogyan raktározzuk a szótöveket az agyunkban, és milyen szabályok szerint használjuk ezt a bizonyos mentális lexikont. Anyanyelvi raktárkészletünk felhasználásakor elsősorban azt vizsgáljuk, hogy az adott szó kaphat-e toldalékot, milyen toldalék járulhat hozzá, milyen mondatrészi szerepet tölthet be, és milyen mondatrészekkel lehet bővíteni. A szófajokat lényegében a hasonló képességű szavak csoportjaként azonosíthatjuk, a mondatrészeket ebben az összefüggésben a szavak szerepköreinek tekinthetjük. Bár a lecke nem kifejezetten nyelvi szintet vizsgál, mégis fontos adalékokkal szolgál a szintagmák rendszerszintjének megértéséhez, hisz világosan elmagyarázza a különbséget, valamint az összefüggést szófajok és mondatrészek között. Gyakori, hogy a tanulók összekeverik ezeket a kategóriákat.

A nyolcadik alfejezet kiemelten javasolt taneszközei: Tankönyv: 48. o. 1. kettős szófajúság; 48. o. 4. kreatív mondatbővítés. Munkafüzet: 23. o. 1. gondolattérkép a szófajok felismeréséről; 24. o. 3. igeképzés; 24. o. 4. idegen eredetű szavak és toldalékolás.

Megoldási javaslatok néhány feladathoz a fentebb megjelöltek közül:

Tankönyv: *Bizonyítsd egy-egy példamondattal, hogy a következő szavak egyaránt lehetnek főnevek és melléknevek!*

- öreg: 1. Az öreg tölgyfa lehullatta a leveleit. 2. Az ifjú színész pénzzel is támogatta az öreget.
- ezüst: 1. A grófnő új, ezüst étkészletével dicsekedett barátnőinek. 2. A hölgy inkább az ezüstöt kedvelte.
- arany: 1. Az arany fülbevaló a Balatonba veszett. 2. A magyarok tizenegy aranyat hoztak el az olimpiáról.
- magyar: 1. A legtöbb magyar szereti a hazai termékeket. 2. A magyar őszibaracknak nincsen párja.
- fiatal: 1. A fiatal festő mindent megtett, hogy Párizsban tanulhasson. 2. A fiatalok egyre később vállalnak gyermeket.
- német: 1. A németek sokféle kolbászsPECIALITÁSSAL büszkélkedhetnek. 2. A német kutyafajták rendkívül szívósak.

Munkafüzet: 24. o. 3. a, *Írj az alábbi igeképzőkkel egy-egy igét!*

-ít: virít; -ul/-ül: derül; -gat/-get: iszogat; -l/-ol/-el/-öl: jelöl; -kozik/-kezik/-közik: szabadkozik; -kodik/-kedik/-ködik: ügyködik; -odik/-edik/-ödik: kanyarodik; -(t)at/-(t)et: javíttat.

A szófajokról szóló második lecke táblázatok segítségével rendszerezi a hasonló képességű szavak típusait. A szófajokat mindenekelőtt a jelentés szempontjából vizsgálja, de jellemzi őket toldalékolhatóságuk és mondatbeli viselkedésük alapján is. Külön táblázatokban részletezi a névmások, az igenevek és a viszonyszók jelentéseit.

A kilencedik alfejezet kiemelten javasolt taneszközei: Tankönyv: 52. o. 1. reklámszöveg alkotása megadott szófajok alapján; 52. o. 4. többszófajúság; 53. o. 6. szövegalkotás kép és

szófajok alapján. Munkafüzet: 25. o. 1. a lecke feldolgozása grafikus szervezővel; 25. o. 2. szófajképletek; 26. o. 6. mondatszók és kommunikációs célok.

Megoldási javaslatok néhány feladathoz a fentebb megjelöltek közül:

Tankönyv: 52. o. 4. *Állapítsd meg a kiemelt szavak szófaját!*

Este olvasni szoktam. (határozószó) – Szép ez az este. (főnév)

Piros sapkát kaptam a születésnapomra. (melléknév) – Kedvenc színem a piros. (főnév)

A ház körül szaladgálnak a gyerekek. (névutó) – Körülkerítettük a csirkeólat. (igekötő)

Munkafüzet: 25. o. 2. *Alkoss mondatokat a következő „képletek” alapján!*

- főnév+ige+névelő+melléknév+főnév+névutó = Kati alszik a hűvös sátor alatt.
- főnév+határozószó+melléknév+segédige = Adél tegnap dühös volt.
- névelő+főnév+tagadószó+ige+főnévi igenév = A fiúk nem szeretnek énekelni.
- ige+igekötő+kötőszó+tagadószó+ige+igekötő+névelő+főnév = Vedd fel és ne taposd össze a kötényedet.

A 13. lecke áttér a szintagmák szintjének vizsgálatára. A szó szerkezeteket megkülönbözteti a szókapcsolatoktól, majd bemutatja a mellérendelő szintagmák fajtáit és jellemző kötőszóit.

A tizedik alfejezet kiemelten javasolt taneszközei: Tankönyv: 55. o. 1. közös tanulás négyes forgóban; 56. o. 4. alá- és mellérendelő szó szerkezetek olvasmánycímekben. Munkafüzet: 30. o. 2. szókapcsolatok típusai; 30. o. 3. mellérendelő szó szerkezetek típusai.

Megoldási javaslatok néhány feladathoz a fentebb megjelöltek közül:

Tankönyv: 56. o. 4. *Gyűjtsetek páros munkában olyan könyv- és olvasmánycímeket, amelyek alárendelő és külön, amelyek mellérendelő szó szerkezeteket tartalmaznak! Versenyezhettek is.*

Alárendelő:

Joseph Heller: A 22-es csapdája
 Milan Kundera: A lét elviselhetetlen könnyűsége
 Umberto Eco: A rózsza neve
 Erich Kästner: A két Lotti
 Mark Twain: Tom Sawyer kalandjai
 William Golding: A legyek ura

Mellérendelő:

Stendhal: Vörös és fekete
 Austen: Büszkeség és balítélet
 Mihail Bulgakov: A Mester és Margarita
 Dosztojevszkij: Bűn és bűnhődés
 Lev Tolsztoj: Háború és béke
 Thomas Mann: József és testvérei

Munkafüzet: 30. o. 2. *Gyűjtsetek példákat az alábbi szövegből szókapcsolatok típusaira!*

- a) Toldalékértékű viszonyos kapcsolatok: jelent meg; neveztek el
- b) Nem toldalékértékű viszonyos kapcsolatok: a Micimackó is; eszperantóra és, latinra is
- c) Alárendelő szintagma: zseniális magyarításában; Brazíliában letelepedett
- d) Mellérendelő szintagma: eszperantóra és latinra is

A tankönyv 14. leckéje a szóalkotási módokat ismerteti. Tisztázza szóteremtés és szóalkotás különbségét, bemutatja a szóalkotás leggyakoribb eljárásait: a szóképzést és a szóösszetételt. Részletesen áttekinti a szóösszetétel fajtáit, helyesírási kérdéseit. Példákkal szemlélteti a ritkább szóalkotási módokat – a régi, ismert példák mellett a mai nyelvhasználatból is merít.

A tizenegyedik alfejezet kiemelten javasolt taneszközei: Tankönyv: 59. o. 1. szólanc összetett szavakból; 59. o. Gyakorlás: szövegértési feladatsor a szóösszevonásról. Munkafüzet: 27. o. 1. gyermeknyelvi szóképzés; 27. o. 3. igenévképzők; 28. o. 5. alárendelő szóösszetételek azonosítása. Házi feladat: Tk. 59. o. 3. rövidítések.

Megoldási javaslatok néhány feladathoz a fentebb megjelöltek közül:

Tankönyv: 59. o. 1. a, *Találjatok ki szólancokat! A szabály az, hogy az utótag adja a következő összetett szó előtagját.*

tolvajkulcs, kulcsszó, szóalkotás, alkotásmód, módszer, szertorna, tornazsák, zsákállat, állatkert, kertváros, városház, házmaster, mesterkulcs, kulcslyuk, lyukkártya, kártyajáték, játékvár, várkapu, kapuzárás

Tankönyv: 59. o. Gyakorlás: szövegrészlet a szóösszevonásról

- *Hogy hívják másképp a szöveggyűlést?*
szóösszevonás, szóösszerántás, kontamináció
- *Gyűjtsd össze a szóösszevonás angol nyelvi példáit!*
daycation, flightmare, sofalize
- *Milyen sikertelen magyar példát említ a szöveg?*
citrancs (citrom+narancs) a grépfrút megnevezésére
- *Ismersz az általad tanult idegen nyelvekben a szövegben szereplő példákhoz hasonló újabb szóalkotásokat?*
Kurlaub (Kur+Urlaub), Mammufant (Mammut+Elefant), Teuro (teuer+Euro)

Munkafüzet: 27. o. 1. *Keresd meg, majd írd le, hogy a következő, kisgyerekek által alkotott szóképzések és szóösszetételek mely felnőttnyelvi képzett szavaknak és összetételeknek felelnek meg! Jelöld felkiáltójellel azokat, amelyek esetében a gyermek a felnőttnyelvitől eltérő szóalkotási eljárást alkalmaz!*

törős (könnyen törik): törékeny
dolgozó (ahol dolgozunk): munkahely!
pillogó (amivel pillogunk): szempilla!
fájdagyógyító (fájdalmat gyógyít): fájdalomcsillapító

csontember (ember csontokból): csontváz
 soroló (a könyv tartalmát „sorolja fel”): tartalomjegyzék
 szárazhíd (híd, amely nem víz fölött ível át): felüljáró
 szemtükör (szemmel kapcsolatos, tükörszerű): szemüveg

A következő leckével kezdődik a szintagmák szintjének tárgyalása a tankönyvben. Ez az alfejezet az állítmányt helyezi középpontba. Az állítmány azért került a szószerkezetekről szóló témaegység élére, mert a tankönyv a predikátum elsődlegességének elméletét képviseli, azt tekinti irányítónak a mondatrészek között. Elmondható, hogy az állítmány prioritását valló nézet viszonylag új elem a középiskolai nyelvtanoktatásban, ugyanis a régebbi kiadású tankönyvek javarészt az alany és az állítmány egyenrangúságát közvetítették. A megszokottól eltér az a módszer is, amelyet a lecke a mondat állítmányának megtalálására vezet be. A ’mit állítunk?’ kérdés helyett a ’hol az ige?’ kérdés feltevését javasolja az állítmány azonosításához. Tudniillik e nézet szerint az állítmány mindig tartalmaz igét vagy igei részt, még akkor is, ha testes morfémaként nem érzékelhető. Elveti tehát a névszói állítmány lehetőségét, és bebizonyítja a mondat transzformációjának módszerével, hogy a névszóinak tartott állítmány is hordoz segédigét testetlen formában.

A tizenkettedik alfejezet kiemelten javasolt taneszközei: Tankönyv: 61. o. 2. szófajok és állítmányok; 62. o. 3. képleírás összetett állítmánnyal. Munkafüzet: 31. o. 1. különlegesebb állítmányok; 31. o. 2. a névszói-igei állítmány; 31. o. 3. alany és állítmány azonosítása.

Megoldási javaslatok néhány feladathoz a fentebb megjelöltek közül:

Tankönyv: 61. o. 2. Milyen szófajú állítmányokkal találkozol az alábbi mondatokban?

Toldi György nagy úr volt. (állítmány: úr volt: főnév+segédige)

Bátyám katona lesz. (állítmány: katona lesz: főnév+segédige)

Minden olyan csendes, tündéri. (állítmány: csendes, tündéri: melléknév)

Ihaj, a Földünk hogy forog! (állítmány: forog: ige)

A szorzás számtani alpművelet. (állítmány: alpművelet: főnév)

A legszebb gyümölcs körül rajzik a legtöbb darázs. (állítmány: rajzik: ige)

Járt utat járatlanért el ne hagyj! (állítmány: el ne hagyj: igekötős ige tagadó formája)

Fiaim, csak énekeljete! (állítmány: énekeljete: ige)

Hatalmas orvos az idő. (állítmány: orvos: főnév)

Hárman sem bírnátok súlyos buzogányát. (állítmány: sem bírnátok: ige tagadó alakja)

Munkafüzet: 31. o. 1. a, *Alkossatok 10 mondatot, amelyben az alábbi szavak szerepelnek állítmányként!*

kell, lehet, van, szabad, nem, fog, teszik, látszik, helyes, tenni, könnyű, bajban, tanulni, szép, elég, nyílik

1. Semmi rosszat nem fog tenni.
2. Könnyű Katit táncba vinni.
3. Itt nem lehet parkolni.

4. Bélának három macskája van.
5. Barátot becsapni nem helyes.
6. Látszik az új munkaerő hiányossága.
7. Nem elég a jót akarni.
8. El kell búcsúznunk örökre.
9. Tanulni fog a hibáiból.
10. Az ajtó kifelé nyílik.

A könyv 16. alfejezete az alárendelő szintagmák felépítését magyarázza el. Lépésről lépésre bemutatja azonosításuk módszerét, vázolja, miként alkothatnak az alárendelő szintagmák szintagmaláncokat és szintagmabokrokat, sorra veszi az alárendelő szó szerkezetek fajtáit nyelvtani viszony szerint, illetve az alaptag szófaja szerint.

A tizenharmadik alfejezet kiemelten javasolt taneszközei: Tankönyv. 65. o. 1. alárendelő szintagmák szerkesztése megadott morfémákból; 65. o. 2. alárendelő szó szerkezetek műcímeiben. Munkafüzet: 32. o. 1. az alaptag és a bővítmény megállapítása; 32. o. 2. szintagmalánc alkotása.

Megoldási javaslatok néhány feladathoz a fentebb megjelöltek közül:

Tankönyv. 65. o. 2. *Nevezd meg a következő címekben szereplő alárendelő szó szerkezeteket! (Tudod, melyik művet ki írta?)*

Szigeti veszedelem – minőségjelzői (Zrínyi Miklós)

Sok húhó semmiért: sok húhó – mennyiségjelzői; húhó semmiért – célhatározói (Shakespeare)

Ahogy tetszik – módhatározói (Shakespeare)

A velencei kalmár – minőségjelzői (Shakespeare)

Szegény Zsuzsi a táborozáskor: szegény Zsuzsi – minőségjelzői (Csokonai Vitéz Mihály)

Adj már csendességet – tárgyi (Balassi Bálint)

A tankönyv által képviselt felfogás szerint a mondat első szintjét egyedül az állítmány foglalja el, még az alany sem hozzárendelő viszonyban kapcsolódik hozzá, az is legfeljebb a második szinten állhat. Így a következő lecke együtt tárgyalja az alanyt a tárggyal. Közös tulajdonságuk, hogy szerepüket csak főnévi értékű szó töltheti be, és mindkettő kötődik cselekvést kifejező igéhez vagy igei származékhoz. Mindazonáltal ebben a leckében is hangsúlyos az alany és az állítmány szoros grammatikai viszonya. A tárgy kapcsán olvashatunk a fajtáiról, valamint arról, hogy a határozottságából nem lehet egyenesen következtetni a szükséges igeragozásra.

A tizennegyedik alfejezet kiemelten javasolt taneszközei: Tankönyv: 67. o. 1. egyeztetés; 67. o. 4. idegen eredetű, többes számú főnevek használata; 67. o. 5. egyeztetés és

szórend. Munkafüzet: 34. o. 1. alany és tárgy megállapítása; 34. o. 2. igeragozás és tárgy; 34. o. 3. ikes igék és a tárgy.

Megoldási javaslatok néhány feladathoz a fentebb megjelöltek közül:

Tankönyv: 67. o. 1. *Alkossatok mondatokat igei állítmánnyal a következő alanyokhoz!*

1. Benelux Államok: A Benelux Államok Belgiumból, Hollandiából és Luxemburgból alakult ki.
2. Alpok: Az Alpok az osztrák-magyar határon is átnyúlik.
3. Kanári-szigetek: A Kanári-szigetek két tartományra oszlik.
4. Bahamák: A Bahamák egzotikus helynek számít az európaiak szemében.
5. Fővárosi Vízművek: A Fővárosi Vízművek Budapesten kívül is szolgáltat ivóvizet.
6. Magyar Államvasutak: A Magyar Államvasutak együttműködik külföldi vasúttársaságokkal.
7. EDDA Művek: Az EDDA Művek már felbomlott.
8. Fővárosi Csatornázási Művek: A Fővárosi Csatornázási Művek ismét megnyitotta kapuit a látogatók előtt.

Munkafüzet: 34. o. 2. *Egészítsd ki az alábbi mondatokat egy-egy tárggyal! Írd a mondat mellé a tárgy fajtáját, valamint az igeragozás típusát!*

- Nézek ruhát az esküvőre. A tárgy: iránytárgy, határozatlan; igeragozás: általános
- Keresem a kulcsomat. A tárgy: iránytárgy, határozott; igeragozás: határozott

Az alany és a tárgy bemutatását a határozók jellemzése követi a 18. leckében. A határozó fajtáinak és definíciójának ismertetése mellett ez az alfejezet a határozók azonosítási és megkülönböztetési módját magyarázza el. A határozók sorában itt nem szerepel a tekintethatározó és az állandóhatározó.

A tizenötödik alfejezet kiemelten javasolt taneszközei: Tankönyv: 71. o. 1. a határozók kifejezőeszközei idegen nyelvekben; 72. o. Gyakorlás: szövegértési feladatsor egy, a műanyagmentes életről szóló cikkrészlethez. Munkafüzet: 35. o. 1. összefoglalás grafikus szervezővel; 35. o. 2. alárendelő szószerkezetek megadott morfémákból.

Megoldási javaslatok néhány feladathoz a fentebb megjelöltek közül:

Tankönyv: 72. o. Gyakorlás: *szövegrészlet a műanyagmentes életről*

1. *Milyen jellegű szatyrokat, táskákat tiltottak be Ruandában?*
Amelyek nem bomlanak le maguktól.
2. *Gyűjtsd ki a határozókat a szövegből és csoportosítsd őket!*
nejlonzacskók nélkül: állapothatározó
mielőtt: időhatározó
bevásárolni: célhatározó
szövetből: eredethatározó

a szemetesben: helyhatározó
a mélyhűtőben: helyhatározó
az uzsonnatáskában: helyhatározó
helyen: helyhatározó
Ruandában: helyhatározó
országban: helyhatározó
2008-ban: időhatározó
magától: okhatározó
annyira: fok- és mértékhatározó
határon: helyhatározó
alkotmányukból: eredethatározó
amelyben: helyhatározó
polgárnak: részeshatározó
úgy: módhatározó
idővel: időhatározó
komolyan: módhatározó
tudósítója szerint: tekintethatározó (!)
messziről: helyhatározó
országukhoz képest: hasonlítóhatározó
tisztává: eredményhatározó
utcán: helyhatározó
fákra: helyhatározó
annak: részeshatározó
nejlonszatyorral: társhatározó
bolttulajdonosoknál: tekintethatározó (!)
raktáron: helyhatározó
hónapig: időhatározó

3. *Te hogyan használsz a nejlonzacskókat? Írj egy ötmondatos fogalmazást a füzetedbe, majd keresd meg mondataidban a határozókat!*

Elfogadom, hogy nem kerülhetem el teljesen a nejlonzacskók használatát, hiába tartom magamat környezetvédőnek. Azonban igyekszem őket többször felhasználni. Csak akkor dobok ki egy zacskót, ha már elszakadt vagy összepiszkolódott. A házunkban szelektíven gyűjtjük a műanyag hulladékot. Bízom benne, hogy a kidobott nejlonzacskóimat újrahasznosítják.

Határozók: teljesen, környezetvédőnek, többször, felhasználni, akkor, a házunkban, szelektíven

4. *Milyen különbségre utal az eltérő helyhatározó rag?*

A példák mindegyike a 'hol?' kérdésre felel, mégsem lehet felcserélni a ragokat, mert az jelentésmódosuláshoz vezetne.

5. Vitassátok meg, hogy milyen határozók szerepelnek a következő szószerkezetekben!

táskákkal is lehet: eszközhatározó – a táska a cselekvés eszköze

nejlonszattyorral sétál: társhatározó – a nejlonszattyor nem eszköze a cselekvésnek, csak jelen van benne

A jelző mibenlétéről, fajtáiról, elemzési módjáról szól a tankönyv 19. leckéje. A hagyományos felfogással ellentétben nem tartja számon az értelmező jelzőt, viszont bevezeti a kijelölő szerepű minőségjelzőt és mennyiségjelzőt, továbbá a mutató névmási kijelölő jelzőt.

A tizenhatodik alfejezet kiemelten javasolt taneszközei: Tankönyv: 74. o. 2. a birtokos jelző ragja; 74. o. 3. jelzők és vesszőhasználat. Munkafüzet: 36. o. 1. határozók és jelzők Balassi korában; 75. o. 5. mondatalkotás ágrajzok alapján.

Megoldási javaslatok néhány feladathoz a fentebb megjelöltek közül:

Tankönyv: 74. o. 2. *Milyen használati szabály érvényesül a következő mondat birtokos jelzőinek alakváltozataiban?*

Édesapám nagyanyjának szép fekete haja volt.

Többszörös birtokos szerkezet: édesapám nagyanyjának haja

Ha a birtokos jelzők láncszerűen kapcsolódnak egymáshoz, akkor a legelső felveszi a részeshatározó ragját.

Tankönyv: 74. o. 3. *Figyelj a vesszőre! Rajzolj le színessel a leírások alapján két zoknit!*

Kék csíkos zokni. – A csíkok a zoknin kékek.

Kék, csíkos zokni. – A csíkokon kívüli részek kékek.

A 20. lecke a mondatok csoportosítási lehetőségeit mutatja be. A kötelező és szabad bővítmények megkülönböztetése folytán a szerkezeti felosztásban a tőmondat kategóriája helyett minimális mondatot említ a tagolt egyszerű mondatok csoportján belül. Vagyis ahhoz, hogy egy mondatot tagoltnak tekintsünk, minimálisan szükséges a kötelező bővítmények, azaz vonzatok jelenlétére. Az állítmány kötelező vonzata tehát nem csak az alany lehet, és nem csak az alany hiánya eredményez tagolatlan mondatot. A jelentés szerinti csoportosítást a mondat három szemantikai rétege befolyásolja. Az első réteg a mondat tartalma, a második a beszélő szándéka, a harmadik a szándékolt hatás. Háromféle kommunikációs szándékot különböztetünk meg: tájékoztatót, kifejezőt és felhívót. Ezeket éppúgy modalitásnak nevezi a tankönyv, mint az írásjelekkel és zenei eszközökkel jelölt beszédszándékot: a kijelentést, az óhajtást, a kérdést, a felszólítást és a felkiáltást. Önálló bekezdés foglalkozik a szórendnek a mondat jelentésében betöltött szerepével.

A tizenhetedik alfejezet kiemelten javasolt taneszközei: Tankönyv: 79. o. 1. szövegalkotás megadott mondatípusokkal; 79. o. 5. egyszerű mondatokból összetett mondat; 79. o. 6. hangoltság és mondatípusok; 79. o. 8. mondatalkotás szerkezeti ábrák alapján; 80. o. 11. kommunikációs szándék és mondatípusok. Munkafüzet: 37. o. 2. a mondatok

csoportosítása grafikus szervező segítségével; 38. o. 4. mondattípusok és példák; 38. o. 6. mondatelemzés és ágrajz készítése.

Megoldási javaslatok néhány feladathoz a fentebb megjelöltek közül:

Tankönyv: 79. o. 1. *Írj egy szöveget, amelyben szerepel két tagolatlan szerkesztett mondat, három minimális és két bővített mondat!*

Jaj nekem! Ég a ház. Pedig a fiúk ellenőrizték a tűzoltás után a tűzrakó helyet. Elő a telefonnal! Nincs meg a telefonom. Nem tudom hívni a tűzoltókat. Mindannyian itt halunk meg.

Tankönyv: 79. o. 8. *Alkoss az alábbi szerkezeti ábrák alapján összetett mondatokat! Dolgozz a füzetedbe!*

1. Nincs senki a szobában, azt hitte.
2. Oda pakolta a holmiját, ahol helyet talált.
3. Újra ki kellett vasalnia az ingét, ugyanis a macska összegyűrte.
4. Vagy kiviszed a szemetet, vagy felmosod a konyhát.
5. Amikor senki nem látta, akkor gyújtott rá.

Mi az írásjelek funkciója? Melyik írásjel mikor használatos? Hányféleképpen tudunk idézni? Mi a különbség a kötőjel és a nagykötőjel között? Ezekre a kérdésekre ad választ a 21. lecke.

A tizennyolcadik alfejezet kiemelten javasolt taneszközei: Tankönyv: 82. o. 2. kötőjel és nagykötőjel; 82. o. 3. kommunikációs szándék és írásjel. Munkafüzet: 42. o. 1. írásjelek és szóközök visszaállítása; 42. o. 4. vesszőhasználat; 42. o. 5. összetett mondat és mondatvégi írásjel.

Megoldási javaslatok néhány feladathoz a fentebb megjelöltek közül:

Munkafüzet: 42. o. 1. *Az alábbi szövegből minden írásjelet és szóközt eltávolítottunk. Jelöld az írásjeleket és a szóközöket!*

A helyreállított szöveg:

Kinyílt a Debreceni Nagyerdő parkerdei részében a Békás-tó közelében a téltemető. Az egyik legkorábban nyíló növényünket a januári hideg után jött kora tavaszi idő előcsalogatta, és várhatóan a hétvégén még több bújik elő az avarból. Az alig tízcentiméteres növényke kolostorkertekből vadult ki, majd vált a magyar flóra teljes jogú tagjává olyannyira, hogy ma már védett növényünk.

III. Kommunikáció

A kommunikáció tágabb keretben történő vizsgálata a pragmatikai szemlélet térhódításával különösen hangsúlyossá vált a nyelvészetben. Érthető, hiszen a használatközpontú megközelítés a nyelvi tevékenységet olyan törekvésként fogja fel, amely a kommunikációs

igények kielégítésére irányul, annak társadalmi, kulturális és kognitív feltételei felől tanulmányozza.

A kommunikációtan évtizedek óta része a nyelvtanoktatásnak – általános és középiskolai szinten egyaránt. Tárgyköre viszont a nyelvhasználati újdonságok megjelenésével párhuzamosan mindig változik. A tömegkommunikáció hétköznapi szerepének növekedése, valamint az internetes „szóbeliség” nagy léptékű elterjedése új fogalmakat, kutatási eredményeket vezettek be a kommunikációtan tematikájába is.

Kilencedik évfolyamon hozzávetőleg 6 tanóra szentelhető a kommunikáció témakörének. A tematikai egységet alkotó 6 lecke számít a tanulók fejlett kommunikációs kompetenciájára, továbbá azokra az alapfogalmakra, amelyek a téma kapcsán általános iskolai tanulmányaikban előfordultak. Feltételezik tehát, hogy a kilencedikes tanuló a mindennapi kommunikációs helyzetekben törekszik az érthető, kifejező beszédre, tudatos a beszéd zenei eszközeinek tekintetében, tisztában van a kommunikáció nem verbális elemeinek jelentőségével. Ismeri az alapvető kommunikációs kapcsolatfelvételi formákat – a köszönést, a bemutatkozást, a megszólítást, a kérdezést és a kérést –, és hatékonyan alkalmazza is azokat.

A tematikai egység nevelési-fejlesztési céljai közé tartozik, hogy a tanulók képesek legyenek a hallott szövegeket minél magasabb szinten megérteni, hogy önállóan, illetve másokkal együttműködve azonosítani és alkalmazni tudják a verbális és nem verbális kommunikáció kódjait, kapcsolatait, tényezőit. Készek legyenek különböző szövegek megértésére, elemzésére, illetve kritikai feldolgozására a kommunikációs helyzet tér, idő és résztvevői szerepeinek megfelelően.

Tartalmi elemeikkel, feladatsoraikkal a fejezet leckéi igyekeznek hozzájárulni a beszédhelyzetnek megfelelő adekvát nyelvhasználat kialakításához, ahhoz, hogy a tanulók megtapasztalják a kommunikációt kísérő nem nyelvi jelek lehetőségeit és korlátait. Segítik a tömegkommunikáció manipulatív szándékának felismerését. Bemutatják a tömegkommunikáció jellemzőit, funkcióit, megjelenési formáit, nyelvi és képi kifejezésformáit, műfajait, továbbá az új „szóbeliség” jelenségeit és jellemzőit.

Az egyes alfejezetek feldolgozásának menete és célja

A fejezet a 22. leckében a kommunikáció fogalmának megalkotásával indul. Az első alfejezet ezenkívül felsorolja a kommunikáció tényezőit, azokat a feltételeket, amelyek nélkül nem valósulhat meg az üzenet átadása, vagy kommunikációs zavar következik be. Megkülönbözteti a kommunikáció alapfunkcióit a másodlagos funkcióktól. A kommunikációs célok között új elemként szerepel az identitásjelzés, a jól ismert Jakobson-féle elméletet egészíti ki.

Az első alfejezet kiemelten javasolt taneszközei: Tankönyv: 88. o. 3. helyzetgyakorlat; 88. o. 4. zenei eszközök a kommunikációban; 88. o. 7. példák a kommunikáció funkcióira. Munkafüzet: 43. o. 1. üzenetek és kommunikációs funkciók; 43. o. 2. a kommunikáció tényezői. Házi feladat: Tk. 88. o. Gyakorlás: szövegrészlet a megértés nehézségeiről.

Megoldási javaslatok néhány feladathoz a fentebb megjelöltek közül:

Tankönyv: 88. o. 7. *Gyűjts példákat a szövegből a kommunikáció tájékoztató, kapcsolattartó és értelmező funkciójára!*

- tájékoztató: „Túlságosan világos van.”
- kapcsolattartó: „Te, akkor délben úgy elszomorodtam.” „Lásd, milyen az ember.”
- értelmező: „Mert mi, kérlek, mindig ilyen bölcs számárságokkal szórakoztatjuk egymást.”

A tankönyv 23. leckéjében a kommunikáció csoportosítási lehetőségeiről olvashatunk. A kommunikációt osztályozhatjuk irányultsága alapján, a felek közötti kapcsolat szempontjából, a résztvevők száma és viszonya szerint, a közvetítő közeg szerint. Megkülönböztetjük egymástól, ám általában együtt jár a verbális és nonverbális kommunikáció. A nyelvi megnyilatkozást gyakran kíséri testbeszéd, mimika, térközszabályozás. A nonverbális elemeknek a kommunikáció sikerességében betöltött szerepével két bekezdés is hosszasan foglalkozik ebben az alfejezetben.

A második alfejezet kiemelten javasolt taneszközei: Tankönyv: 90. o. 2. testbeszéd és kapcsolattartás; 91. o. 8. a testbeszéd üzenetei. Munkafüzet: 44. o. 2. emotikonok; 45. o. 3. megjelenés és kommunikáció. Házi feladat: Tk. 90. o. 4. a kommunikáció funkciói a tömegtájékoztatásban; 90. o. 6. média és manipuláció.

Megoldási javaslatok néhány feladathoz a fentebb megjelöltek közül:

Tankönyv: 90. o. 2. *Gyűjts nem nyelvi példákat a kapcsolattartó funkcióra!*

kézfogás, ölelés, érintés, szemkontaktus, mosoly, bólogatás

A 24. lecke a tömegkommunikáció által nyújtott lehetőségeket és veszélyeket foglalja össze. A média fogalma alatt a hagyományos írott sajtó, a rádió, televízió, valamint az 1990-es évektől kezdve az internet értendő. Az internet térnyerése alapján véve módosította az egyes médiumok egymáshoz való viszonyát, kapcsoltságát, valamint az emberek médiafogyasztási szokásait. A médiafogyasztóból lépésről lépésre médiahasználó lett, aki tudatosan válogat a különböző tartalomszolgáltatók közül.

A harmadik alfejezet kiemelten javasolt taneszközei: Tankönyv: 94. o. 5. érvelés a tömegkommunikáció szerepe kapcsán; 94. o. 6. sztárok és a média. Munkafüzet: 46. o. 2. fogalmazás a rádió nélküli világról; 46. o. 4. a tömegkommunikáció funkciói; 47. o. 5. a reklámok hatás eszközei; 47. o. 6. médiatudatosság.

Megoldási javaslatok néhány feladathoz a fentebb megjelöltek közül:

Munkafüzet: 47. o. 6. *Gyűjts ötleteket egy médiatudatosságot népszerűsítő kampányhoz!*

- A médiafogyasztás mehökkentő mértéke a kiskorúak körében
- Vannak adatbiztonságot kockáztató tevékenységek az interneten

- A média manipulációs hatásait ellensúlyozni kell
- Az internethasználat függőséget okozhat
- Fikció és valóság, tény és vélemény elkülönítésének képességét erősíteni kell

A tömegkommunikáció megnövekedett szerepével párhuzamosan a tény és a vélemény szétválasztása vált igazán kihívássá a médiafogyasztók számára. A 25. lecke az objektivitás és szubjektivitás által kijelölt skálán helyezi el a különböző sajtóműfajokat. Fontos kiemelni, hogy az internet biztosította „civil újságírás” térhódításával megjelent az úgynevezett „ötödik hatalom” is. A politikai hatalom ellenőrzéséért felelő, a politikai vezetés és az állampolgárok közötti kommunikációt elősegítő demokratikus sajtót a hatalmi ágak klasszikus hármasságának alapján (törvényhozó hatalom, végrehajtó hatalom, független bíróság) a „negyedik hatalomnak” is nevezik, amelyet most már a híreket követő, a hírek között olvasó, külföldi forrásokból is tájékozódó internethasználók ellenőriznek. Ez némiképp ellensúlyozhatja a média manipulatív hatását, ugyanakkor ez sem tesz lehetővé teljes objektivitást a hírközlésben.

A negyedik alfejezet kiemelten javasolt taneszközei: Tankönyv: 96. 4. interjúkészítés csoportmunkában; 97. o. Gyakorlás: szövegértési feladatsor Kányádi Sándorral készített interjúrészlet alapján. Munkafüzet: 48. o. 2. sajtóműfajok besorolása; 49. o. 4. sajtószöveg javítása; 49. o. 6. kreatív írás sajtóműfajokban. Házi feladat: Tk. 96. o. 2. nyomtatott sajtótermékek; 96. o. 7. kritika nyomtatott lapban és online felületen.

Megoldási javaslatok néhány feladathoz a fentebb megjelöltek közül:

Tankönyv: 96. o. 2. *Gyűjtsd össze öt napilap, öt tudományos/ismeretterjesztő magazin és öt gazdasági lap címét!*

- Napilap: Magyar Hírlap, Magyar Idők, Magyar Nemzet, Nemzeti Sport, Népszabadság
- Tudományos / ismeretterjesztő magazin: Élet és Tudomány, Rubicon, Tudomány, Természetbúvár, National Geographic
- Gazdasági lap: Napi Gazdaság, Közgazdasági Szemle, Világgazdaság, Heti Világgazdaság, Magyar Tőkepiac

97. o. Gyakorlás: *részlet Pécsi Györgyi Kányádi Sándorral készített interjújából*

1. Olvasd el a szöveget figyelmesen, majd válaszolj a kérdésekre!

a) *Mi jellemezte az 1960-as évek második felét Romániában?*

általános megtorlás-elrettentés a magyarországi ötvenhatos események miatt

b) *Miben volt más Kányádi Sándor Kikapcsolódás és Függőleges lovak című kötete a korábbiakhoz képest?*

Ezekben a kötetekben új hangon szólaltak meg versei: dialogikus versek, tárgyversek sora jelenik meg bennük; a személytelen líra, az objektív költészet és az újra felfedezett avantgárd inspirálta őket.

c) *Milyen felfedezést tett Kányádi Sándor Borgest olvasva?*

Már korábban találkozott a jellegzetes borges-i kifejezésekkel, metaforákkal más szerzők fordítása közben. Vagyis költői fejlődését megelőzte műfordítói fejlődése.

2. *Gyűjtsd össze a szövegből, hogy milyen irodalmi hatásokat említ Kányádi Sándor a román költészettel kapcsolatban!*

latin voltánál fogva több csatornából táplálkozott

a francia nyelvű irodalomhoz Romániában könnyen és olcsón hozzá lehetett jutni

a francia, olasz és dél-amerikai költők előbb jelentek meg románul, mint magyarul

3. *Milyen sajtóműfajba tartozik az idézet?*

interjú

Munkafüzet: 49. o. 4. *Fogalmazd újra a következő, elektronikus sajtóból származó szöveget formálisabb, igényesebb stílusban!*

Javított szöveg:

Az első lábujjszkander-bajnokságot egy angliai kocsmában rendezték meg, amelyet egy kanadai turista nyert meg. Bármennyire is hihetetlen, a lábujjszkander versenyzői az 1970-es évek óta világbajnokságon mérik össze erejüket. Szabályai nagyjából a hagyományos szkanderével azonosak, azzal a különbséggel, hogy itt képtelenség lenne teljesen az asztalra vinni az ellenfelet.

A rádiós és televíziós műfajokat tárgyalja a 26. lecke. Az internethez képest hagyományosnak számító médiumok ma egyre inkább háttérbe szorulnak, műsorpolitikájukkal igyekeznek felvenni a versenyt az internettel. A televízió esetén a műfaj és a műsortípus nehezen elkülöníthető fogalmak, a tankönyv is inkább műsortípusok szerint említ egy-egy műfajnak nevezhető adáselemet: híradó, sorozat, reklám, valóságshow stb. A leggyorsabban változó műsortípus az információs műsoroké. Felgyorsult világunkban a hírfogyasztók hírzékenysége, hírekkel szembeni ingerküszöbe meglehetősen magas, ezért csak a szenzáció ragadja meg figyelmüket, kelti fel kíváncsiságukat.

Az ötödik alfejezet kiemelten javasolt taneszközei: Tankönyv: 100. o. 1. a leghíresebb magyar szappanopera; 100. o. 5. kommentárírás irodalmi rádióműsorhoz. Munkafüzet: 50. o. 1. mai magyar rádióadók; 52. o. 8. televíziózási és rádiózási szokások. Házi feladat: Tk. 100. o. 7. híradók összehasonlítása; Mf. 50. o. 2. a krónika műfaj jellemzői.

Megoldási javaslatok néhány feladathoz a fentebb megjelöltek közül:

Tankönyv: 100. o. 7. *Hasonlítsd össze az egyik kereskedelmi csatorna és az egyik közszolgálati adó esti híradóját!*

Nincs túlzottan nagy különbség a kétféle csatorna híradója között. A hírműsorok formai eszköztárára az állandó zenei és mozgóképi szignál jellemző. A közmédia és a

kereskedelmi csatornák akusztikus szignálja egyaránt agresszív és tolakodó, amely mellett, hogy figyelemfelkeltő, előrevetíti, hogy releváns és naprakész információk birtokába juthatunk, ha figyelemmel kísérjük a műsort. Manapság már a hírműsorok kezdete előtt láthatunk egy rövid hírósszefoglalót, amely fontos előismereteket nyújt a műsort követők számára. A rövid beharangozó maximum három-négy főcímet (headline-t) foglal magában a nap leglényegesebb történéseit csokorba szedve. A körülbelül három mondatból álló áttekintést hangzatos, már-már szenzációhajhász cím vezeti fel, amelyet egyszerű mondatok láncolata követ. A műsoridő körülbelül felénél, kétharmadánál ismételten hírósszefoglaló következik, amelyben a hírek néhány mondatos áttekintése a műsorközlő ismertetésén kívül vizuális és akusztikus hatásokkal is kiegészül.

Az információk feldolgozását a képernyőn való lényegkiemelő feliratok segítik, így pontosan tudjuk, hogy éppen melyik hírről van szó. A hírek alatt gyakran rövidhírek futnak, amelyek kapcsolódnak a hírolvasó által elmondottakhoz. Olyan hírműsorokkal is találkozhatunk, amelyek a legfrissebb, legfontosabb híreket vörös háttérrel emelik ki, s az a hírműsor teljes ideje alatt látható marad a képernyőn. Gyakori a pontos idő és a fontosabb nagyvárosok időjárási viszonyainak feltüntetése is.

A 2017-es hírósszefoglalókban a műsorvezető felolvasása a figyelmet irányító feliratokkal társul. Ez az éppen aktuális hír címe, a pontos idő, az aktuális időjárási viszonyok, a képernyő alján futó rövidhírek, valamint a legmagasabb hírértékkel bíró esemény vörös háttérrel kiemelve. A műsorvezető személyes reflexiói, tapasztalatai, már-már túlságosan is bizalmasan is anekdotázásai a híradó további részében is az egyes híregységek átkötésére, kohéziójára szolgálnak.

A hírblokkok szigorú logikai összefüggések alapján követik egymást. Az első a legmagasabb hírértékkel bíró hír. Az egymást követő, azonos témájú, tudatosan elrendezett híregységek a fokozás, hatás- és szenzációkeltés szolgálatában állnak, ugyanakkor a tematika természetes egyensúlyát is felborítják.

Munkafüzet: 50. o. 1. *Gyűjtsd össze tíz rádióadó nevét! Jellemezd ezeket a tanult szempontok alapján! Alkalmazd a következő jelöléseket!*

1. Buddha FM: O, E
2. InfoRádió: O, Kö
3. Lánchíd Rádió: R, T
4. Tilos Rádió: H, T
5. Sláger Rádió: H, Ke, E
6. Kossuth Rádió: O, Kö, T
7. Győr Plusz Rádió: H, T, Ke
8. FM 7: R, Ke, T
9. Klasszik Rádió: R, E
10. Rádió 1: O, Ke, Tö

Milyen korszakok különíthetők el az emberiség történetében a kommunikáció szempontjából? Mi jellemzi az internetes kommunikáció, azaz a másodlagos írásbeliség korszakát? Mit takar az internethitelesség fogalma? Mit tehetünk internethasználat közben személyiségünk védelméért? Milyen jogi kérdéseket vetnek fel az internet nyújtotta lehetőségek? Milyen nyelvi sajátosságokkal írható le az internetes kommunikációban megjelenő írott beszélt nyelv? Ezeket a kérdéseket fejti ki a fejezet utolsó leckéje.

A hatodik alfejezet kiemelten javasolt taneszközei: Tankönyv: 103. o. 2. érvelés az internetes nyelvhasználatról; 104. o. 4. az internetes műfajok jellegzetes elemei; 104. o. 6. disputa a netnyelvről. Munkafüzet: 53. o. 3. online szövegek típushibái; 54. o. 6. az internethasználattal összefüggő új fogalmak definíciójának megalkotása; 55. o. 9. a közösségi oldalak használatának előnyei és hátrányai.

Megoldási javaslatok néhány feladathoz a fentebb megjelöltek közül:

Munkafüzet: 53. o. 3. *A következő mondatokban az online szövegekben leggyakrabban előforduló hibákat helyeztük el. Javítsd a szöveget a következők alapján!*

A javított szöveg:

A közösségi média felhasználói hajlamosak elferdíteni az igazságot – főleg az okostelefonok fotó- és videószerkesztő alkalmazásainak fokozatosan növekvő térhódításával. A hamis és manipulált képek valós problémát jelentenek. Tavaly az Amerikai Egyesült Államok legnépesebb partvidéke felé tartó Sandy hurrikán nagy médiabotrányt kavart, ugyanis sok hamis és félrevezető fotó jelent meg róla a közösségi oldalakon. Ezek azért tudták megtéveszteni az embereket, mert ilyen típusú vihart az utóbbi időben nem tapasztaltak a térségben. Bár a valótlan képeket eltávolították, azok újra és újra felbukkannak még itt-ott. A hamisítványok 86%-a a Twitterről és annak közösségi megosztásaiból érkezik.

10. évfolyam

I. Szövegten

A tizedik évfolyam számára készült újgenerációs nyelvtankönyv szerves folytatása a kilencedikes tankönyvnek. Míg az utóbbi a strukturalista személet jegyében sorra vette a nyelvi rendszer szintjeit a hangoktól a mondatig, addig az előbbi első fejezete kiegészíti a sort a legmagasabb szinttel, a szöveggel, ám a strukturalista megközelítésen túllépve funkcionális-kognitív összefüggésben tárgyalja a szövegtani ismereteket. E szemléletváltás újszerűséget kölcsönöz a könyvnek, amely így próbálja megjeleníteni a nyelvtudomány legfrissebb kutatási eredményeit, paradigmatis helyzetét a középiskolai oktatásban.

A szövegten természetesen kapcsolódik a kilencedikes könyvben tárgyalt kommunikációtanhoz is, sőt elmondható, hogy a szöveg mindig valamilyen kommunikációs közegben létezik, valamely nyelvi interakció középponti összetevője. A szövegnek a nyelvi rendszerben betöltött főszerepe miatt a szövegten jóformán a nyelvtudomány összes területével érintkezik: a hangtanon, az alaktanon, a mondatgrammatikán túl a szemantikával, a stilisztikával, a pragmatikával, a kommunikációelmélettel, retorikával stb. Érthető tehát, hogy ezek többsége a szövegtannál korábban szerepelt a középiskolások tanulmányai között: a szöveg kutatása interdiszciplináris keretben lehet csak teljes.

A szövegten nem csak a nyelvészet különféle ágaihoz kötődik sokoldalúan. A nyelvtudomány csak a szövegen keresztül talál kapcsolatot az életvilággal, a mindennapokkal. A szöveg képviseli mindazt, ahogy az ember a világhoz viszonyul, az alapvető értelmezői attitűdöt és annak eredményét: a szöveg elsődleges rendeltetése ugyanis valamilyen értelemrepresentáció. A szöveg és a szövegten kitüntetett helyzetének hangsúlyozásakor arról se felejtkezzünk meg, hogy a középiskolásoktól tanulmányaik végén, a kötelező érettségi első napján szövegértési és szövegalkotási képességeiket kéri számon! Ugyanezeket vizsgálja, értékeli – a matematikai eszköztudás mellett – a köznevelésről szóló törvényben a tanulók 6., 8. és 10. évfolyamos csoportjának kötelezően előírt országos kompetenciamérés.

Tehát a szöveg mint értelemrepresentáció és a vele foglalkozó diszciplína, a szövegten központi helyet élvez a nyelvtanórákon is. A kerettanterv 22 órában rögzíti a szöveg elméleti vizsgálatára fordítható időkeretet, így az anyagrész alfejezeteire egyenként nagyjából két-két tanóra jut. A tematikai egység elsődleges célja a szövegelemző és -értelmező képesség fejlesztése. A szöveg általános szerkezetének, a szövegértelmező összetevőinek tudatos megfigyelését, feltárását a szövegszervező erők megismertetése után várja el a tanulóktól. Célul tűzi ki továbbá az egymással összefüggő szövegek közötti értelemhálózat felismertetését, a különböző olvasástípusok elsajátítását.

A szövegtani fejezet tartalmi összeállítása, követelményrendszere feltételezi, hogy a tanulók szövegértési és szövegalkotási képessége elér egy bizonyos szintet: már képesek alkalmazni szövegfeldolgozási stratégiákat (átfutás, jóslás, előzetes tudás aktivizálása,

szintézis, szelektív olvasás stb.). Feltételezi, hogy képesek megkülönböztetni alapvető szövegtípusokat: ismerik az elbeszélő, magyarázó, dokumentum típusú szövegek kommunikációs funkcióit, nyelvi jellemzőit. Emellett képesek azonosítani a beszélt és írott nyelvi, valamint internetes szövegek eltéréseit.

Az egyes alfejezetek feldolgozásának menete és célja

Jóllehet a tankönyv első nagy fejezete a *Szövegtan*, megelőzi két rövid lecke: az *Ismétlés*, illetve *A könyv és az internet mint forrás*. Az év eleji ismétlést grafikus szervezők, összefoglaló tematikus ábrák segítik. Ajánlatos az első, tanévkezdő-bevezető órán feladni otthonra a tavalyi tananyag felidézését előmozdító feladatok egy részét, így a következő órán gördülékenyebben megy majd az ábrák értelmezése, 45 perc alatt érinthetünk minden fontosabb ismeretet az előző év nyelvtananyagából. A lecke tartalmazza a jelek csoportosítását, a nyelvi jel fogalmát, a nyelvi jelrendszer összetevőit, hangalak és jelentés viszonyát, a kommunikáció tényezőit és funkcióit, a tömegkommunikáció feladatait grafikus megjelenítésben.

Az első számozott lecke az anyaggyűjtés menetét magyarázza el. A tanév során számos alkalommal szükség lehet ezekre az ismeretekre, hiszen dolgozatokhoz, prezentációkhoz, kiselőadásokhoz gyakran kell információt gyűjteniük a tanulóknak. Az alfejezet a könyvtári nyomtatott katalógusok használatára éppúgy kitér, mint az internetes keresés hatékonyságát növelő tényezőkre. Hangsúlyozza a forrásmegjelölés fontosságát, bemutat különböző hivatkozási rendszereket, tisztázza a plágium fogalmát. Listát közöl azokról a kézikönyvekről, amelyek hasznosak lehetnek az anyanyelvi órákon elvárt anyaggyűjtés során. Az órát célszerű könyvtárban tartani.

Az első alfejezet kiemelten javasolt taneszközei: Tankönyv: 12. o. 2. könyvtári anyaggyűjtés és szótárak bemutatása csoportmunkában; 12. o. 3. az első plágiumper. Munkafüzet: 4. o. 3. szócikkből gondolattérkép. Házi feladat: Munkafüzet: 4. o. 1. könyvtárak adatai; 4. o. 4. az egy nyelvű szótárak jellemzői; 5. o. 5. könyvtári dokumentumtípusok.

Megoldási javaslatok néhány feladathoz a fentebb megjelöltek közül:

Tankönyv: 12. o. 3. *A magyar irodalomtörténet első plágiumpere az ún. Iliász-pör. Keresd meg az alábbi információkat róla az interneten: kik között és mikor zajlott, mi volt a plágium tárgya, hogyan oldódott meg?*

„Kölcsey lefordította az Iliász néhány részletét; kézírata Szemere és Kazinczy révén eljut Vályi Nagy Ferenc sárospataki tanárhoz, aki sokat átvett belőle a maga Iliász-fordításába, mégpedig nyomtatásban, az átvétel megemlézése nélkül. Kölcsey plágiumvádát emelt ellene; Kazinczy védelmébe vette a pataki tanárt, az írói követés, kölcsönzés és átvétel jogát hangoztatva. A pörben két korszak felfogása ütközött össze. Kölcsey és barátai az író tulajdonjogát és az írói eredetiség elvét védtek Kazinczyval szemben, s a vita tovább mélyítette az egykori mester és tanítvány ellentétét, bár Kölcsey a széphalmi literátor érdemeit elismerő cikkel fejezte be a polémiát.” – Az Iliász-pör 1827-ben volt.

(Forrás: A magyar irodalom története 1772-től 1849-ig. Szerk.: Pándi Pál. III. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest,. 1965. <http://mek.oszk.hu/02200/02228/html/03/242.html>)
Munkafüzet: 4. o. 4. *Milyen sajátosságai, jellegzetességei vannak az egynyelvű szótáraknak? Mutasd be pár mondatban a használatukat!*

Címszavai és szócikkei ugyanazon a nyelven íródtak. A nyelv lexémáit tartalmazzák, értelmezik valamely szempont szerint. Típusai: értelmező szótárak, szinonimaszótárak, közmondástárak és szólástárak, tájszótárak, etimológiai szótárak, nyelvtörténeti szótárak, írói szótárak.

A *Szövegtan* című fejezet első alfejezete, azaz a tankönyv 2. leckéje azt a kérdést járja körül, hogy mi a szöveg. Milyen kritériumokat kell teljesítenie egy nyelvi egységekből álló alakulatnak, hogy szöveggént értékeljük? A szövegek sokféleségéből kiindulva bonyolult definícióra számítunk, ám a lecke egyetlen követelményt nevez meg az új módszertani megközelítés alapján: szöveg az, ami a kommunikáció résztvevői között üzenetként kapcsolatot teremt. Ezek szerint sem minimális, sem maximális terjedelmi határ nem dönt erről a kérdésről. Viszont ha több mondatból áll egy nyelvi produktum, akkor három feltételnek kell teljesülnie, hogy szövegmondatok sorozataként értelmezzük. Három szempontból kell összefüggőnek lennie: kapcsolódnia kell a beszédhelyzethez, tartalmi kapcsolatnak kell lennie a mondatok között, és nyelvtanilag is összeköttetésben kell lenniük. A három szempont közül mégis az első, vagyis a pragmatikai követelmény a leglényegesebb. Ez a definíció túllép a szövegtan lineáris és globális kohézió szerinti felfogásán, és a korábbi körülményes meghatározáshoz képest nem vet föl olyan kérdéseket sem, amelyek biztos válaszok híján kétségbe vonnák a fogalomalkotás tudományos jellegét, vagy amelyek kivételek sokaságához vezetnének.

Az első alfejezet kiemelten javasolt taneszközei: Tankönyv: 15. o. 3. láncszöveg alkotása és elemzése csoportmunkában; 16. o. 5. szöveghez illesztett kommunikációs helyzetek. Munkafüzet: 7. o. 3. szöveg vagy nem szöveg; 8. o. 5. kreatív írás; 8. o. 6. szövegrészek sorrendbe állítása. Házi feladat: Tk. 16. o. Gyakorlás: elfoglalt emberek levelezőlapja.

Megoldási javaslatok néhány feladathoz a fentebb megjelöltek közül:

Tankönyv: 16. o. 5. a, *Milyen körülmények között találkozhattok a következő szövegekkel?*

A) bevásárlás közben; B) egy hetilap olvasása közben, amelynek van jogi tanácsadó rovata; C) Múzeumban, a tárlatvezetés hallgatása közben, D) tanfolyamot hirdető szórólap olvasása közben; E) Gondnoki kifüggesztés olvasása közben a lépcsőházban
b, Határozzátok meg az általatok választott kommunikációs helyzetek tényezőit!

A. Adó: gyufagyártó cég minőségbiztosítási osztálya; Vevő: bolti vásárló, aki vásárlás előtt összehasonlítja a kapható gyufák minőségét; Csatorna: gyufásdoboz felülete; Kód: magyar nyelv; Kontextus: a bolti vásárló a legjobb minőségű, legnagyobb mennyiségű és legkedvezőbb áron kapható terméket szeretné kiválasztani és

- megvásárolni; Közös előismeretek: a gyufa rendeltetése, Üzenet: információ a doboz tartalmáról és biztonságos tárolási módjáról.
- B. Adó: főszerkesztő; Vevő: választ váró olvasó; Csatorna: egy hetilap jogi tanácsadói rovata; Kód: magyar nyelv; Kontextus: türelmetlen olvasó nem érti, miért késlekedik az ügyvéd nő válasza, holott tanácskérő sorait már rég eljuttatta a laphoz; Közös előismeretek: bizonyos tanácskérő olvasók nem kapnak választ levelükre, vagy csak nagyon megkésve; Üzenet: a késlekedésnek nyomós oka van, és ha az olvasó minden szükséges információt beleírt a levelébe, akkor előbb-utóbb megérkezik a válasz is.
- C. Adó: tárlatvezető; Vevő: múzeumi látogató, aki kifejezetten az ókorgyűjtemény miatt kereste fel a múzeumot; Csatorna: levegő; Kód: magyar nyelv; Kontextus: a múzeumi látogató egyéni tárlatvezetést kért, mert minden érdekli, ami az ókori Római Birodalommal kapcsolatos; Közös előismeretek: alapismeretek a Római Birodalomról, az ásatások jelentőségéről; Üzenet: a tárlatvezető megosztja a kiállított tárgyakhoz tartozó tudását a látogatóval.
- D. Adó: jogaoktatókat képző iskola; Vevő: jogaoktatónak készülõ fiatalember; Csatorna: utcai szórólap; Kód: magyar nyelv; Kontextus: járókelő az aluljáróban szórólapot vesz el a kijáratnál, elolvassa, mert felkelti az érdeklődését; Közös előismeretek: jogaoktató csak az lehet, aki sikeresen elvégez egy jogaoktatói tanfolyamot/képzést; Üzenet: hamarosan indul jogaoktatói képzés az adott iskolában.
- E. Adó: társasházi gondnok; Vevő: lakó; Csatorna: gondnoki kifüggesztés a lépcsőházban; Kód: magyar nyelv; Kontextus: a gondnok feladata, hogy tájékoztassa a lakóközösséget a biztonságos együttélés feltételeiről, ezért kihelyezi a hirdetményt, amelyet elolvas és tudomásul vesz egy lakó; Közös előismeretek: a pince és a tetőtér alkalmas tárolásra; Üzenet: a pincei és a tetőtéri tárolásnál fontos szempont, hogy vészhelyzet esetén a két helyiség megközelíthető legyen.
- Munkafüzet: 8. o. 5. *Készíts elbeszélést úgy, hogy a nyitó és a záró mondat a következő legyen! Akkoriban sokat jártunk a barátainkkal kirándulni a közeli erdőbe. Az öreg tölgyes hűsítő árnyékával csábított minket barangolásra szünidő idején a forró nyári napokon. Az emlékezetes kirándulás napján is hőségre számíthattunk, olyanra, amelyen jóformán semmi szórakoztatót nem lehetett csinálni törzshelyünkön, a játszótéren. Otthon nem akartunk maradni, hisz legszívesebben a vakáció minden percét együtt töltötte volna a banda. Elhatároztuk tehát, hogy felkeressük az erdőben a Lajos-forrást, ott töltjük a delet és a délutánt, bográcsban paprikás krumplit főzünk, beszélgetünk, sziesztázunk, élvezzük a forrás hűvösét.*
- Összecsomagoltuk a szokásos felszerelésünket, már megvolt, hogy ki milyen alapanyagot hoz a spájzból az ebédhez, majd felkerekedtünk. Kitaposott ösvényünkön

hamar eljutottunk a célhoz, tüzet raktunk, krumplit pucoltunk, kolbászt daraboltunk, és dél körül már tálalhattunk is műanyag tányérjainkkal a forrás melletti faasztalon. Vidáman falatoztunk, közben az augusztusi indiántáborról beszélgettünk – milyen lesz, mit vigyünk –, amelyre minden bandatagot befizettek a szülei. Ebéd után a fűre terített plédreki pihentünk. A jóízű és laktató paprikás krumpli, valamint a fák lombján is átszűrődő napmeleg megtették hatásukat: rövid időn belül elaludtunk. Gábor sajnos a tűzhely közelében terítette le a plédjét, és ott nyomta el az álom. Álmában kettőt is fordult, így beletenyerezelt a hamvadó, de még forró parázsba. Éles visításra riadtunk fel, de hamar kijózanodtunk, és másodpercek múlva mindenki igyekezett valahogy enyhíteni Gábor fájdalmán. Borogattuk, kengettük hólyagosra égett tenyerét. Épp egy forrás közelében történik ilyen baleset! Még hetekig nem tudta rendesen használni a jobb kezét. *Jól megjárta szegény!*

A harmadik leckében a szövegek alapvető csoportjaival ismerkedhetnek meg a tanulók. A létrehozás módja szerint elkülönítünk monologikus és dialogikus szövegeket; tervezett és spontán szövegeket; hangzó és írott szövegeket. Az alfejezet a szóbeli és írásbeli szövegek eltérő jegyeinek felsorolásán túl részletezi a szövegfonetikai eszközök és az írásjegyek szövegértelmező szerepét. A digitális korszak beköszönésével új szövegtípusok is megjelentek. Ezek hamar a nyelvészek vizsgálati tárgyává váltak. A digitális kommunikáció szövegtípusait a tankönyv a legfrissebb szakirodalom figyelembevételével a hangzó és az írott szövegek közötti átmeneteknek nevezi.

A második alfejezet kiemelten javasolt taneszközei: Tankönyv: 18. o. 2. példakeresés helyzetekre szövegtípusok alapján; 18. o. Gyakorlás: szövegrészlet a hangoskönyvekről. Munkafüzet: 9. o. 1. monológ kiegészítése dialógussá; 9. o. 3. szöveg jellemzőinek megfigyelése; 9. o. 4. monológ írása kép alapján.

Megoldási javaslatok néhány feladathoz a fentebb megjelöltek közül:

Tankönyv: 18. o. Gyakorlás:

1. *Mire jó a hangoskönyv?*

„Olvasáshoz” jutást nyújt azoknak, akik napjuk nagy részét autóban töltik, akik ágyhoz, házhoz kötött betegek, akik vakok vagy gyengénlátók, akik olvasási zavarokkal küszködnek.

2. *Milyen formában lehet meghallgatni egy hangoskönyvet?*

hangkazettán, audio CD-n, MP3-hanganyagként

3. *Hogyan kapcsolódik az idegennyelv-tanuláshoz a hangoskönyv?*

Az idegen nyelvű hangoskönyv hallgatása a nyelvtanulást is segíti.

Munkafüzet: 9. o. 1. *Karinthy Frigyes művének főszereplője magában beszél. Fogalmazd meg a füzetedben a tornatanár válaszát az ügyetlen gyerek kihangosított monológjára!*

A pózna biztosan nem síkosabb a tetején, mint az alján, legfeljebb a kezéd izzad jobban az erőfeszítéstől, ezért érzed csúszósabbnak. Lehet magnéziumport használni a kézre,

az megakadályozza, hogy csússzon, talán még tapadni is fog a kezed a rúdhoz. Nincs miért szégyenkezned, mert az erőfeszítés, az akarat megvan benned, és ez a legfontosabb a test edzésekor. Minden tornagyakorlat elsajátítható, ha rendszeresen és kitartóan próbálja az ember. A test határait csak fokozatosan léphetjük át, de átléphetjük, ezért nem szabad feladni a gyakorlást. A magasugrást és a szekrényugrást is érdemes az elrugaszkodással, az ugródeszkával való ismerkedéssel kezdeni, aztán ha az már magabiztosan megy, lehet próbálkozni az átlendüléssel. Mindennap kell mozogni, a testet erősíteni, hiszen ez a test ad otthont az elmének és a léleknek. Ha a test erőtlen, akadályozni fogja a fejlődésben az utóbbi kettőt is.

A szövegek kommunikációs célok szerinti csoportosítását a 4. lecke mutatja be. A csoportok elnevezései megegyeznek a stílusrétegek, azaz funkciólektusok nevével. Az alfejezet tanulmányozásával a tanulók a magánéleti, közéleti, hivatalos, tudományos és szépirodalmi szövegtípusok általános nyelvi jellemzőit ismerhetik meg. Ezekről részletesebben a következő nagy fejezetben tanulhatnak a stilisztika tematikai egységén belül. A lecke továbbá feleleveníti említés szintjén a kommunikációs funkciókat, valamint röviden érinti a már általános iskolából ismert hármas felosztást, miszerint a szöveg lehet elbeszélő, leíró és érvelő.

A harmadik alfejezet kiemelten javasolt taneszközei: Tankönyv: 20. o. 1. üzenetek és továbbítási módjuk; 20. o. 5. párbeszéd alkotása festmény alapján. Munkafüzet: 10. o. 2. szöveg besorolása; 10. o. 3. mondatok és kommunikációs célok; 11. o. 6. tájleírás különböző szemszögből; 11. o. 7. osztályújság készítése projektmunkában.

Megoldási javaslatok néhány feladathoz a fentebb megjelöltek közül:

Tankönyv: 20. o. 1. *Mivel továbbítanád, milyen műfajban fogalmaznád meg a következő üzeneteket? A továbbítás módjainak lehetőségei, amelyek közül választhatsz: SMS, telefon, e-mail, chat, személyes beszélgetés.*

- gratuláció – egyik rokonod családjában baba született: e-mail vagy telefon
- köszönet – esküvői meghívót kaptál: telefon vagy SMS
- felmondás – munkahelyet váltasz: e-mail vagy személyes beszélgetés
- szakítás – úgy érzed, be kell fejezned a kapcsolatot: személyes beszélgetés
- gyász hír – együttérzésedet fejezed ki a gyászoló családnak: személyes beszélgetés vagy e-mail

Munkafüzet: 10. o. 3. *Milyen kommunikációs célú szövegben szerepelhetnek a következő mondatok?*

- felhívó
- tájékoztató
- felhívó
- tájékoztató

Az 5. lecke az internetes szövegtípusok sajátosságait foglalja össze tömören. A társadalomtudósok megállapításai szerint jelenleg a digitális korszakban élünk, az iskolák kiskorú használói egytől egyig a digitális kor szülöttei. Nem véletlen, hogy az oktatáspolitikai a digitális kompetencia fejlesztését kiemelt nevelési célként kezeli, és elvárja, hogy az ilyen irányú törekvés minden tantárgy tanításában megjelenjen. Szövegtani szempontból az internet felülírta az előbbi leckében kifejtett kétosztatú szövegcsoporthoz tartozókat, olyan szövegfajtákat hívott életre, amelyek egyszerre személyesek és nyilvánosak, egyszerre monologikusak és dialogikusak stb. Nem minden nyelvi produktum tekinthető internetes szövegnek, csak azok, amelyek az internetes csatorna által meghatározott kommunikációs helyzetben születnek. Legfőbb jellemzőjüként az átmenetiséget, a változtathatóságot és a szöveggököziséget emelhetjük ki. Internetes műfaj a chat, a blog, a vlog, a komment, a poszt – ezek a szövegtípusok átértelmezik az írásbeliség fogalmát, új kutatási feladatokkal látják el a nyelvészeket. Ugyanakkor a tanulók ezen a területen járatosabbak, mint a tudósok vagy a tanárok.

A negyedik alfejezet kiemelten javasolt taneszközei: Tankönyv: 22. o. 3. linkekkel ellátott szócikk írása; 23. o. 6. internetes műfajok felismerése. Munkafüzet: 12. o. 4. az internetes nyilvánosság veszélyei; 12. o. 5. gyakran használt jelek az SMS-ekben.

Megoldási javaslatok néhány feladathoz a fentebb megjelöltek közül:

Munkafüzet: 12. o. 4. *Mit gondolsz, milyen veszélyekkel járhat a folyamatos megosztás? Gyűjts össze legalább öt tényezőt!*

- személyes adatainkkal visszaélhetnek, ha azokat a közösségi oldalon nyilvánossá tesszük
- vírussal megfertőződhet a számítógépünk, ha minden üzenetre, megosztásra rákattintunk, további megosztással pedig mások gépét sodorjuk hasonló veszélybe
- bármilyen információt publikálunk közösségi oldalakon, az kikerül az ellenőrzésünk alól, azokhoz is eljuthat, akiknek nem szántuk
- minél több információt osztunk meg magunkról, annál könnyebb rólunk hamis profilt készíteni, aminek a használatával a visszaélő bűncselekményeket követhet el
- megosztott fotóinkat felhasználhatják illetéktelenek

A következő alfejezet témája a kohézió: a jelentésbeli kapcsolóelemek a szövegben. A korábbi szemlélet szerint mind a globális, mind a lineáris kohéziót biztosíthatják jelentésbeli kapcsolóelemek. Az új felfogás elhagyja ezt a megközelítést, nem tesz ilyen különbséget a szemantikai kapcsolóelemek között. A régi tankönyvekhez képest új elem az izotóp és az izotóptörés fogalmának a bevezetése. Előbbi a szinonimák, névmások, körülírások, alá-fölérendelt fogalmak gyűjtőneve, magyarul mindannak, ami a szövegben ugyanazt a valóságdarabot fejezi ki; az utóbbi a témaváltás következménye, vagyis a korábbi izotóplánc

megszakadására és az új elkezdésére utal. Kohéziós elem lehet az előbbieken kívül a cím, a kulcsszavak, a téma-réma mondattagolás.

Az ötödik alfejezet kiemelten javasolt taneszközei: Tankönyv: 25. o. 1. izotópok gyűjtése; 25. o. 2. a téma-réma váltakozás vizsgálata. Munkafüzet: 13. o. 3. a kohézió komplex vizsgálata, 14. o. 4. jelentésbeli kapcsolóelemek gyűjtése szövegből.

Megoldási javaslatok néhány feladathoz a fentebb megjelöltek közül:

Tankönyv: 25. o. 1. a) *Gyűjtsd ki az alábbi szövegből az izotópokat!*

mobilalkalmazást – ilyen jellegű alkalmazása – applikáció – okostelefonos alkalmazás – program

b) *Találj ki hatásos címeket a szövegnek úgy, hogy a hír a következő helyeken fog megjelenni!*

- internetes portál – címötlet: Mobilos madárhatározó
- természettudományos ismeretterjesztő magazin – címötlet: Okostelefon a madárkutatás szolgálatában

A konnexió fogalmát a tankönyv a nyelvtani kapcsolóelemek által megteremtett összefüggésre használja az új szövegtani kutatások alapján. A régi szemlélet szerint ezek az elemek a lineáris kohézió tényezői voltak. Ezeket veszi sorra a 7. lecke. Ide tartoznak a névmások, amelyek egyszersmind izotópok is, a viszonzyszók közül a névelő, a kötőszó, továbbá a konnexió eszköze lehet a toldalékolás is, pontosabban az egyeztetés, az igealakok személyragok és a birtokos személyjelek. A kötőszókról és a névmásokról szólva a tankönyv szerzője nemcsak a szövegmondatok, hanem a tagmondatok közötti kapcsolatot is a konnexió jelének tekinti.

A hatodik alfejezet kiemelten javasolt taneszközei: Tankönyv: 28. o. 1. kötőszók szerepe a szövegösszetartásban; 28. o. 2. nyelvtani kapcsolóelemek keresése szövegben. Munkafüzet: 15. o. 1. komplex szövegelemzési gyakorlat; 16. o. 2. nyelvtani kapcsolóelemek irodalmi alkotásban.

Megoldási javaslatok néhány feladathoz a fentebb megjelöltek közül:

Tankönyv: 28. o. 1. *Írd le az összes lehetséges kötőszóval az alábbi tagmondatokat! Magyarázd meg az így létrejött mondatok közötti jelentésbeli különbséget!*

1. Szakad az eső – beázik a csizmám

Szakad az eső, ezért / tehát / így beázik a csizmám. (a szakadó eső következménye, hogy beázik a csizmám)

Szakad az eső, és beázik a csizmám. (lehet, hogy a csepergő esőtől is beázik a csizmám, nem csak a szakadótól, mert nem vízálló)

Szakad az eső, mégsem ázik be a csizmám. (jó minőségű, vízálló csizmám van, amely a szakadó esőtől sem ázik át)

2. Nem tetszett a film – rossz kedvem van

Nem tetszett a film, ezért / tehát / így rossz kedvem van. (a rossz kedvem egyenes következménye a pocsék filmnek, amelyet megnéztem)

Nem tetszett a film, és rossz kedvem van. (lehet, hogy a filmtől függetlenül is rossz kedvem van)

Nem tetszett a film, mert rossz kedvem van. (általános rossz közérzetem rányomja mindenre a bélyegét, amivel érintkezem, tehát az állapotom következménye, hogy nem tetszett a film)

A kohézió és a konnexió fogalma mellett a koherencia utal a szövegösszetartó erő jelenlétére egy szövegben. Koherenciáról akkor beszélünk, ha az adott nyelvi produktum illeszkedik ahhoz a beszédhelyzethez, amelyben alkalmazzák. Fontos rávilágítani, hogy hétköznapi érteleme kissé eltér a szövegtanítól, általában az összefüggés szinonimájaként használatos. A koherencia szövegtani fogalmát tárgyalja a 8. lecke. A koherenciának is több összetevője és feltétele van. Pragmatikailag egységessé teszi a szöveget a szövegszándék, az értelmi folytonosság, azaz ha a beszédhelyzet résztvevői folyamatosan értik egymást. Utóbbit sokszor a gondolkodási folyamat megléte teszi lehetővé. Fontos elem a koherencia fenntartásában a kontextus, magyarul az a fizikai és társas közeg, amely a szöveget körülveszi. A koherenciát meghatározza a szövegalkotó nézőpontja is. Minél több virtuális bennfoglalást tartalmaz egy szöveg, annál koherensebbnek számít. Bennfoglalás az az információ, amely nyelvi formában nem jelenik meg a szövegben, de a befogadó következtetésként le tudja vonni belőle. Befogadóként azért észleljük a bennfoglalásokat, mert tudatunk tartalmaz ún. fogalmi sémákat, tudáskereteket és forgatókönyveket. Ezek segítségével rendezzük el a világot magunk körül, igazodunk el a társas kapcsolatainkban. A tematikai egységnek talán ez a legfrissebb ismeretanyaga.

A hetedik alfejezet kiemelten javasolt taneszközei: Tankönyv: 32. o. 1. bennfoglalások azonosítása; 32. o. 6. iskolai farsang forgatókönyve. Munkafüzet: 17. o. 1. előfeltevések; 17. o. 3. konnexió-kohézió-koherencia-kommunikáció; 18. o. 4. intertextualitás.

Megoldási javaslatok néhány feladathoz a fentebb megjelöltek közül:

Tankönyv: 32. o. 1. *Fogalmazd meg, milyen bennfoglalást tartalmaznak az alábbi párbeszéddek!*

- Ki kell találjam, mi legyen az ebéd szombaton.
- A hamburgert nagyon szeretem.

Bennfoglalás: a válaszoló vélhetően szeretné, ha a kérdéses szombaton hamburger lenne az ebéd.

- Kifogyott a benzin.
- Van egy benzinkút nem messze innen.

Bennfoglalás: A közeli benzinkútnál lehet tankolni, azaz orvosolni a benzinhiány problémáját.

- Nem sikerült jól a dolgozat.
- Egész hétvégén fociztál.

Bennfoglalás: A válaszoló valószínűleg arra céloz, hogy a focira ment el az idő tanulás helyett, ezért sikerült rosszul a dolgozat.

A tematikai egység utolsó leckéjében a tervezett szöveg részeitől olvashatunk. Ez az alfejezet kifejezetten a bekezdésekre tagolódo, nem esztétikai célú prózai szövegekkel foglalkozik. Felsorolja makroszerkezeti és mikroszerkezeti egységeit. Leírja a szövegtervezés és -alkotás folyamatát, ennek révén tudatos lépésekbe rendezi a hosszabb esszét, tanulmányt, dolgozatot készítő tanuló tevékenységét.

A nyolcadik alfejezet kiemelten javasolt taneszközei: Tankönyv: 36. o. 2. ötmondatos bekezdés alkotása megadott mondatokkal; 36. o. Gyakorlás: szövegrészlet egy, az íráskészség trenírozásáról szóló tanulmányból. Munkafüzet: 19. o. 2. kommunikációs problémák azonosítása; 20. o. 5. szövegvázlat készítése felszólaláshoz.

Megoldási javaslatok néhány feladathoz a fentebb megjelöltek közül:

Tankönyv: 36. o. 2. a) *A következő mondatok közül válassz egyet, és írd a füzetedbe egy ötmondatos bekezdést úgy, hogy az általad választott mondat legyen a kezdő mondat!*

A választott mondat: Sose bánkódj a múltadon!

Sose bánkódj a múltadon! Éppúgy nem tudod megváltoztatni, mint ahogy a jövőt sem tudod teljes egészében kiszámítani. Mégis a legtöbb ember a múltban és a jövőben tölti ideje nagy részét. A múlton bánkodik, vagy a jövőről álmodozik, a jelen pedig elrepül anélkül, hogy megélte volna. Újra meg kell tanulnunk a jelenben élni.

b) *Írd egy szintén ötmondatos bekezdést, de ebben az esetben a választott mondat a bekezdés közepén szerepeljen!*

Ha hibát követtél el, ne ostorozd magad! A hibák tapasztalataink tárházát gyarapítják, olyasmit tanítanak, amit valamiért meg kell tanulnunk az életben. Sose bánkódj a múltadon! Az identitásodhoz tartoznak a múltban elkövetett hibák is. Pontosabban azok a tapasztalatok, amelyek a hibáid felismerésének következményei.

c) *Írd öt mondatot befejezésként úgy, hogy a választott mondat legyen a zárómondatod! Dolgozz a füzetedbe!*

Ha egyetlen útravalóval kellene felvértezni gyermekemet, mikor kilép a nagybetűs életbe, a boldogságát tartanám szem előtt. Az ember nem tudja visszafordítani az idő kerekét, halandóságának tudatával együtt kell élnie. Sokan talán ez elől menekülve próbálnak gondolatban visszamenni az időbe, hogy fantáziájukkal átalakítva újra átéljenek helyzeteket, időszakokat. Ám ahelyett, hogy boldogan térnének vissza az átszínezett múltból, egyre szomorúbbak lesznek, és újra visszavágynak a múltba. Ezért az én útravalóm így hangzik: Sose bánkódj a múlton!

II. Stilisztika

A tankönyv második fejezete alapvető stilisztikai fogalmakat és ismereteket tárgyal. Alfejezetei tisztázzák a stilisztikai szempontú szövegelemzések legelterjedtebb kategóriáit – a stílus, a stilisztika, a stílustípus, valamint stílusérték fogalmát –, bemutatják a nyelv funkcionális változatait, más szóval stílusrétegeit – a társalgási, a tudományos, a publicisztikai, a hivatalos, a szónoki és irodalmi stílust. Külön alfejezetek foglalkoznak a tudományos stílus jellemző szövegtípusaival, az értekezéssel, a tanulmánnyal és az esszével; a hivatalos stílus ismeretét és használatát megkövetelő helyzetekkel, az álláskereséssel és a hivatalos ügyintézésével. Szintén önálló alfejezetek ismertetik a szóképek és az alakzatok fajtáit.

A tárgyalt tematikai egység kifejezetten támogatja az anyanyelvi nevelés elsődleges feladatát: tudatosítja, hogy a nyelv nemcsak változó rendszer, hanem funkcionális szempontból nézve is változatokban él. A stilisztika szervesen kötődik a kommunikáció, tömegkommunikáció témakörhöz, épít a szövegtani ismeretekre, továbbá szintetizálja, gyakorlati összefüggésbe helyezi a nyelvi szintek – különösen a szótan, a szószerkezettan és a mondattan – elsajátításakor szerzett grammatikai ismereteket. Számít a tanulók befogadói és műelemzési tapasztalataira. Összegző jellege révén képes fejleszteni a tanulók szóbeli és írásbeli kommunikációjának eszköztárát; bevezeti a szövegműfajok hagyományban létező normáit, amelyek szempontként elősegítik a beszédhelyzetnek és kulturális elvárásoknak is megfelelő önálló szövegalkotást.

A fejezet elsősorban a szövegértési és szövegalkotási kompetencia fejlesztését szolgálja. A társalgási, a szakmai-tudományos, a publicisztikai, a közéleti és a szépirodalmi szövegek jellemzőinek felismerésén és azonosításán túl oda kívánja eljuttatni a tanulót, hogy maga is képessé váljon ilyenfajta írásművek vagy szóbeli megnyilatkozások önálló létrehozására – természetesen életkorának megfelelő szinten és a kitűzött kommunikációs cél sikeres elérése mellett. Vagyis a szövegértés terén képes legyen szakmai-tudományos szövegek metaforikus, metonimikus jelentésének feltárására, értelmezésére, manipulációs szándékok, technikák felfedezésére; szépirodalmi, szakmai, publicisztikai szóbeli és írásos szövegek értékelésében a szerkezeti és stílárius egység, a vizuális megformáltság, a kifejtettség és információs gazdagság fölismerésére, értékelésére. A szövegalkotás terén pedig váljon képessé elsősorban a mindennapi életben használatos meghatalmazás, elismervény, jegyzőkönyv, szakmai önéletrajz, hivatalos levél, hozzászólás, vitaindítás önálló megalkotására. A tananyag elsajátíttatására tizenegy órát ajánlatos szánni.

Az egyes alfejezetek feldolgozásának menete és célja

Az első két alfejezetet tárgyalhatjuk egy tanóra keretein belül. Az első alfejezet a stilisztika alapfogalmait mutatja be. A stílus szó jelentésváltozásának, a stilisztika interdiszciplináris jellegének, a stílusérték, stílusréteg, stílustípus és stílusárnyalat definícióinak kifejtésén túl ez az anyagrész főként annak megtapasztalására helyezi a hangsúlyt, hogy a nyelvi elemek

stílusértéke a konkrét szövegben, nyelvhasználatban kap szerepet, továbbá hogy a stílust több tényező is befolyásolja: a beszélő, a kommunikációs helyzet, illetve a megnyilatkozás célja. Az alfejezetben előforduló feladatok, gyakorlatok arra irányulnak, hogy a tanuló megismerje a jellegzetes stílus típusokat, és alkalmazza a nyelvi szintekben rejlő alkalmi és a szótárakban jelölt állandó stílusértékeket a szövegalkotásban, tudatosítsa stílus és jelentés szoros összefüggését. E részcélok megvalósulásának ellenőrzésére számos mód kínálkozik. A tanulók gyűjthetnek szinonimákat, elemezhetik azok stílusminőségét. Egyazon közléstartalmat átfordíthatnak különböző stílusokba. Vizsgálhatják osztálytársaik és tanáraik megnyilatkozásainak és viselkedésének jellegzetes stíluselemeit. Megtanulhatják a különböző egynyelvű szótárak – pl. Bartos Tibor: *A magyar nyelv szótára* – használatát szövegalkotásuk választékoságának növelésére. Példákon keresztül tudatosíthatják a beszédhelyzetekben és közlésformákban megbúvó stílushiba-lehetőségeket.

A társalgási stílus című anyagrészben először a magánéleti szövegtípusok sokféleségéről, majd e stílusréteg szókincsbeli sajátosságairól tájékozódhatunk. Külön figyelmet kap a szleng: mi jellemzi létrejöttét, működését, szerepét. Rövid ismertetőt olvashatunk az informális megnyilatkozások szerkezeti és mondattani felépítéséről, valamint a kommunikáció hatékonyságát befolyásoló magatartásformákról: az önérvényesítő, a támadó és a behódoló stílusról. Az ismeretek elsajátításában sokat segíthet beszédhelyzetek szimulációja, dramatizálása. Nagy szerepet kaphat a közösségi oldalakon vagy egyéb internetes felületeken megjelenő üzenetváltások, párbeszédek nyelvi elemzése. Ennek során ugyanis nemcsak a tanulók hétköznapi világához kerül közelebb a tananyag, hanem arra is reflektálhatunk, miként bővíti a digitális közlésforma a társalgási stílusjegyek repertoárját. Az alfejezet fejlesztési céljait irányított szempontrendszerű szövegelemzési és szövegalkotási feladatokkal egyaránt ellenőrizhetjük.

Az első két alfejezet kiemelten javasolt taneszközei: Tankönyv: 41. o. ábraértelmezés; 41. o. 2. a szinonimák stíluskülönbségei; 41. o. 4. egynyelvű szótárak használata, a stílusárnyalatok szótári jelölése. Munkafüzet: 21. o. 2. egyedi beszéd mód vizsgálata; 23. o. 7. a célszerűség megvalósítása a kommunikációban; 23. o. 8. stílushibák kiszűrése, tudatosítása. Házi feladat: Tk. 41. o. Gyakorlás: stílusimitáció; 43. o. 1. társalgási illemszabályok (gyűjtőmunka).

Megoldási javaslatok néhány feladathoz a fentebb megjelöltek közül:

Tankönyv: 43. o. 1. *Sorolj fel öt olyan illemszabályt, amelynek mindenféleképpen meg kell felelni a társalgási stílusban!*

1. Öszinteség. Ne akarjunk más képet mutatni magunkról, mint amilyenek vagyunk, mert később félreértésekhez, további öszintétlenségekhez vezethet, ami megnehezíti a kommunikációt.
2. Tiszteljük meg azzal a beszédpartnerünket, hogy figyelmesen meghallgatjuk mondanóját, csak így várhatjuk el, hogy a mi gondolatainkat is figyelembe vegyék.

3. Ha új emberekkel ismerkedünk meg, tartsuk be a fokozatosság elvét: ne előzzük meg bizalmaskodással, hogy valóban felismerjék értékeinket, és azok alapján fogadjanak el bennünket.
4. A társalgásnak éppoly fontos része a figyelmes hallgatás, mint a beszéd. A kommunikációnak sokszor az a célja, hogy együttérzéssel meghallgassunk másokat, vagy mi találjunk meghallgatásra. Ilyenkor felesleges a tanácsadás.
5. A közhelyek, nyelvi panelek gördülékenyebbé tehetik a társalgást, ám túlzott használatukat érdemes elkerülni, ha nem akarjuk, hogy unalmasnak tartsanak bennünket.

Munkafüzet: 23. o. 8. *Figyeld meg, milyen stílushibák találhatók a következő mondatokban! Ahol lehet, javítsd ki ezeket, majd fogalmazd meg a stílushibát a saját szavaiddal!*

- Széchenyi István melldöngetve ajánlotta fel birtokainak egyévi jövedelmét. – Javítás: Széchenyi István lelkesedéssel ajánlotta fel birtokainak egyévi jövedelmét. (Stílushiba: nem megfelelő szóhasználat, a rosszul megválasztott állapothatározó elferdíti a tényközlést.)
- Szerintem én úgy gondolom, hogy mindenki a saját dolgával foglalkozzon. – Javítás: Szerintem mindenki a saját dolgával foglalkozzon. (Stílushiba: felesleges szinonimahalmozás; a „Szerintem” és az „úgy gondolom” ugyanazt jelenti, ráadásul a kettő együttes használata inkább elbizonytalanítja, nem nyomatékosítja a mondanivalót.)
- Ez egy fantasztikusan jó könyv! – Javítás: Ez egy felemelően tanulságos könyv! (Stílushiba: a jelző fokozására használt módhatározó valójában tartalmatlan, nem fejezi ki, miért jó a könyv, miért érdemes másoknak is elolvasnia.)
- Számomra átjött a vers üzenete. – Javítás: Megértettem a vers üzenetét. (Stílushiba: szlenghasználat eltérő regiszterű szövegben.)
- Mindenki érzi valahol, hogy mi is az élete valódi célja. – Javítás: Mindenki érzi valamennyire, hogy mi is az élete valódi célja. (Stílushiba: a „valahol” helyhatározó nem illeszkedik a mondat jelentéséhez, helyette fok-mérték határozót kellene használni, vagy semmit.)
- A szerelmes versek a szerelemről szólnak, a szerelem örök téma, akárcsak a halál. – Javítás: kontextustól függ. (Stílushiba: tautológia és közhelyek használata; az első tagmondat önmagával magyaráz egy fogalmat, a második közhelyesen fogalmaz, így az egész mondat közlésértéke nulla.)
- Az *Epilogusban* Arany János az élete menetéről agyalt. – Javítás: Az *Epilogusban* Arany János az élete menetéről gondolkodott. (Stílushiba: Az „agyalt” szleng kifejezés némi pejoratív színezettel, amely nem illeszkedik az irodalmi elemzések elvárt stílusához.)

A következő alfejezet a publicisztikai stílus ismérveit részletezi; feldolgozására egy tanóra jut. Mindenekelőtt a többi stílusréteghez fűződő viszonyát, alapvető színtereit, csatornáit, szóhasználati jellemzőit mutatja be. Kiemeli a címadás, a figyelemfelkeltés és az állandósult szókapcsolatok e stílusrétegben betöltött szerepét. Publicisztikai szövegek bevonásával induktív és deduktív módon is vizsgálhatjuk a stílusréteg tulajdonságait, a tényközlés és a véleménynyilvánítás különbségeit. Az anyagrészt különösen alkalmas a kreatív írás gyakorlására: a tanulócsoporthoz közösen is létrehozhat önállóan szerkesztett sajtóterméket nyomtatott vagy digitális formában.

A harmadik alfejezet kiemelten javasolt taneszközei: Tankönyv: 45. o. 6. információk szelektálása; Munkafüzet: 26. o. 2. a publicisztikai stílus jellemzői; 26. o. 4. hír megalkotása.

Megoldási javaslatok néhány feladathoz a fentebb megjelöltek közül:

Munkafüzet: 26. o. 2. *Jelöld meg azokat az állításokat, amelyek szerinted jellemzők a publicisztikai stílusra!*

- A publicisztikai stílus az újságírás, rádiózás, televíziózás, számítógépes hírközlés nyelve. (Igaz)
- Stílusa nem keveredik a többi stílus nyelvével.
- A publicisztika egyetlen célja a tájékoztatás.
- Figyelemfelkeltő címei készítetik az olvasókat, hallgatókat az információk elolvasására, meghallgatására. (Igaz)
- Szóhasználatát inkább a divat, mint a letisztult, korrekt nyelvhasználat jellemzi. (Igaz)
- A legfontosabb elvárás a publicistával kapcsolatban az adatszerűen pontos tájékoztatás. (Igaz)
- A publicisztika egyes műfajai nem kötődnek közvetlenül időszerű eseményekhez.
- A hírlapi kacska, azaz szándékos túlzás vagy hiteles alap nélküli információadás gyakori újságírói fogás. (Igaz)
- Az újságírás célja az erős érzelemkeltés.

A tudományos és szakmai stílust taglalja a következő alfejezet; egy tanórán belül célszerű feldolgozni. Tartalmazza e stílusréteg nyelvi és kommunikációs jellemzőit; röviden kitér a tudományos és ismeretterjesztő szövegek különbségeire. Jóllehet a tanulói célcsoport még nem feltétlenül rendelkezik a magas szintű tudományos szövegek létrehozásához szükséges kompetenciákkal, már képes lehet lexikonok szócikkének vagy tudományos előadások kivonatának megalkotására. Ugyanakkor ez az alfejezet kínálja a legtöbb tantárgyközi kapcsolódási pontot, hiszen a tanulók korábbi tanulmányaik során már számos tudományterület szakszókincsébe nyerhettek komoly betekintést. Éppen ezért elvárható, hogy a tudományos és ismeretterjesztő stílusra jellemző elemeket képesek legyenek azonosítani, valamint ismeretterjesztő szövegek segítségével tudásukat önállóan gyarapítani.

A negyedik alfejezet kiemelten javasolt taneszközei: Tankönyv: 46. o. 4. a tudományos stílus kifejezései; Munkafüzet: 28. o. 2. jellemző stílusjegyek keresése tudományos szövegekben; 29. o. 3. orvosi lelet értelmezése; Házi feladat: Mf. 30. o. 4. ismeretterjesztő folyóiratok; 30. o. 7. történelmi esszé.

Megoldási javaslatok néhány feladathoz a fentebb megjelöltek közül:

Tankönyv: 46. o. 4. *Írj le tíz olyan tudományos stílushoz kapcsolódó kifejezést, amelyet az elmúlt héten belül hallottál!*

tudományos paradigma; mitokondrium; agrárrolló; bandérium; szárazföldi éghajlat; domináns növényzet; láncképződés; gázok cseppfolyósítása; binomiális tétel; kontextus

Munkafüzet: 30. o. 4. *Nevez meg olyan folyóiratokat, portálokat, amelyek ismeretterjesztő módon próbálják közelebb hozni a tudományt az emberekhez!*

Élet és Tudomány; IPM; National Geographic; Rubicon; Természet Világa (a legtöbb ismeretterjesztő folyóirat ma már önálló honlappal is rendelkezik); <http://mindentudas.hu>

Külön alfejezet tárgyalja a tudományos és szakmai stílus három legfontosabb írásbeli műfaját: az értekezést, a tanulmányt és az esszét. Az elméleti tudnivalók elsajátítására az iskolában egy tanóra fordítható. Az esszéírás elsajátíttatására irányuló módszerek, tevékenységi formák, feladattípusok már kilencedik évfolyamon több tantárgy tanmenetének hangsúlyos részét képezik, hiszen ez a téma magyar nyelv és irodalomból, történelemből, fizikából, biológiából az érettségi követelmények között szerepel. Ez az anyagrész ismerteti a tudományos eredmények publikálására alkalmas tanulmány és értekezés – mint szigorúan véve tudományos szövegek – kommunikációs és nyelvi ismérveit, valamint szerkezeti felépítését. Felsorolja és röviden jellemzi az esszé típusait; gyakorlati tanácsokat kínál esszéfeladatok sikeres megoldására. A tanult ismereteket szerkezeti egységek vagy teljes esszészövegek megíratásával egyaránt lehet ellenőrizni. Ha arra helyileg van igény, ennél a témánál el lehet kezdeni a későbbi tanulmányi versenyeken való részvétel nyelvhasználati-műfaji előkészítését (OKTV, TUDOK).

Az ötödik alfejezet kiemelten javasolt taneszközei: Tankönyv: 49. o. 3. Hogyan oldjunk meg esszéfeladatokat?; Munkafüzet: 31. o. 2. esszé vázlat; Házi feladat: Mf. 33. o. 6., 7. a tanulmány szerkezeti egységei.

Megoldási javaslatok néhány feladathoz a fentebb megjelöltek közül:

Munkafüzet: 31. o. 2. *Írd meg egy, a nyomtatott könyvek jövőjéről szóló, öt bekezdéses esszé vázlatát!*

- A barlangrajzoktól a kőtáblákon át a könyvnyomtatásig
- Az információtárolás technicizálása
- Hordozhatóság, környezetvédelem, helytakarékosság
- Jövő: könyvtárak helyett számítógépes adatbankok?

- Kérdések: gondolatolvasó, háromdimenziós könyv, hatékony információkezelés?

A társalgási stílus mellett mindennapjainkban leginkább a hivatalos stílus van jelen. Hivatalos szervekkel való érintkezésünk során, illetőleg egyéb ügyintézés alkalmával kell használnunk e stílus eszközeit. Az alfejezet nemcsak ezekre, hanem a hivatalos szövegek megértését akadályozó tényezőkre helyezi a hangsúlyt. Feldolgozására egy tanórát szánunk! A terpeszkedő kifejezésekre éppúgy felhívja a figyelmet, mint a feleslegesen bonyolult, a szakszavak használatát túlzásba vivő fogalmazásmódra. A hivatalos stílus ismérveinek elsajátítását ugyancsak sokféle életszerű kommunikációs helyzet modellezésével lehet mérni. Írathatunk a tanulókkal kérvényt, bejelentést, meghatalmazást, motivációs levelet, jegyzőkönyvet stb. A tankönyv a legutóbbi gazdasági világválság tapasztalatait is beépítette a gyakorlatok közé: a hivatalos szövegek megértési szintjét tankönyvi kérdések, feladatok segítségével többek között ellenőrizhetjük a Magyar Nemzeti Bank tájékoztatóján, amely a hitelfelvételkor okvetlenül megfontolandó információkat foglalja össze a lakosság részére.

A hatodik alfejezet kiemelten javasolt taneszközei: Tankönyv: 51. o. 4. házirend megfogalmazása; 52. o. 5. hivatalos helyzetek kitalálása mondatokhoz; Munkafüzet: 34. o. 3. jellemző stílusjegyek keresése hivatalos szövegekben; Házi feladat: Tk. 53. o. Gyakorlás: hitelfelvételi tájékoztató értelmezése.

Megoldási javaslatok néhány feladathoz a fentebb megjelöltek közül: Tankönyv: 53. o. Gyakorlás: *részlet a Magyar Nemzeti Bank hitelfelvételi tájékoztatójából*

1. *Mit jelentenek az alábbi kifejezések? Határozd meg őket röviden a szöveg alapján!*

THM: teljes hiteldíj mutató, amely megmutatja, hogy a hitel összegén felül mekkora összeg visszafizetésére kell számítanunk a hitel felvétele után.

Futamidő: az az időtávolság, amely alatt a hitel felvevője rendszeres időközönként törlesztőrészletek formájában visszafizeti a hitelt a hitel folyósítójának.

Törlesztőrészlet: az a meghatározott időközönként fizetendő pénzösszeg, amit a hitelező kér a hitelért cserébe.

Szerződéstervezet: a szerződés tényleges megkötése előtt 3 nappal a hitelező elkészíti a szerződés tervezetét, amelyet a hitelfelvevő 3 napig nem írhat alá. Ez az intézkedés a fogyasztó érdekeit védi; a hitelfelvétel előtt gondolkodási időt biztosít számára.

2. *Milyen típusú hitelekkel kapcsolatban kaphatunk tanácsokat? Gyűjtsd össze ezeket a szövegből!*

személyi kölcsön, áruhitel, lakáshitel, jelzáloghitel, ingatlanlízing

3. *Döntsd el a szöveg alapján, hogy igazak-e az alábbi állítások!*

Az egyoldalú módosítás azt jelenti, hogy nem szükséges a hitelt felvevő személy beleegyezése a hitellel kapcsolatos költségek növeléséhez vagy csökkentéséhez. (Igaz)

A havi törlesztőrészlet összege nem változhat. (Hamis)

Aki fel szeretné venni a hitelt, annak külön kell szólni, hogy a szerződéskötés előtt szeretné megnézni a szerződéstervezetet. (Hamis)

4. *Gyűjts olyan szófordulatokat a szövegből, amelyekkel igazolhatod, hogy a szöveg hivatalos stílusban íródott!*

„a különböző bankok által kínált konstrukciók jellemzői”; „de legalább 3 nappal a szerződés tervezett megkötése előtt”; „a pénzügyi intézmény a szerződéstervezet átadását követő 15 napig nem változtathatja meg a szerződéses feltételeket”

A formális helyzetek sikeres nyelvhasználati megoldását célozzák meg a *Helyzetgyakorlatok: az álláskeresés*, továbbá a *Helyzetgyakorlatok: a hivatalos ügyintézés* című részek. Mindkettőre egy-egy óra jut. A tankönyv írója ezeket a szituációkat nem egyszerűen a nyelvi összetevők irányából közelíti meg; hanem függővé teszi azokat bizonyos viselkedési szabályok betartásától és metakommunikációs tényezőktől. Az állásinterjúkon betartandó magatartáson túl fontosnak tartja az ilyenfajta megbeszéléseken leggyakrabban elhangzó kérdések bemutatását is. Az önéletrajzírásra vonatkozó ismereteket elmélyíthetjük életrajzi szócikken alapuló önéletrajzok elkészíttetésével, de a tankönyv útmutatásával a tanulók ellátogathatnak az europa.hu oldalra, és az ott található minta követésével létrehozhatják saját önéletrajzukat.

A hetedik alfejezet kiemelten javasolt taneszközei: Tankönyv: 55. o. 3. önismeret: jó és rossz tulajdonságok; 55. o. 6. állásinterjú szimulációja; Munkafüzet: 36. o. 1. szócikkből önéletrajz; Házi feladat: Tk. 55. o. Gyakorlás: a hagyományos, az amerikai és az Europa típusú önéletrajzok összehasonlítása.

Megoldási javaslatok néhány feladathoz a fentebb megjelöltek közül:

Tankönyv: 55. o. 3. *Az egyik legáltalánosabb kérdés az állásinterjún, hogy sorold fel három jó és három rossz tulajdonságodat. Gondold végig, milyen tulajdonságokat sorolnál fel, és miért!*

Érdekes a megoldás előtt dramatizálni a feladatot, azaz konkrét helyzetet felvázolni – munkakörrel, jellemvonásokkal hordozó leendő kollégákkal és főnökkel, hiszen az állásinterjúk rettegett kérdése az önismeret feltérképezésén túl általában azt méri fel, hogy a jelölt illeszkedik-e a meglévő csapatba.

- Pozitív tulajdonságok: türelmes, megértő, kitartó, szorgalmas, diplomatikus, hűséges, kötelességtudó, kreatív, empatikus, igazságos.
- Negatív tulajdonságok: érzékeny, közvetlen, megrögzött, kritizáló, panaszkodó, őszinte, kishitű, ragaszkodó, felszínes, türelmetlen.

A hivatalos ügyintézés helyzetgyakorlatainak célszerű megoldásához szintén hozzátartoznak a hallgatólagos magaviseleti elvárások. Ezek mellett ez az alfejezet tartalmazza a meghatalmazás, a hivatalos levél, az elismervény és a kérvény formai követelményeit, valamint a hivatalos ügyintézéshez sorolja a csekk-kitöltés és -feladás alkalmát, így szövegértési gyakorlathoz felhasználja a csekknet.hu-nak a címzés általános szabályaira vonatkozó tájékoztatóját.

A nyolcadik alfejezet kiemelten javasolt taneszközei: Tankönyv: 57. o. 5. helyzetgyakorlatok; Munkafüzet: 38. o. hivatalos levelek jellemző fordulatai; 38. o. 3. meghatalmazás írása; Házi feladat: Tk. 58. o. Gyakorlás: csekk-kitöltés.

Megoldási javaslatok néhány feladathoz a fentebb megjelöltek közül:

Tankönyv: 58. o. Gyakorlás: *részlet a csekknet.hu kitöltési tájékoztatójából*

1. *Milyen íróeszközökkel lehet kitölteni a csekket?*

kék vagy fekete tintával, golyóstollal, esetleg vékonyan író filc- vagy csőtollal

2. *Gyűjtsd össze a szövegből azokat az információkat, amelyek a csekk fizikai állapotára utalnak!*

A pénzforgalmi bizonylatokat, nyomtatványokat összehajtani nem szabad. Az OCR-sávnak nem szabad megsérülnie, gyűrődnie, piszkolódnia. A feladó ide és a bizonylat hátoldalára feljegyzéseket nem tehet.

3. *Mire kell figyelni az összeg kitöltésénél?*

A számjegyeket arab számokkal, jól olvashatóan kell feltüntetni. A betűs átírást a magyar helyesírás szabályai szerint, továbbá nagy kezdőbetűvel vagy teljesen nagybetűvel kell végezni. A szöveg előtt és után maradt üres részeket egy vonallal ki kell húzni. A kihúzásnál ügyelni kell, hogy a vonal ne érjen a szövegbe. Elválasztás esetén csak a sor végére kell kötőjelet írni.

A szónoki stílusról szóló kifejtés a közéleti szövegeknek a közönségre gyakorolt hatását állítja középpontba. Az elméletet szemléltető feladatok, gyakorlatok főként e hatástényezők tudatosítását várják el a tanulóktól. A stílusréteg megismerésére egy tanóra fordítandó. A szóban forgó leckében fontos körülmény a szónoki stílusréteget képviselő szövegtípusok hagyományba ágyazottsága. A történelmi múlt több nagy szónokát (Pázmány Péter, Kossuth Lajos, Martin Luther King, Mindszenty József, Nagy Imre) is felsorolja, szövegértési feladat keretében pedig sorsfordító beszédeikből közöl részleteket. A munkafüzetben a tanulók lépésről lépésre begyakorolhatják a nyilvánosságnak szánt beszédek megalkotásának rutinját.

A kilencedik alfejezet kiemelten javasolt taneszközei: Tankönyv: 60. o. Gyakorlás: Martin Luther King: Van egy álmom; Munkafüzet: 40. o. 2. történelmi beszédek; 40. o. 4. közös beszéd írása; Házi feladat: 60. o. 3. szónoki beszéd videómegosztó-portálon.

Megoldási javaslatok néhány feladathoz a fentebb megjelöltek közül:

Tankönyv: 60. o. Gyakorlás: *részlet Martin Luther King híres beszédéből (Van egy álmom)*

1. Milyen hatása volt Martin Luther King beszédének?
2. A feketék jogaiért harcoló mozgalom szárnyra kapott.
3. Milyen célokat fogalmaz meg Martin Luther King álmaival?
4. Feketék és fehérek között létrejön a testvériség; feketék és fehérek egyforma jogokat és szabadságot élveznek; az előítéletek megszűnése a feketékkel szemben.
5. Gyűjtsetek a beszédből a szónoki stílusra jellemző példákat!
6. A közönséghez való odafordulás: „Ma azt mondom nektek, barátaim”
7. Ismétlés: „Van egy álmom”
8. A szemléletesség és a meggyőzés érdekében szóképek használata: „egy napon minden völgy fölemelkedik, minden hegy és halom lesüllyed”.

A fejezet következő témája az irodalmi stílus. A szépirodalmi szövegek stílus eszközeivel a tanulók már találkoztak irodalomóráikon. Ez a lecke a többletjelentés létrehozásának eljárásait a nyelvhasználat sajátos funkciójaként világítja meg. Alkalmat kínál a korábban megismert poétikai eszközök új szemszögből való megközelítésére, elmélyítésére. Kiemeli az intertextualitás, valamint a hagyomány szerepét a poétizáció folyamatában. Az irodalmi szövegek stíuselemeinek azonosítására, vizsgálatára számos példát kínál mind a tankönyv, mind a munkafüzet. Ezek a nyelv különböző szintjeiről kölcsönzik hatáselemeiket: a szóhasználat, a hangzás, a mondat szerkesztés vagy éppen a tipográfia területéről. Külön-külön alfejezetek tárgyalják az irodalmi szövegek leggyakoribb hatás eszközeit: a szóképeket és alakzatokat. Nemcsak a metafora, megszemélyesítés, szinesztézia és szimbólum irodalmi szövegekben betöltött funkciójáról, hanem a mindennapi kommunikációban való előfordulásáról is olvashatunk ebben a leckében. A feladatok általában egy-egy szókép szövegbeli megjelenésére irányítják a fókuszot, de van olyan, amely komplex képi elemzést vár el egy hosszabb versről. A következő alfejezet a legismertebb alakzatokat sorolja fel: az ellipszist, a figura etymologicát, a párhuzamot, a felsorolást, a halmozást, a fokozást stb. Mindegyiket definícióval és példával világítja meg. A feladatokban az irodalmi példák mellett a szónoki beszédek is szerepet kapnak. Az utolsó három alfejezetre egy tanórát érdemes fordítani.

A tizedik, tizenegyedik, tizenkettedik alfejezet kiemelten javasolt taneszközei: Tankönyv: 62. o. 4. archaizálás; 63. o. 7. a szépirodalmi stílus jellemzői; 66. o. 4. szóképek a hétköznapi szövegekben; 67. o. 5. szóképek az irodalmi szövegekben; Házi feladat: Munkafüzet: 46. o. 3. alakzatok gyászbeszédben.

Megoldási javaslatok néhány feladathoz a fentebb megjelöltek közül:

Tankönyv: 62. o. 4. *Gyűjts példákat az archaizálásra a következő Weöres Sándor-idézetből! Milyen eszközöket alkalmaz a régies stílus felidézéséhez?*

Régies elbeszélő múlt idő használata: ki-tekinték, vala, érezém

Régies helyesírás: vólt, másztam-fel, egyszerre

Szavak régies alakjának használata: régiebbek, talám, az-olta

66. o. 4. *Gyűjtsetek metaforákat, megszemélyesítéseket és hasonlatokat a következő témákhoz!*

Időjárás: égháború, ítéletidő, derült idő, hótorlasz

Sport: jól szerepelt az újonc, bombagól, hirtelen halál, hazafutás, faltörő kos

Munkafüzet: 46. o. 3. *Shakespeare Julius Caesar című drámájában Antonius egy Caesart gyűlölő tömeget szólít meg, s mire befejezi a beszédet, már Caesar gyilkosait gyűlölök. Keress példákat az alakzatokra Antonius gyászbeszédéből!*

- Ellentét: „A rossz, mit ember tesz, túl éli őt; / A jó gyakorta sírba száll vele.”
- Párhuzam: „Brutus mondja, hogy Caesar nagyra vágyott” – „De Brutus mondja, hogy nagyokra tört”
- Felsorolás: „Barátom volt ő, hozzám hű s igaz.”
- Ismétlés: „De Brutus mondja, hogy nagyokra tört”

Az anyagrész feldolgozása után egy tanórát az összefoglalásra, egyet a számonkérésre fordíthatunk.

III. Helyesírásunk

A harmadik tankönyvi fejezet nyelvünk fontosabb helyesírási kérdéseit tárgyalja. Hét alfejezete bemutatja a helyesírás szerepét, jelentőségét; összefoglalja helyesírásunk négy alapelvét, a helyesírási szabályzat létrejöttének történetét. Külön felhívja a figyelmet *A magyar helyesírás szabályainak* 12. kiadása szerint megváltozó írásmódú szavakra, szócsoporthoz. A sajátosabb helyesírási szabályok közül külön alfejezetek foglalkoznak a rövidítések, jelek, mozaikszók és számok vonatkozókkal, az idegen szavak és nevek rögzítését alakító előírásokkal. A korábbi nyelvtankönyvekben tapasztalhatóan komolyabb hangsúlyt helyez a központosításra, az írásjelek tanulmányozására és az elválasztásra. Szintén önálló alfejezet gyűjti össze a szavak kezdőbetűjének alakulását szabályozó normákat, miként a különírás-egybeírás témakör különösen összetett elemeit. Az anyagrészben található szövegalkotási feladatok bázisszövegei egyebek mellett összevetik a magyart idegen nyelvekkel, és bemutatják, hogy az adott helyesírási jelenség miként fordul elő az angolban és a németben, vagy a világhálón található helyesírás-ellenőrző programok iránt keltenek érdeklődést.

A fejezet a nyelvi normaérzék, a normakövető írás fejlesztését célozza meg. Folytatja a helyesírás rendszerszerűségének általános iskolában elkezdett megismertetését, elmélyítését. Segíti a hibajavítási képesség és az önkorrekció fejlődését. Mivel a helyesírás végigkíséri az életünket, és sokszor társadalmi megítélésünk is függ tőle, fontos, hogy a helyesírási kultúra fejlesztése nyomatékos része legyen az iskolai nevelésnek. Habár szövegekkel lépten-nyomon

találkozunk mindennapjaink során, és ezek írásképei hatással vannak helyesírásunkra, időről időre szükséges, hogy a véletlen tapasztalatszerzésen és önkéntelen bevéséseken túl tudatosan is foglalkozzunk helyesírási rendszerünkkel tanórai keretek között. A helyesírás tanításának három állandó célja van még akkor is, ha évfolyamonként eltérő területei kerülnek előtérbe. Egyrészt azoknak a kommunikációs helyzeteknek a felismerése, amelyekben az igényes helyesírásnak presztízse van; másrészt az önképzés, azaz hogy a tanuló tanórán kívül és az iskolás évek után is képes legyen tudatosan fejleszteni helyesírását; harmadrészt a leghatékonyabb tanulási módszerekkel elsajátíttatni az éppen sorra kerülő helyesírási jelenségeket – függetlenül attól, hogy azok szabályokkal leírhatók vagy nem leírhatók.

Az első cél megvalósításával elérhetjük, hogy a tanuló különbséget tudjon tenni olyan szövegtípusok között, amelyek megkövetelik a helyesírási norma követését, és olyanok között, amelyek esetén el lehet térni attól; azaz képes legyen a helyesírásban is a kódváltásra. A második cél megvalósításához a helyesírási szótárak és az elektronikus helyesírás-ellenőrző programok nyújtanak segítséget. Ezek használatának megtanulása lehet a későbbi önképzés alapja. A harmadik cél elérésében a legnehezebb tényező az idő. Csak kevés óraszámban foglalkozhatunk kifejezetten a helyesírás tanításával, ezért is lényeges, hogy módszertani szempontból a leghatékonyabb feladattípusokat válasszuk a különböző helyesírási jelenségek bevéséséhez. A helyesírás tanításakor javarészt a helyesírási memória fejlesztéséről van szó, amelyet sokoldalúan, a percepciók mindegyikének mozgósításával érdemes végezni.

A magyar helyesírás szabályainak 12. kiadása 2015. augusztus végén jelent meg. Az új szabályok 2017 szeptemberétől léptek érvénybe. Kisebbségi változások léptek életbe a szabályozás területén, igyekeztek szabályozni az eddig szabályozatlan kérdéseket, változtattak bizonyos szavak írásmódján, mert az adott szavak szerkezetét újraértelmezték. Könnyítést, de mégis változást hozott némely újabb írásmódok elfogadása a korábbi változatok mellett. Ezek részletezését a szabályzat nyomtatott kötetén kívül az alábbi helyeken találjuk összefoglalóan:

- Változások A magyar helyesírás szabályai 12. kiadásában:
http://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/sajtoszoba/A_magyar_helyesiras_szabalyai_Valtozasok.pdf
- A helyesírás eddig ésszerű volt, most észszerű lesz:
http://index.hu/tudomany/2015/06/26/az_uj_helyesirasi_szabalyzat_csak_mismasolas/
- Mi változik az új helyesírási szabályzatban?:
<https://www.nyest.hu/hirek/mi-valtozik-az-uj-helyesirasi-szabalyzatban>
- Folytatása:
<https://www.nyest.hu/hirek/mi-uj-sag-a-helyesirasban>
- Továbbra sem lesz kiút a helyesírás dzsungeléből:
http://hvg.hu/itthon/201535_uj_helyesirasi_szabalyzat_maradtak_a_regibe

Az egyes alfejezetek feldolgozásának menete és célja

A tankönyv 22. leckéje, azaz a fejezet első alfejezete kifejti, milyen szerepet tölt be a szabályozott helyesírás a nyelv egységességének létrejöttében; miért van szükség a nyelvi egység bizonyos fokú megteremtésére a társadalmi együttműködéshez; rávilágít, hogy az életnek melyek azok a területei, amelyeken hasznát vehetjük a biztos helyesírásnak. A leckében rövid jellemzést kapunk a magyar írásról és helyesírásról. Felsorakoztatja és átismétli helyesírásunk alapelveit: a kiejtés szerinti, a szóelemző, a hagyományos és egyszerűsítő írásmódot. A szövegértést gyakoroltató rész a helyesírás kialakulásának történetéből közöl rövid fejezetet. A lecke tárgyalására egy tanóra fordítandó.

Az első alfejezet kiemelten javasolt taneszközei: Tankönyv: 77. o. 1. írás és helyesírás kapcsolata; 77. o. 4. helyesírás és társadalmi megítélés; 77. o. 5. szóértékű jelek; Munkafüzet: 47. o. 1. helyesírásunk jellemzői példákkal; 47. o. 2. helyesírás és kommunikációs helyzetek; Házi feladat: Tk. 77. o. 9. felmérés készítése helyesírással kapcsolatos nehézségekről.

Megoldási javaslatok néhány feladathoz a fentebb megjelöltek közül:

Tankönyv: 77. o. 5. *A magyar nyelvben is használunk ún. szóértékű jeleket. Mi a jelentésük a következő jeleknek? Olvasd fel a mondatokat!*

- Ő sem foglalkozott a 14. §-sal. – Felolvasva: Ő sem foglalkozott a 14. paragrafussal.
- Kinn már 9 °C volt. – Felolvasva: Kinn már 9 Celsius-fok volt.
- Ez most 40%-kal több. – Felolvasva: Ez most 40 százalékkal több.
- Te & Én. – Felolvasva: Te meg Én.
- #formális #jel – Kiolvasva: kettős kereszt formális kettős kereszt jel

Mi az e-mail-címekben lévő @ neve az (általad tanult) idegen nyelvekben?

angol: at; német: At, Affenschwanz (majomfarok), Affenohr (majomfül); olasz: chiocciola (csiga)

Munkafüzet: 47. o. 2. *a) Hogyan van jelen a helyesírás az életünkben? Írj olyan helyzetet, ahol sok múlik rajta!*

Önéletrajz; hivatalos levél; nyilvános publikáció; kiosztott előadásvázlat

b) Vannak olyan helyzetek, amikor közömbös, hogy helyesen írsz vagy sem?

Sürgős SMS; beszélgetés Skype-on barátokkal

c) Írj olyan helyzetet, amelyben a helyesírás szabályainak be nem tartása humor forrása lehet!

- Valaki kioktat valaki mást helyesírási kérdésekben, miközben maga sem ismeri jól a szóban forgó helyesírási szabályokat.
- Ha a helytelenül írt szó egy másik, helyesen írt szóval azonos alakú: Mindig tanul valami *ujjat* az ember.

d) Mikor lehet kínos, ha nem tartod be a helyesírás szabályait?

Minden olyan helyzetben, amelyben szükséges a normakövetés, akár egy irodalmi esszé írásakor, amelyre nyelvtan érdemjegyet is kapunk.

A második alfejezet a helyesírás alapelveit fejti ki bővebben. A kötelező definíciók rögzítésén túl ez a lecke minden egyes helyesírási alapelv vonatkozásában felhívja a figyelmet azokra a szócsoporthoz, amelyek leírásakor nehezebb eldönteni, melyik elvnek kell érvényesülnie. Így a kiejtés szerinti írásmód kapcsán bemutatja az írásban jelölt teljes hasonulás eseteit. A szóelemző írásmód lényegét az értelemtükrözéssel azonosítja, ezért megemlíti azokat a példákat, amelyekben fontos a morféma egyértelmű feltüntetése: az összetett szavakat, a hosszú mássalhangzóra végződő tulajdonneveket. Emellett kifejti az értelemtükrözésnek a szóelemzés elvén túlmutató eseteit is: a nagy kezdőbetű, a központosítás vagy a szótagolás ilyenfajta szerepét. A hagyomány elvéről érdemes megjegyezni, hogy elsajátítása teljes egészében szabályokkal nem leírható műveletekből áll, magabiztos alkalmazása erősen függ a műveltségi szinttől és a megfelelő emlékezőtechnika kiválasztásától. Az egyszerűsítő írásmód tárgyalásakor a tankönyvszerző elsősorban a szóban forgó elv, a takarékoskodás és a kiejtés szerinti írásmód összefüggéseire világít rá. Tekintettel az anyagrész fajsúlyosságára, ajánlatos három tanórát szánni a feldolgozására.

A második alfejezet kiemelten javasolt taneszközei: Tankönyv: 80. o. 1. az -s, -sz, -z, -dz végű igék kijelentő és felszólító módjának gyakorlása csoportmunkában és önellenőrzéssel; 80. o. 5. leíró szöveg alkotása festmény alapján, szóelemző írásmóddal rögzített szavak gyűjtése saját szövegből. Munkafüzet: 48. o. 3. helyesírás és jelentés kapcsolata; 50. o. 10. a szóelemzés elve és a mássalhangzótörvények; 51. o. 12. régi családnevek helyesírása; 51. o. 13. a hagyomány elve híres emberek nevében; 52. o. 15. az egyszerűsítő írásmód esetei; Házi feladat: Tk. 80. o. 6. a helyesírás.mta.hu honlap felfedezése.

Megoldási javaslatok néhány feladathoz a fentebb megjelöltek közül:

Tankönyv: 80. o. 5. *Írj egy tízmondatos leírást a következő képről (Szinyei Merse Pál: Majális)! Gyűjts belőle példákat a szóelemző írásmód típusaira!*

A festmény egy napsütöses tavaszi napot örökít meg. Ragyogó kék ég, élénk színekben pompázó virágok és zöld fű jelzik az újraéledő természet kiteljesedését. A képen látható fiatal férfiak és nők a szabad ég alatt piknikeznek. Vélhetően kiszabadulva a városi környezetből élvezik a természet közelségét, amely ezúttal barátságos arcát mutatja feléjük. A jelenet derűt és életörömet közvetít. Gondtalan időtöltésben vesznek részt a hat személyből álló társaság tagjai. Falatoznak, beszélgetnek, nevetnek. Arkifejezésük optimizmust tükröz, az őket megjelenítő színek harmóniába rendeződnek. A háttérben más emberek kontúrja is feltűnik. Ebből arra következtethetünk, hogy a társaság nem elvonultan élvezi a májusi nap áldásait.

Példák a szóelemző írásmódra: színekben, kiteljesedését, alatt piknikeznek, barátságos, gondtalan, időtöltésben, következtethetünk.

Munkafüzet: 51. o. 13. Kiket rejtenek az alábbi meghatározások? Írd le a nevüket!

- a) Szent Pál leveleinek fordítója (1533): Komjáti Benedek
- b) Az Újszövetség fordítója, a magyar nyelv első rendszerezője (1539): Sylvester János

- c) A 17. századi *Magyar enciklopédia* írója, tanár, kitüntetést is elneveztek róla: Apáczai Csere János
- d) Testőríró, Mária Terézia udvarában élt, a felvilágosodást az ő drámájának megjelenésétől számítjuk: Bessenyei György
- e) A magyar nyelvújítási harc vezére: Kazinczy Ferenc
- f) Híres dunántúli irodalmár testvérpár a Kisfaludy, Sándor a Himfy költői néven ismert.
- g) Politikus, híres szónok, kritikus, lírája, prózája egyaránt jelentős: Kölcsey Ferenc
- h) Igazi romantikus, hozzá kötődik az első helyesírási szabályzatunk: Vörösmarty Mihály
- i) Irodalomtörténeti helye Jókai és Móricz között van. Ő a nagy palóc: Mikszáth Kálmán

A 24. lecke a rövidítések, jelekre, mozaikszókra és számokra vonatkozó fontosabb helyesírási tudnivalókat sorakoztat fel. Ezek a nyelvi elemek egyrészt megkönnyítik az írás folyamatát, másrészt azonban több szabály is bonyolítja írásbeli használatukat. Például a rövidítések különbözhetnek egymástól aszerint, hogy kell-e utánuk pontot tenni, vagy sem – e téren szabályszerűség nem fedezhető fel. Viszont a toldalékolásuk logikusan magyarázható. A betűszók és a szóösszevonások rögzítésekor a kis- és nagybetűk megfelelő alkalmazása okozhat nehézséget. A leckében helyet kaptak a betűvel feltüntetett számok külön- és egybeírását szabályozó elvek, valamint az évszámok, házsámok, időpontok, keltezések leírását meghatározó szempontok. Ennél az anyagrésznél a tanulás során belső algoritmussá alakítható szabályszerűségek fordulnak elő túlsúlyban, ezért nem annyira a memorizálást kell szorgalmaznia a szaktanárnak a feladatok és módszerek megválasztásakor. Sokkal hatékonyabb, ha e szabályszerűségek működésére a hétköznapi életben előforduló szövegek, kommunikációs helyzetek segítségével világítunk rá. A tankönyv és a munkafüzet feladatsorai támogatják ezt a törekvést. Ennek a leckének a tanórai elsajátítására 10. évfolyamon egy tanóra jut.

A harmadik alfejezet kiemelten javasolt taneszközei: Tankönyv: 84. o. 2. betegségek rövidítései; 84. o. 6. helytakarékos átírás. Munkafüzet: 53. o. 1. hétköznapi szavak rövidítése; 54. o. 5. rövidítések összetett szavakban; 54. o. 6. számok átírása, 54. o. 8. évszámok írásmódja. Házi Feladat: Tk. 84. o. Gyakorlás: számok írása az angol nyelvben.

Megoldási javaslatok néhány feladathoz a fentebb megjelöltek közül:

Tankönyv: 84. o. 6. *Írd le minél kevesebb karakterrel, azaz minél helytakarékosabban a következő szöveget a füzetedbe!*

Az átírt változat:

Ma, vagyis 2016. május 1-jén Bp.-en, az V. ker. egyik utcájában álldogálok a 12. hsz. előtt. Kb. 8.10 van, ui. a tv-ben most mondtak híreket. Előkapom a mobilomat, csatlakozom az @-re, és belépek a Fb-ra (a vasárnapi ebédet beszélem a mamámmal). Ekkor azonban úgy 25 m 50 cm-nyi távolságban, tőlem É-ra feltűnik a BKK egyik autóbusza. Már-már felszálllok... Ám amint letekintek a földre, egy 6 kg-os, fehér macskát pillantok meg. Ua.-t, mint amelyiket a körúton tegnap gitározó utcazenésznél

láttam. Hát akkor ez egy VIP-macska? Megkeresem a fehér cica gazdáját. Szerintem a pu.-nál meg is találom. Viszlát, vagyis inkább: folyt. köv.

Munkafüzet: 54. o. 5. *Alkoss összetételeket a következő elemekből!*

BEK+döntő+közvetítés= BEK-döntő-közvetítés

BUX+index= BUX index

NATO+ellen+csapás= NATO-ellencsapás

PUK-kód= PUK-kód

UEFA+kupa+győztes= UEFA-kupa-győztes

Globalizálódó világunkban a digitális korszak részeseiként számos idegen szóval találkozunk nap mint nap. Ezek egy töredéke beépül nyelvhasználatunkba, és előfordulhat olyan kommunikációs helyzet, hogy az idegen szavakat írásba kell foglalnunk magyar szövegkörnyezetben, azaz a magyar helyesírási szabályoknak megfelelően. Főként az idegen nevek (földrajzi nevek, személynevek) írásmódja jelenthet gondot, hiszen azok nagy része nem válik jövevényszóvá, nem indul el a meghonosodás útján, hanem megőrzi idegen nyelvi alakját. A tankönyv 25. alfejezete ezek helyesírási kérdéseivel foglalkozik. Mivel az idegen szavak nem illeszkednek a magyar nyelv hangtani és alaktani törvényeihez, toldalékolásukat speciális szabályok határozzák meg. Ezek nehézségi szintjéről vagy hiányosságairól árulkodhat, hogy az új helyesírási szabályzat megengedő bizonyos idegen szavak írásmódjával szemben, azoknak többféle alakváltozatát is elfogadja, pl. státus-státusz, chat-cset, e-mail-ímél. Jóllehet erre a leckére is csak egy fordítható a nyelvtanórákból, az idegen szavak helyesírási kérdéseinek tudatosításában méltán számíthatunk tanárkollégáinkra. Az idegen neveken túl ugyanis éppen a különböző tudományterületek szakkifejezései közül kerülnek ki a nyelvhasználót a pontos írásmód felől elbizonytalanító idegen szavak.

A negyedik alfejezet kiemelten javasolt taneszközei: Tankönyv: 86. o. 4. a gyakran tévesztett idegen szavak írásmódjának tudatosítása. Munkafüzet: 55. o. 1. idegen nevek - val/vel toldalékkal ellátott alakja; 55. o. 3. rövid és hosszú magánhangzók váltakozása idegen szavakban; 55. o. 4. az *Idegen szavak szótárának* használata. Házi feladat: Tk. 86. o. 2. latin kifejezések, szólások, szentenciák a magyar nyelvben; 86. o. Gyakorlás: idegen szavak írásmódja az új szabályzatban.

Megoldási javaslatok néhány feladathoz a fentebb megjelöltek közül:

Tankönyv: 86. o. 2. *Gyűjts legalább tíz, latin betűs írású nyelvből átvett többszavas kifejezést, szólást, közmondást! Például: Sine qua non.*

- audiatur et altera pars – Jelentése: a másik felet is meg kell hallgatni
- auditorium maximum – Jelentése: egyetem vagy iskola legnagyobb befogadóképességű előadóterme
- divide et impera! – Jelentése: oszd meg és uralkodj!
- homo erectus – Jelentése: a már két lábon járó ember
- lege artis – Jelentése: annak rendje és módja szerint

- more patrio – Jelentése: hazai szokás szerint
- publice – Jelentése: nyilvánosan
- res ipsa loquitur. – Jelentése: a dolog önmagáért beszél
- status quo – Jelentése: a korábbi helyzetnek megfelelő állapot
- tertium non datur – Jelentése: harmadik lehetőség nincs

Munkafüzet: 55. o. 1. *Képezd a következő idegen nevek -val/vel toldalékokkal ellátott alakjait!*

Bach: Bachhal; Balzac: Balzac-kal; Bologna: Bolognával; Bordeaux: Bordeaux-val; Chopin: Chopinnel; Goethe: Goethével; Jolie: Jolie-val; Maximus: Maximusszal, Michelangelo: Michelangelóval; Muszorgszkij: Muszorgszkijjal; Peugeot: Peugeot-val; Pitt: Pitt-tel; Renault: Renault-val, Shakespeare: Shakespeare-rel.

Munkafüzet: 55. o. 4. *Nézd meg az Idegen szavak szótárában vagy az Idegenszó-tárban a következő kifejezések jelentését!*

- allergén: allergiás állapotot kiváltó anyag
- flaszter: utcakövezet, aszfaltburkolat
- ambivalens: 1. ambivalencia jelenségét mutató; 2. kétértelmű; kétféleképpen is érthető
- rezoníroz: 1. okoskodik; 2. vitatkozik, felel; 3. kifogást keres, vonakodik
- specifikáció: 1. részletezés, felsorolás; 2. vminek egyedi, sajátos vonásait kifejtő közelebbi meghatározása

Az írásjelhasználat meglehetősen elhanyagolt területe a nyelvtanítvának. Kevés olyan magyar nyelvtankönyv létezett eddig, amely külön alfejezetet szentelt az írásjelek szerepének, jelentőségének tárgyalására. Az írásjeltan legalább annyira része a szövegtannak és a mondattannak, amennyire a helyesírásnak. Magyarán aligha lehet az írásjelek helyesírási kérdéseiről beszélni szövegtani és mondattani vonatkozások nélkül. A központosítás kellő ismerete azért fontos, mert az írásjelek meglétének, hiányának vagy helyzetének értelempontosító szerepe van. A tankönyv 26. leckéjében a leggyakrabban előforduló írásjelek használati szabályait tanulmányozhatjuk. A lecke átismétli a mondatvégi írásjelek helyes kitételéhez szükséges szintaktikai ismereteket; kiemeli a jellemzően tévesztett eseteket, mint amilyen a vesszőhasználat a s, és, meg, vagy kötőszók előtt, illetve a kevésbé ismert vesszőhasználati szabályokat, mint például a szervetlen mondatrészek után kiteendő vessző követelménye. Tisztázza a kettőspont és a pontosvessző funkcióját, a kötőjel, nagykötőjel és gondolatjel különbségeit. A lecke kitér tipográfiai kérdésekre is, például arra, hogy a tárgyalt írásjelek tapadnak-e az előttük vagy utánuk következő nyelvi elemhez. Ugyanebben az alfejezetben kapott helyet az elválasztás részletezése; és mivel az elválasztás alapja a szótagolás, az utóbbihoz tartozó fontosabb szabályokat is összefoglalja. Az írásjelek és az elválasztás helyesírási kérdéseinek feldolgozására egy tanórát célszerű fordítani.

Az ötödik alfejezet kiemelten javasolt taneszközei: Tankönyv: 88. o. 1. központosítás és értelem; 89. o. Gyakorlás: részlet Jorge Luis Borges *A könyvkultuszról* című írásából.

Munkafüzet: 56. o. 1. szótagolás; 56. o. 3. állítások a szótagolásról és az elválasztásról (igaz-hamis); 57. o. 8. azonos hangalak, eltérő morfémaszerkezet.

Megoldási javaslatok néhány feladathoz a fentebb megjelöltek közül:

Tankönyv: 89. o. Gyakorlás: bázisszöveg: részlet Jorge Luis Borges *A könyvkultuszról* című írásából. 1. *Fogalmazd meg három mondatban a Vallomásokból idézett történetet!*

- a) Szent Ágoston tanítómestere, Szent Ambrus gyakran olvasott némán.
- b) Ezt a tevékenységét szabadon szemlélhették a tanítványok.
- c) A tanítványok számára szokatlan volt a látvány, próbálták kitalálni, miért választotta mesterük a hangos helyett a néma olvasást.

2. *Mi volt a szerepe Szent Ágoston idejében a hangos olvasásnak?*

A jobb szövegértést szolgálta, gyakorlatilag a központosítást helyettesítette, amely nagyrészt hiányzott a szövegekből. A hangos olvasás a kódexhiányt is enyhítette, ugyanis így többen hallhatták az olvasott szöveget.

Munkafüzet: 56. o. 1. *Válaszd el a következő szavakat az összes lehetséges helyen!*

A-le-xand-ra; Ba-bi-tsot; bridzs-dzsel; fit-nesz-e-dző; ko-or-di-ná-ta; Koós; leg-e-lő-ször; ma-xi-mum; meg-e-dzi; me-ne-dzser-é-let; pe-ches; Shakes-peare, szanszk-rit; SZTK; Tó-thék; vá-ku-um; Veszp-rém.

A 27. lecke *A kezdőbetű* címet viseli, ám lényegében a nagybetűs kezdés eseteit járja körül. A nagy kezdőbetű alkalmazása a tagolást és a felismerést szolgálja. A szöveget mondatokra tagolja, a tulajdonneveket megkülönbözteti a köznevektől. Az alfejezet mindenekelőtt felsorolja a tulajdonnevek típusait, továbbá azokat a köznévfajtákat, amelyeket a hétköznapi nyelvrész – leginkább idegen nyelvi hatásra – helytelenül tulajdonnévnek vél, ezért nagy kezdőbetűt rendel hozzá. Érdemes felfigyelni arra a tendenciára, hogy ugyan a helyesírási szabályzatnak egyértelmű kategóriái vannak a tulajdonnevek osztályozására, mégis újabb és újabb létezők kapnak megkülönböztető nevet, illetve tartanak igényt a tulajdonnévi besorolásra: lakóparkok, projektek, programcsomagok, rendezvények. A lehetséges új csoportok írásmódjáról a szabályzat legfrissebb változata sem kíván egyértelműen állást foglalni. A nagybetűs kezdés hasonló funkciót lát el a tulajdonnevek terén, mint az egybeírás és a kötőjelezés, ezért a tankönyvszerző elmagyarázza, mikor melyiket kell használnunk az adott tulajdonnév felismerése érdekében. Kitér arra is, hogy milyen esetekben kell a közneveket nagy kezdőbetűvel írni. A leckére egy tanóra fordítandó.

A hatodik alfejezet kiemelten javasolt taneszközei: Tankönyv: 91. o. 1. megszólítások; 91. o. 2. boríték helyes megcímezése; 92. o. Gyakorlás: a nagybetűs írás a német nyelvben. Munkafüzet: 58. o. 1. a magyar és a tanult idegen nyelvek összehasonlítása kis- és nagybetűk tekintetében; 58. o. 4. szempontok a személynevek és földrajzi nevek írásmódjában; 58. o. 5. természeti képződmények és közigazgatási területek.

Megoldási javaslatok néhány feladathoz a fentebb megjelöltek közül:

Tankönyv: 92. o. Gyakorlás: részlet a nagybetűs írás német nyelvi történetét bemutató szövegből. 1. *Igazak vagy hamisak az alábbi állítások? Válaszolj a szöveg alapján!*

- A világ nyelveiben nincs olyan kisbetű, amelynek ne lenne nagybetűs megfelelője. – hamis
- A dán nyelvben volt jellemző legtovább a némethez hasonló nagybetűhasználat. – igaz
- Volt a német nyelvben olyan időszak, amikor a nagybetűnek nem volt olyan nagy szerepe, mint napjainkban. – igaz
- 1350 után, az ófelnémet korban alakult ki a sajátos német szokás. – hamis

2. *Mit jelölhet a nagybetű egy szövegben? Készíts fürtábrát a szöveg alapján!*

- Szövegszinten ellátott feladat: a szöveg kezdetének jelölése (fő- és alcímek)
- Szintaktikai szinten ellátott feladat: a mondat kezdetének a jelölése
- Lexikai szinten ellátott feladat: bizonyos szavak, szócsoporthoz, szófajok esetében a szó kezdetének jelölése

Munkafüzet: 58. o. 4. *Mi az oka annak, hogy a következő tulajdonnévpárok tagjainak helyesírása eltérő? Segítségképpen megadtuk azokat a szempontokat, amelyeken ezek a különbségek alapulnak. Írd a megfelelő szempontokat jelölő számokat a párok elé!*

5. tulajdonnévből képzett melléknév ↔ tulajdonnévből képzett főnév: adys – Adyság
6. különírt tagok ↔ kötőjellel írt tagok: Buenos Aires-i – győr-moson-soproni
1. egy szóból álló tulajdonnév ↔ belőle képzett melléknév: Churchill – churchilli
3. egyelemű név ↔ többelemű név: móríci – Mórícz Zsigmond-i
8. tulajdonnévi előtag ↔ köznévi előtag: Timor-tengeri – földközi-tengeri
4. hosszan ejtett magánhangzó (á, é, ó, ő) a tővégen ↔ röviden ejtett magánhangzó (i, u, ü) a tővégen: Torino-Torinóba – Assissi-Assissiba
2. egyedi cím (pl. könyv) ↔ állandó cím (pl. folyóirat): Jeromos, a barátom – Élet és Tudomány

A 28. lecke az összetett szavak helyesírásával foglalkozik. Megkülönbözteti a különírást, az egybeírást és a kötőjeles írásmód eseteit. Miután nem mindig egyértelmű, hogy szóösszetétellel vagy szószerkezettel van dolgunk, a különírás és az egybeírás – tapasztalatok szerint – a magyar helyesírás legnehezebb kérdéskörének bizonyul. Az egybeírás és a kötőjelezés előfordul az alárendelő és a mellérendelő szóösszetételek területén egyaránt, ám más-más feltételekhez kötötte. Egybeírást alkalmazunk jelöletlen nyelvtani viszony miatt, ha a tagok együttesen mást jelentenek, mint külön-külön, és akkor is, ha a hagyomány ezt diktálja. A kéttagú alárendelő összetett szavakban kötőjellel jelöljük az egybetartozást, ha az egyik tag tulajdonnév vagy mozaikszó, illetve ha három azonos mássalhangzó kerül egymás mellé az összetétel határán. Szintén kötőjelet használunk a többszörös alárendelő összetételekben, ha legalább hét szótagból állnak képzőkkel együtt, de jelek és ragok nélkül.

A mellérendelő szóösszetételek csoportjában javarészt a toldalékolás dönt az egybeírás vagy a kötőjeles írásmód felől. Az igekötők egybe- vagy különírását úgyszintén több kritérium is meghatározza, azaz a hétköznapi nyelvhasználó számára bonyolítja mind az alárendelő, mind a mellérendelő összetételek esetén. A kérdéskör nehézségi szintje miatt javasolt két tanórát fordítani a feldolgozására.

A hetedik alfejezet kiemelten javasolt taneszközei: Tankönyv: 94. o. a szóösszetételek helyesírásának összefoglaló ágrajza; 95. o. 1. memorizálást segítő szókérttyák készítése a nehéznek minősített szóösszetételekből; 95. o. 5. szabály megfogalmazása példamondatok alapján. Munkafüzet: 59. o. 1. szabály kiegészítése, szemléltetése példákkal; 59. o. 2. jelentésváltozás miatt egybeírt szavak; 60. o. 4. összetett színevek helyesírása; 60. o. 6. a helyes alakok kiválasztása.

Megoldási javaslatok néhány feladathoz a fentebb megjelöltek közül:

Munkafüzet: 59. o. 1. a, *Egészítsd ki a szabályt!*

Az összetett szavakban az összetétel határát kötőjellel jelöljük, ha a szó legalább *háromtagú* és legalább *hét szótagból áll* képzőkkel együtt, de jelek és ragok nélkül.

b, *Alkoss összetett szavakat a következő elemekből!*

- élelmi+szer+ellátás: élelmiszer-ellátás
- gép+kocsi+vezető: gépkocsivezető
- ház+tető+szerkezet: háztetőszerkezet
- homlokzat+felújítás: homlokzatfelújítás
- homlokzat+felújítási: homlokzatfelújítási
- idő+járás+jelentés: időjárás-jelentés
- ivó+víz+szolgáltatás: ivóvíz-szolgáltatás
- jogosultság+megállapítás: jogosultságmegállapítás
- munka+erő+kiválasztás: munkaerő-kiválasztás

A helyesírási ismeretek felelevenítésére, elmélyítésére és gyakorlására a nyelvtanórákból a kerettantervi ajánlásokkal összhangban tizenkét órát célszerű fordítani. Ezek közül a végén egyet szentelünk az összefoglalásra, egyet a témazáró dolgozat megírására. E szűk időkereten kívül is iktassunk be helyesírási blokkokat – lehetőség szerint – a szövegtani és stilisztikai anyagrészt tárgyaló tanórák menetébe. Ez nem túl nehéz feladat, tudniillik a helyesírás számtalan ponton kapcsolódik a nyelvészet egyéb területeihez. Ráadásul a helyesírást lehet játékos feladatokon keresztül is gyakorolni. Ehhez segítségül a világhálón is hozzáférhetünk színvonalas módszertani tanulmányokhoz, például:

Antalné Szabó Ágnes: Mozgásos helyesírási gyakorlatok. In: Ötletposta. Magyar Nyelvtudományi Társaság Magyar tanári Tagozat. <http://magyartanar.mnyt.hu/upld/otletposta4.pdf>

Antalné Szabó Ágnes: Kreatív helyesírási gyakorlatok, In: Ötletposta. Magyar Nyelvtudományi Társaság Magyar tanári Tagozat. http://magyartanar.mnyt.hu/upld/MNYT_kreativ_helyes_2012.pdf

Antalné Szabó Ágnes: A helyesírási kultúra fejlesztésének régi-új technikái. In: Anyanyelv-pedagógia, 2008. 3–4. szám <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=109>

III. A TANKÖNYVEK EREDMÉNYES HASZNÁLATÁNAK FELTÉTELEI ÉS LEHETŐSÉGEI

A magyar nyelv élményszerű tanítása nem könnyű feladat, hiszen egy meglévő, a mindennapokban használt tudást, az anyanyelvet kell részletekbe menően bemutatnunk a diákoknak úgy, hogy a szabályok, fogalmak tanítása közben is folyamatosan biztosítva legyen a sikerélmény.

A hatékony tanulás/tanítás feltétele a tanév előkészítése, megtervezése adott tanulócsoport számára. A tervezéssel kapcsolatos feladatok:

- A tanulás tartalmainak kiválasztása (az érvényes központi és helyi tanterv, a taneszközök, a tanári kézikönyv, az ún. rugalmas és normál tanmenet, digitális kiegészítők megismerése).
- A célok és a követelmények kijelölése és megfogalmazása (mit kell elérni a tantervekben meghatározott követelmények, ill. a szaktanár tapasztalata alapján).
- A tanulók célhoz viszonyított helyzetének feltérképezése. (A tanulócsoport összetétele, előzetes tudása jelentős mértékben meghatározza a tanórák szervezését.)
- Az oktatás folyamatának megtervezése. (A tananyag logikai szerkezete, a tanulói-tanári tevékenységek, módszerek és eljárások, eszközszükséglet, szervezeti keretek, eredményességi kritériumok és értékelési módszerek, gazdálkodás az idővel.)
- A hatékony tanulás/tanítás másik feltétele az oktató-fejlesztő munkához kapcsolódó értékelés megtervezése. Az értékeléssel kapcsolatos feladatok:
 - Mik a kimeneti követelmények, azaz mit kell tudniuk a tanulóknak a kétéves ciklus végére (lásd tanterv vonatkozó részei)?
 - Milyen lépései vannak a hatékony értékelésnek (helyzetfeltárás, fejlesztési szakasz, minősítő szakasz)?
 - Hogyan, milyen módszerekkel, eszközökkel és gyakorisággal történik az értékelés (tanári értékelés, a diáktársak értékelése, önértékelés; szóbeli felelet, felmérő, témazáró, fogalmazás stb.)?

A következőkben a stilisztikai ismereteket feldolgozó tematikus tervvel, A tudományos stílus című leckéhez kapcsolódó óratervmintával, valamint két feladatlapokkal adunk példát egy lehetséges feldolgozási folyamat megtervezésére.

	<i>Tematikus terv: Stilisztikai alapismeretek</i>				Órakeret: 11
óra	Tananyag	Nevelési-fejlesztési célok (kompetenciák)	Ajánlott tevékenységi formák, módszertani javaslatok	Javasolt taneszközök	Egyéb javaslatok a témakörhöz
1.	A stílus: stílus, stilisztika, stílustípus; stílushatás, stílusréteg (társalgási, tudományos, publicisztikai, hivatalos, szónoki, irodalmi); stílusérték (alkalmi és állandó) A társalgási stílus: a magánéleti szövegtípusok sokfélesége, a társalgási stílus nyelvi jellemzői; a szleng szerepe a társalgási stílusrétegben; kommunikációs stílusok hatékonysága	A jellegzetes stílustípusok (stílusárnyalatok) megismerése (pl. a társalgás bizalmas vagy közömbös), felismerése, hatásának elemzése. A nyelvi szintek alkalmi és szótárakban jelölt állandó stílusértékének megfigyelése, felismerésük, valamint alkalmazásuk a szövegalkotásban. A társalgási stílus jellemzőinek megismerése, felismerése, elemzése, összefüggésben a szövegtani jellemzőkkel. A kommunikációban használt paralingvisztikai eszközök ismerete. Szövegértés Szövegalkotás	Ábraelemzés, következtetés Kritikus gondolkodás Kreatív írás Önálló gyűjtőmunka Új ismeretek alkalmazása	Tankönyv: 41. o. ábraértelmezés 41. o. 2. a szinonimák stíluskülönbségei 41. o. 4. egynyelvű szótárak használat, a stílusárnyalatok szótári jelölése; <i>Értelmező szótár</i> Munkafüzet: 21. o. 2. egyedi beszédmod vizsgálata 23. o. 7. a célszerűség megvalósítása a kommunikációban 23. o. 8. stílushibák kiszűrése, tudatosítása Házi feladat: TK. 41. o. Gyakorlás: stílusimitáció 43. o. 1. társalgási illemszabályok (gyűjtőmunka)	A tanulók világához még közelebb lehet hozni a társalgási stílus témáját a digitális kommunikáció különböző szövegeinek bevonásával.

2.	A publicisztikai stílus A publicisztikai stílusréteg jellemzése, jellegzetes műfajai, szóhasználata; a címadás és a figyelemfelkeltés szerepe; tényközlés és véleménynyilvánítás különbségei	A publicisztikai stílus jellemzőinek megismerése, felismerése, elemzése, összefüggésben a szövegtani jellemzőkkel. Gondolkodási kompetencia: információk szelektálásának és rögzítésének képessége Hatékony önálló tanulás: a tanultak alkalmazásának képessége	Előzetes tudás mozgósítása Jegyzetelés, lényegkiemelés Új ismeretek ellenőrzése Szöveg létrehozása megadott információk alapján	Tankönyv: 45. o. 6. információk szelektálása Munkafüzet: 26. o. 2. a publicisztikai stílus jellemzői 26. o. 4. hír megalkotása	A tanulócsoporthoz létrehozhat egy saját honlapot vagy nyomtatott sajtóterméket, amely a tagok publicisztikai stílusban alkotott írásait tartalmazza.
3.	A tudományos stílus A tudományos szövegek kommunikációs céljai, műfajai, nyelvi jellemzői; a tudományos és ismeretterjesztő szövegek hasonlósága és különbsége, terminus technicusok, tudományos metaforák; objektivitás és intertextualitás	A tudományos stílus jellemzőinek megismerése, felismerése, elemzése, összefüggésben a szövegtani jellemzőkkel. Anyanyelvi kommunikáció: szövegértő képesség, szövegalkotás Gondolkodás kompetencia: konvertáló képesség, az információszerzés képessége, szintetizáló képesség	Előzetes tudás mozgósítása Szövegértelmezés irányított szempontok segítségével Szótárhasználat Önálló gyűjtőmunka Esszéírás vázlat és adatok alapján	Tankönyv: 46. o. 4. a tudományos stílus kifejezései Munkafüzet: 28. o. 2. jellemző stílusjegyek keresése tudományos szövegekben 29. o. 3. orvosi lelet értelmezése <i>Orvosi szótár</i> <i>Idegen szavak szótára</i> Házi feladat: 30. o. 4. ismeretterjesztő folyóiratok 30. o. 7. történelmi esszé	Tantárgyközi kapcsolatok tudatosítása. Gondolkodás, tudásszerzés és nyelvhasználat filozófiai szempontú összefüggéseinek megismerése. Az anyagrészt feldolgozásához óratervminta található a táblázat után.

4.	Az értekezés, a tanulmány és az esszé A tudományos eredmények publikálásának műfaji hagyománya, a tudományos igényű érvelés, szakirodalmi és egyéb források használata, szakkifejezések és normakövetés a tudományos szövegek megalkotásában, a tanulmány szerkezete, az értekezés terjedelmi sajátosságai, az esszé típusai (leíró, narratív, érvelő, igazoló, összehasonlító)	A tudományos írott nyelv jellemzőinek azonosítása és alkalmazása. A szövegalkotás nyomon követése a vázlatkészítéstől az átolvasásig. Komplex szövegek alkotásához vagy megértéséhez használt segédeszközök (jegyzetek, vázlatok, adathalmazok) alkalmazása. Szociális kompetencia: csoportkezelési képesség Gondolkodási kompetencia: kritikus gondolkodás, konvertáló képesség	Csoportmunka Jegyzetelés, lényegkiemelés, az információk célszerű elrendezése Reflexió A szóbeli előadásmód gyakorlása Saját álláspont kialakítása, vázlatkészítés Ismeretek felidézése, áttekintő sémák készítése	Tankönyv: 49. o. 3. Hogyan oldjunk meg esszéfeladatokat? Munkafüzet: 31. o. 2. esszé-vázlat Házi feladat: Mf. 33. o. 6., 7. a tanulmány szerkezeti egységei	Kisebb kutatási témák meghatározása, projektmunkában való kidolgozása. Ha arra helyileg van igény, ennél a témánál el lehet kezdeni a későbbi tanulmányi versenyeken való részvétel nyelvhasználati-műfaji előkészítését (OKTV, TUDOK)
5.	A hivatalos stílus a hivatalos stílus színterei, nyelvi jellemzői; a jogi és pénzügyi szaknyelv szerepe a hivatalos műfajokban; sablonok, terpeszkedő kifejezések, megértést akadályozó tényezők	A hivatalos stílus jellemzőinek megismerése, felismerése, elemzése, összefüggésben a szövegtani jellemzőkkel. Anyanyelvi kommunikáció: Írásbeli információk, adatok és fogalmak keresése, gyűjtése és feldolgozása szövegértés, olvasás során	Hivatalos szöveg létrehozása piktogramok alapján Csoportmunka, kreatív írás, dramatizálás Szövegértelmezés irányított szempontok segítségével Elemzés, következtetés	Tankönyv: 51. o. 4. házirend megfogalmazása 52. o. 5. hivatalos helyzetek kitalálása mondatokhoz Munkafüzet: 34. o. 3. jellemző stílusjegyek keresése hivatalos szövegekben Házi feladat:	Különböző hivatalos szervektől, intézményektől származó úrlapok, nyomtatványok értelmezése, kitöltése csoportmunkában.

		Különböző típusú és különféle célokat szolgáló írott szövegek alkotása		TK. 53. o. Gyakorlás: hitelfelvételi tájékoztató értelmezése	
		Szociális kompetencia: csoportkezelési képesség			
6.	Helyzetgyakorlatok: az álláskeresés Az önéletrajz és a motivációs levél tartalmi követelményei; az Europass önéletrajz; az állásinterjúkon elvárt viselkedési szabályok	Anyanyelvi kommunikáció: Különböző típusú és különféle célokat szolgáló írott szövegek alkotása Személyes és szociális kompetencia: együttműködési képesség, kapcsolatteremtési képesség, kommunikáció, problémamegoldó képesség és felelősségvállalás, önértékelési képesség Gondolkodási kompetencia: adaptációs és konvertáló képesség	A tananyag és a saját élet/világ összekapcsolása Pármunka, szerepjáték, beszélgetés Önálló szöveg létrehozása megismert sémák és megadott információk alapján Összehasonlítás, információk rendszerezése grafikus szervezők segítségével	Tankönyv: 55. o. 3. önismeret: jó és rossz tulajdonságok 55. o. 6. állásinterjú szimulációja Munkafüzet: 36. o. 1. szócikkből önéletrajz Házi feladat: TK. 55. o. Gyakorlás: a hagyományos, az amerikai és az Europass típusú önéletrajzok összehasonlítása	Munkaerő toborzásával, kiválasztásával, munkakörök megtervezésével foglalkozó szakember meghívása osztályfőnöki órára, aki tapasztalataival gazdagíthatja a tanulók nyelvtanórán szerzett tudását. Az általa tartott foglalkozás akár a pályaaorientációt is segítheti.
7.	Helyzetgyakorlatok: a hivatalos ügyintézés A hivatalos ügyintézés szabályai; a hivatalos stílus szövegtípusai: meghatalmazás, hivatalos levél, elismervény, kérvény	Személyes és szociális kompetencia: együttműködési képesség, kapcsolatteremtési képesség, kommunikáció, problémamegoldó képesség Anyanyelvi kommunikáció:	Csoportmunka, szerepjáték, problémamegoldás Megfigyelés, információkeresés Önálló szöveg létrehozása megismert sémák és megadott információk alapján	Tankönyv: 57. o. 5. helyzetgyakorlatok Munkafüzet: 38. o. hivatalos levelek jellemző fordulatai 38. o. 3. meghatalmazás írása	

		Különböző típusú és különféle célokat szolgáló írott szövegek alkotása	A tananyag és a saját élet/világ összekapcsolása	Házi feladat: TK. 58. o. Gyakorlás: csekk-kitöltés	
8.	A szónoki stílus A közéleti szövegek szerepe (kisközéletiség, nagyközéletiség), kommunikációs funkciói, jellemző nyelvi elemei, alakzatok és szóképek a szónoki stílusban	A szónoki stílus jellemzőinek megismerése, felismerése, elemzése, összefüggésben a szövegtani jellemzőkkel. Anyanyelvi kommunikáció: Írásbeli információk, adatok és fogalmak keresése, gyűjtése és feldolgozása szövegértés, olvasás során Szociális kompetencia: kooperativitás Digitális kompetencia	Szövegértelmezés irányított szempontok segítségével Új ismeretek alkalmazása Csoportmunka, szövegalkotás az ötleteléstől a vázlatíráson át az előadásig Hatáseszközök vizsgálata digitális felületen	Tankönyv: 60. o. Gyakorlás: Martin Luther King: Van egy álmom Munkafüzet: 40. o. 2. történelmi beszédek 40. o. 4. közös beszéd írása Házi feladat: 60. o. 3. Szónoki beszéd videómegosztó-portálon	Kortárs politikai beszédek elemzése, érvelési hibák, manipulatív eszközök felismerése és tudatosítása.
9.	Az irodalmi stílus; Szóképek és alakzatok A stílus fogalma az irodalomban, az irodalom sűrített nyelvének kifejezőeszközei, többletjelentés, intertextualitás, az olvasó szerepe az értelmezésben, szóhasználat (nominális és verbális stílus), mondat szerkesztés, hangszimbolika	Az irodalmi stílus jellemzőinek megismerése, felismerése, elemzése, összefüggésben a szövegtani jellemzőkkel. Anyanyelvi kommunikáció: Esztétikai-művészeti tudatosság: irodalmi alkotások elemzésének képessége Gondolkodási kompetencia: a példakeresés képessége	Megfigyelés, információkeresés A tanult ismeretek alkalmazása Megfigyelés, példakeresés	Tankönyv: 62. o. 4. archaizálás 63. o. 7. a szépirodalmi stílus jellemzői 66. o. 4. szóképek a hétköznapi szövegekben 67. o. 5. szóképek az irodalmi szövegekben Házi feladat: Munkafüzet:	

	Szóképek az irodalmi szövegekben és a mindennapi kommunikációban, metafora, megszemélyesítés, szinesztézia, metonímia, allegória, szimbólum, hasonlat Alakzatok: ellipszis, ismétlés, alliteráció, figura etymologica, refrén, párhuzam, gondolatritmus, felsorolás, halmozás, fokozás, ellentét, paradoxon, oximoron, enjambement, eufemizmus, kakofemizmus, túlzás, gúny, irónia			46. o. 3. alakzatok gyászbeszédben	
10.	Összefoglalás				
11.	Témazáró felmérés vagy szövegalkotás	A hatékony önálló tanulás: a tanultak alkalmazásának képessége Gondolkodási kompetencia: információk szelektálásának és rögzítésének képessége; Szintetizálás			

Óratervminta

ALAPADATOK
Iskola típusa: Gimnázium
Osztály: 10. évfolyam
Tantárgy: Magyar nyelv
Téma, témakör: Stílusrétegek; A tudományos és ismeretterjesztő stílus
Óra típusa: Új ismeretet feldolgozó, készségfejlesztő
Elsajátítandó fogalmak jegyzéke: stílusréteg; tudományos szöveg; ismeretterjesztő szöveg; stílusesszközök
Előzetes ismeretek: Stílusregiszterek, nyelvi magatartás, nyelvi norma, a nyelvi stílus, társalgási stílus
FEJLESZTÉSI CÉLOK
Az ismeretek, ismeretkörök tudása: A tudományos szöveg jellemzői; Az ismeretterjesztő szöveg jellemzői; Az egyéni kifejezés lehetőségei a tudományos szövegben
A képességek, készségek: A szükséges információk keresésének képessége, kooperációs képesség, kapcsolatteremtési és érvényesülési képességek, rendszerező képesség, ábrázolás, a jegyzetelés, vázlatkészítés technikáinak gyakorlása, felismerés, tudatosítás
MÓDSZEREK ÉS ESZKÖZÖK
Módszerek, alkalmazott munkaformák: egyéni és pármunka, irányított megfigyelés, jegyzetelés, vázlatkészítés, szövegelemzés, szóbeli előadás, rögzítés, rendszerezés, absztrahálás
Források, eszközök: Tankönyv, füzet, íróeszköz, feladatlap, projektor, számítógép, interaktív tábla
Felhasznált irodalom: • Forró Orsolya – Hegedűs Attila: Magyar nyelv 10. tankönyv. Budapest, EKE OFI, 2017. • Forró Orsolya – Tóth László: Magyar nyelv 10. munkafüzet. Budapest, EKE OFI, 2017. • Szathmári István: Stilisztikai lexikon, Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2004. • Nagy Lajos: Képtelen természetrajz és más karcolatok. http://mek.oszk.hu/00900/00992/00992.htm (Utolsó letöltés: 2017. április 20.) • Vass László: Stílus, stílusrétegek és -árnyalatok, stíluselemek. http://www.igytf.u-szeged.hu/~vass/nyelv031.htm (Utolsó letöltés: 2017. április 20.) • Csépe Valéria: Miért csak az ember olvas? mindentudas.hu (Utolsó letöltés: 2017. április 20.)

- Soproni Krisztina: Gesztikuláris kommunikáció vizsgálata ember és kutya között, Doktori értekezés.
http://etologia.elte.hu/file/statikus/Soproni%20Krisztina_PhD_2004.pdf (Utolsó letöltés: 2017. április 20.)

IDŐ	A TANULÓK ÉS A PEDAGÓGUS TEVÉKENYSÉGE	MÓDSZEREK, MUNKAFORMÁK ÉS ESZKÖZÖK	MEGJEGYZÉSEK, REFLEXIÓ
1–6. perc	Ráhangolás <i>Tanulók:</i> Felelevenítik a stílusrétegeket, vagyis egyazon témáról szóló szövegeket rendelnek a megfelelő stílusréteghez az első ráhangoló feladatban. Tanári szólításra ismertetik a megoldásokat (ld. a feladatlapon). <i>Tanár:</i> Ismerteti az óra témáját és célját; kiosztja a feladatlapokat; szükség esetén értelmezi az első ráhangoló feladatot. Ellenőrzéskor javítja az esetleges hibákat, rávezető kérdéseket tesz fel.	Annak felelevenítése, hogy különböző beszédhelyzetek és témák más-más stílusréteg használatát követelik meg. Szöveg-stílusréteg párosítása táblázat segítségével Pármunka, közös gondolkodás	A tanulók az elmúlt órákon megismertkedtek a nyelvi stílus fogalmával, a stílus eszközökkel, a stílushibákkal; röviden áttekintették a stílusrétegeket, illetőleg részletesen foglalkoztak a társalgási stílus jellemzőivel. Az első ráhangoló feladat a stílusrétegek megkülönböztetésére irányul, egyúttal kiindulópontja a tudományos és ismeretterjesztő stílus tanulmányozásának.

7–13. perc	Ráhangolás – jelentésteremtés <i>Tanulók:</i> Meghallgatnak egy részletet Nagy Lajos <i>Képtelen természetrajz</i> című művéből az ichthyosaurusról. A részlet hallgatása közben az alábbi kérdéseket kell végiggondolniuk: – Az első feladatban átismételték közül melyik stílusréteget parodizálja a szöveg? – Milyen nyelvi elemek tették ezt nyilvánvalóvá? – Milyen stílusjegyekből derül ki, hogy paródia? <i>Tanár:</i> Felolvassa az említett részletet; előzetesen ismerteti a megfigyelési szempontokat. Ellenőrzéskor a táblára írja azokat a tanulói válaszokat, amelyek a tudományos stílus valamely jellemzőjét tartalmazzák.	Irányított megfigyelés, elvonatkoztatás Táblakép: jegyzetelés, vázlatkészítés tanári segítséggel Füzet, íróeszköz Szöveg: Nagy Lajos: <i>Képtelen természetrajz</i> (részlet)	A ráhangolás második feladatában rátérünk a jelentésteremtésre is. Az óra témája a tudományos és ismeretterjesztő stílus – Nagy Lajos szövege e stílus paródiája, azaz eltúlozza azokat a vonásokat, amelyek a tudományos szövegek sajátjai. A humoros szöveg nemcsak oldott légkört teremt(het) az óra elején, hanem a túlzások könnyen felismerhetővé teszik a később alaposabban vizsgálandó stíluselemeket.
--------------------------	---	---	--

14–26. perc	Jelentésteremtés <i>Tanulók:</i> Pármunkában dolgoznak; a párok tagjai különböző tudományos szövegeket kapnak, amelyeken a tudományos stílus nyelvi sajátosságait vizsgálják. Vizsgálatukat kérdések segítségével végzik, és észrevételeiket a feladatlapon táblázatban rögzítik. Miután a párok tagjai külön-külön végeztek ezzel a feladattal, kölcsönösen bemutatják egymásnak a szövegeiket a kérdésekben megfogalmazott szempontok szerint. A pármunka végeztével közös megbeszélés során tisztázzuk a tudományos stílus jellemzőit. <i>Tanár:</i> Röviden elmagyarázza a feladatot, amely a tanulóknak korábban kiosztott feladatlapon szerepel. A közös megbeszélés folyamán szakkifejezésekkel pontosítja a tanulói észrevételeket.	Egyéni és pármunka Írott szöveg elemzése meghatározott szempontok alapján A szóbeli előadás gyakorlása; kölcsönös tanítás Feladatlap, íróeszköz Szövegek: Kiefer Ferenc: Strukturális magyar nyelvtan (részlet) Soproni Krisztina: Gesztikuláris kommunikáció vizsgálata ember és kutya között (részlet)	A kétféle tudományos szöveg feldolgozásának oka, hogy mindegyikben más-más stíluseszköz dominál. Míg a nyelvészeti szövegben a szóhasználat és a mondatformálás sajátosságait lehet jól megfigyelni, addig az etológiai tanulmányrészletben a vizuális eszközök és egyéb jelrendszerek, valamint hivatkozások dominálnak. Ezek feltárását irányított kérdések segítik. Fontosnak tartottam, hogy ezeket az ismereteket egymással osszák meg a tanulók, ne én közöljem velük. Míg megfogalmazzák őket társuk számára, nagy utat tesznek meg az új ismeret befogadása, elsajátítása terén.
---------------------------	---	---	---

26–34. perc	Jelentésteremtés <i>Tanulók:</i> Egyéni munkával ki kell válogatniuk a felsorolásból azokat a stílusjegyeket, amelyek a korábbi feladatban nem szerepeltek. A kiválogatás után közös ellenőrzés következik: tanári felszólításra a tanulók egy-egy megoldást mondanak. <i>Tanár:</i> Ismerteti a feladatot. Ellenőrzéskor rögzíti a táblán a jó megoldásokat.	Egyéni munka Közös megbeszélés Rögzítés, rendszerezés Feladatlap	Az óra eme szakaszában a rögzítésen, a rendszerezésen van a hangsúly. Az előző feladat táblázataival összegyűjtött információkat kiegészítjük, teljessé tesszük a tárgyalt stílusréteg jellemzőinek listáját. Ezúttal is fontosnak tartottam, hogy a tanár tudásátadó szerepe háttérbe szoruljon.
35–42. perc	Reflexió <i>Tanulók:</i> Meghallgatnak egy részletet Csépe Valéria előadásából, amely a Mindentudás Egyetemén hangzott el. A rövid bejátszás alapján meg kell fogalmazniuk, miben tér el az ismeretterjesztő szöveg a tudományostól. A válaszokban vélhetően felmerülnek a szóbeli előadásból következő sajátosságok is. <i>Tartalékfeladat:</i> A tanár által felsorolt példákról el kell dönteniük, hogy tudományos / ismeretterjesztő szövegek, vagy nem. <i>Tanár:</i> Ismerteti a feladatot. A közös megbeszélés folyamán szakkifejezésekkel pontosítja a tanulói észrevételeket.	Projektor, számítógép, Internet, interaktív tábla Elemzés, értelmezés, absztrakció Jegyzetelés	Bár a tudományos és az ismeretterjesztő stílus mindig együtt említendő, az utóbbi néhány vonásában eltér az előbbitől; erre kíván rávilágítani az óra utolsó szakaszának feladata. A tanulók a tanulmányozott írott szövegek után egy szóbeli változattal is találkozhatnak ebben a feladatban, így nemcsak a tudományos és ismeretterjesztő stílusréteg különböző műfajait ismerik meg, hanem a tudásszerzés érdekében többféle képességüket is megmozgatják.

43–45. perc	Az óra lezárása <i>Tanulók:</i> Felírják a házi feladatot: – Nevez meg olyan folyóiratokat, portálokat, amelyek ismeretterjesztő módon próbálják közelebb hozni a tudományt az emberekhez! – Az alábbiakban néhány információt találsz a waterlooi csatáról. Írj rövid „esszét” a csatáról! – Victor Hugo irodalmi stílusban dolgozta fel Napóleon vereségét <i>Nyomorultak</i> című regénye <i>Waterloo</i> alcímű részében. Olvasd el, hogyan ír ő a csatáról! <i>Tanár:</i> Ismerteti a házi feladatot, lezárja az órát, elköszön.	Munkafüzet: 30. o. 4., 7. a, b, feladat	
---------------------------	---	--	--

AZ ICHTHYOSAURUS

Az ichthyosaurus őszállat, évtízezredekkel ezelőtt élt, ma már csak maradványai lelhetők föl a föld mélyebb rétegeiben.

A hüllők közé tartozott, gyíkszerű, igen nagy, sőt marhanagy állat volt. Hossza a feje tetejétől a farka végéig huszonöt-harminc méter, a farka mögött ötven méternyire álló fáig hetvenöt-nyolcvan méter, amiből arra következtethetünk, hogy apját és anyját nagyon tisztelte, mert hát igen hosszú volt a földön.

A testét kemény pikkelyek fődtek, úgy mint a cserepek a háztetőt.

A fején, amely hasonlatos volt egy óriási madáréhoz, egy vagy két rövid szarv nőtt, hangját az ásatáskor nem sikerült sehol meglegelni, de bizonyára valami rémes trombitaszerű harsogás volt.

Az ichthyosaurus tulajdonképpen a mesebeli sárkány, tehát a meseírók véletlenül igazat mondanak, amikor sárkányról hazudnak.

Súly a szörnyetegnek igen nagy volt, nagyobb, mint annak, amit ma egy magyar politikus mond: becslésünk szerint lehetett úgy 20 000 kg, ami hogy mily nagy tömeget jelent, elképzelhetjük, ha meggondoljuk, hogy egy jól fejlett elefánt csak 6 000 kg.

Az ichthyosaurus táplálékát növényi gezemicék képezték. Nevezetes, hogy ennek a bődületes nagy állatnak irtózatosan, szinte diplomatikusan kicsiny agyveleje volt, akkora, mint egy mogyorószem. Rettenetesen buta állat volt eszerint; természetbúvárok kiszámították, hogy Aesopus meséit 15 000 000 000 esztendő alatt lehetett volna vele 100 000 professzornak megértetni.

Az ichthyosaurus már-már csak kínai festményeken és porcelánokon él döglött állapotban, továbbá a kolozsvári Szentgyörgy-szoborban és a budapesti ligeti fasor végén két példány bronzból, pedig hajdan, pár tízezer év előtt Magyarországon is sütkérezett, azonban, tekintettel az 1914 óta itt folyó eseményekre, még idejekorán kihalt.

A tudományos és ismeretterjesztő stílus – Feladatlap „A”

Melyik stílusrétegre lehetnek jellemzők az alábbi kifejezésformák?				
1.	Másfelől viszont a polgárjogi harcos a „washingtoni menet a munkáért és a szabadságért” névvel illetett demonstráció előtt hajlandó volt kompromisszumot kötni a Fehér Házzal, miután John F. Kennedy elnök arra kérte őt, hogy szónoktársaival együtt tartózkodjon a radikális megnyilvánulásoktól, nehogy ezzel maga ellen fordítsa a törvényhozókat.		A)	Szónoki stílus
2.	Nem csupán eszmeileg, hanem anyagilag is részesülni kívánnak Barack Obama megválasztásának marketingsikeréből Martin Luther King örökösei.		B)	Tudományos stílus
3.	– Te tudod, mit jelent az, hogy politikailag korrekt? – Még életemben nem hallottam.		C)	Hivatalos stílus
4.	Van egy álmom, hogy egy napon Georgia vöröslő dombjain az egykori rabszolgák és az egykori rabszolgatartók fiai le tudnak majd ülni a testvériség asztalához.		D)	Társalgási stílus
5.	Az egyenlő bánásmód követelménye alapján Magyarország területén tartózkodó természetes személyekkel, ezek csoportjaival, valamint a jogi személyekkel és a jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetekkel szemben e törvény rendelkezései szerint azonos tisztelettel és körütekintéssel, az egyéni szempontok azonos mértékű figyelembevételével kell eljárni.		E)	Publicisztikai stílus

A generatív nyelvelméletnek két alapvető célkitűzése van. Az egyik a nyelvelsajátítással függ össze. Ismert megfigyelés, hogy a gyermek minden nagyobb nehézség nélkül sikerrel képes elsajátítani anyanyelvét. A nyelvelsajátítás kreatív abban az értelemben, hogy benne az utánzás csak másodlagos szerepet tölt be. A nyelvelsajátítás folyamán a bennünk lévő nyelvi képességet (faculté de langage-t) fejlesztjük ki. Ez nem lenne lehetséges, ha a nyelvnek nem lenne valamilyen szabályrendszere, amelyet a nyelvi képesség kifejllesztésekor elsajátítunk. A generatív nyelvelmélet alapvető törekvése, hogy ezt a szabályrendszert explicitté tegye. Szabályt megállapítani viszont csak úgy lehet, ha nemcsak azt tudjuk, hogy mi lehetséges, hanem azt is, hogy mi nem. Ezt pedig csupán abból, hogy nincs rá adatunk, nem tudhatjuk. A szabályrendszer megalkotására való törekvésnek tehát közvetlen következményei vannak az adatok gyűjtésére és értékelésére vonatkozóan. Ugyanakkor ez azt is mutatja, hogy a generatív nyelvelmélet egyik alapvető problémáját a nyelv szabályrendszerének kimutathatósága, megállapítása és érvényességi körének tisztázása jelenti.

Ami a lényegét illeti, az emberi nyelvek a nyelvelsajátítás szempontjából egységesen viselkednek. Ugyanakkor azonban tapasztalati tény az emberi nyelvek nagymértékű változatossága. Ez a látszólagos ellentmondás csak úgy oldható fel, ha feltételezzük, hogy az egyes nyelvek lényegében ugyanazokat az eszközöket használják, de hihetetlenül sokféle kombinációban. Ebből következik a generatív grammatika másik célkitűzése: a nyelvtudomány feladata, hogy ebben a nagy változatosságban kimutassa azt, ami univerzális. Az univerzális grammatika az emberi nyelvre jellemző univerzális tulajdonságokat tartalmazza. Ebből most már természetszerűleg következik a generatív grammatika második alapproblémája: tisztázni kell az egyes nyelvek grammatikája és az univerzális grammatika közötti viszonyt. (*Strukturális magyar nyelvtan 1. Mondattan. Szerk.: Kiefer Ferenc. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992.*)

Az alábbi szempontok figyelembevételével töltsd ki a táblázatot!	
Kiknek szólhat a szöveg?	
Mi a szöveg célja?	
Szerkezetük és modalitásuk szerint milyen mondatokból áll?	
A szókincs melyik rétegéből merít? (példával)	
Használ-e a szöveg utaló elemeket? Ha igen, milyeneket?	
Az elbeszélő, a leíró vagy az érvelő jelleg érvényesül-e a részletben?	

Húzd alá a tudományos és ismeretterjesztő szöveg tulajdonságait!

szlengszavak | az értelmi kifejezésmód hangsúlya | lazább mondatszerkesztés | neologizmusok és szójátékok | saját belső terminológia | szövegszerkezet: követhető, tételmondatos bekezdések | változatos modalitás az érzelmi hatás erősítésére | sok jogi szakkifejezés | terpeszkedő kifejezések | szakmai helyesírás és tipográfia | érzékletes képek | aprólékos, részletező ok-okozati összefüggések

A tudományos és ismeretterjesztő stílus – Feladatlap „B”

Melyik stílusrétegre lehetnek jellemzők az alábbi kifejezésformák?				
1.	Másfelől viszont a polgárjogi harcos a „washingtoni menet a munkáért és a szabadságért” névvel illetett demonstráció előtt hajlandó volt kompromisszumot kötni a Fehér Házzal, miután John F. Kennedy elnök arra kérte őt, hogy szónoktársaival együtt tartózkodjon a radikális megnyilvánulásoktól, nehogy ezzel maga ellen fordítsa a törvényhozókat.		A)	Szónoki stílus
2.	Nem csupán eszmeileg, hanem anyagilag is részesülni kívánnak Barack Obama megválasztásának marketingsikeréből Martin Luther King örökösei.		B)	Tudományos stílus
3.	– Te tudod, mit jelent az, hogy politikailag korrekt? – Még életemben nem hallottam.		C)	Hivatalos stílus
4.	Van egy álmom, hogy egy napon Georgia vöröslő dombjain az egykori rabszolgák és az egykori rabszolgatartók fiai le tudnak majd ülni a testvériség asztalához.		D)	Társalgási stílus
5.	Az egyenlő bánásmód követelménye alapján Magyarország területén tartózkodó természetes személyekkel, ezek csoportjaival, valamint a jogi személyekkel és a jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetekkel szemben e törvény rendelkezései szerint azonos tisztelettel és körütekintéssel, az egyéni szempontok azonos mértékű figyelembevételével kell eljárni.		E)	Publicisztikai stílus

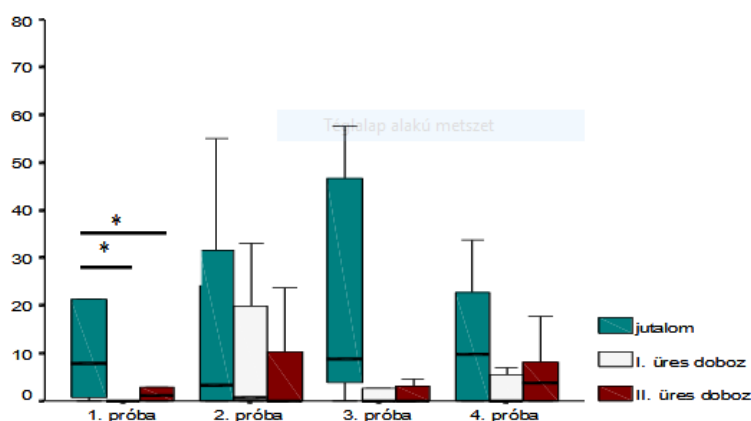
Olvasd el a lap hátoldalán található szöveget, majd válaszolj a táblázat kérdéseire!

Az alábbi szempontok figyelembevételével töltsd ki a táblázatot!	
Kiknek szólhat a szöveg?	
Mi a szöveg célja?	
Milyen tevékenységből következnek a szöveg megállapításai?	
A szókincs melyik rétegéből merít? (példával)	
A szemléltetés mely eszközeit használja a szöveg?	
Vannak-e a szövegben utalások, hivatkozások?	

Húzd alá a tudományos és ismeretterjesztő szöveg tulajdonságait!

szlengszavak | az értelmi kifejezésmód hangsúlya | lazább mondszerkesztés | neologizmusok és szójátékok | saját belső terminológia | szövegszerkezet: követhető, tételmondatos bekezdések | változatos modalitás az érzelmi hatás erősítésére | sok jogi szakkifejezés | terpeszkedő kifejezések | szakmai helyesírás és tipográfia | érzékletes képek | aprólékos, részletező ok-okozati összefüggések

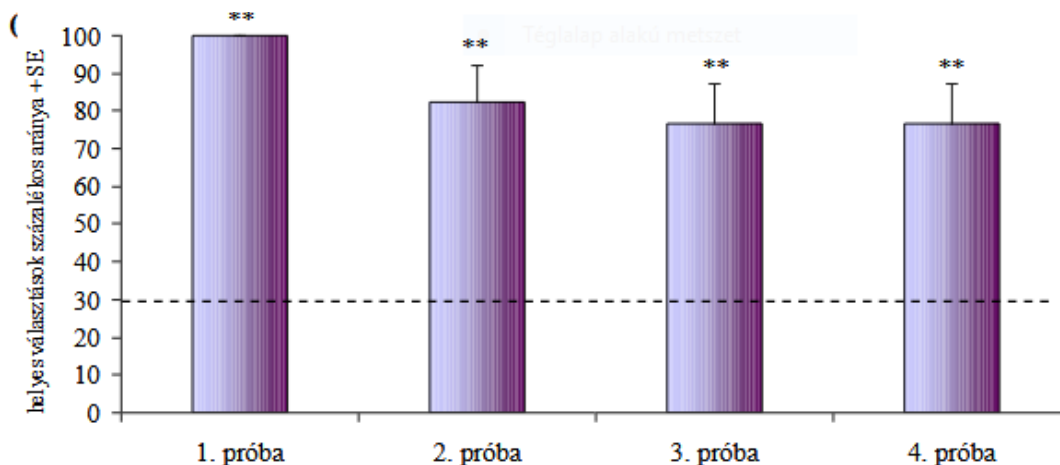
14. ábra. IV. kísérlet - kutyák. A jutalmat tartalmazó, illetve az üres tálkákra való nézés időtartama
(* $p < 0,05$)

A fentiektől eltérően, a gyerekek jelzései alapján az anyák mind a négy próbában sikeresen kiválasztották a jutalmat rejtő tálkát (egymintás Wilcoxon előjel teszt, 1. próba: $T = 0$, $N = 17$, $p < 0,001$, 2. próba: $T = 3$, $N = 17$, $p < 0,001$, 3. próba: $T = 4$, $N = 17$, $p < 0,001$, 4. próba: $T = 4$, $N = 17$, $p < 0,001$) (lásd 15. ábra). A jelzés alkalmával esetükben megállapíthattuk, hogy szignifikánsan többet néztek a jutalom helyére, mint az üres tálkákra (Wilcoxon páros előjel teszt) (lásd az alábbi táblázat és 16. ábra). Fontos kiemelni, hogy a gyerekek az utolsó (indirekt) próbában is helyesen jelezték a jutalom helyét az anyának, mely esetben magát a rejtést nem láthatták, csak a kísérletvezető rámutató mozdulatát.

N = 17	1. próba	2. próba	3. próba	4. próba
I. üres tálka vs. jutalom helye	$T = 0$ $p < 0,001$	$T = 12$ $p < 0,01$	$T = 10$ $p < 0,01$	$T = 11$ $p < 0,01$
II. üres tálka vs. jutalom helye	$T = 0$ $p < 0,001$	$T = 3$ $p < 0,001$	$T = 7$ $p < 0,001$	$T = 24$ $p < 0,05$

15. ábra. IV. kísérlet - gyerekek. Az anyák helyes választásainak aránya a gyerekek jelzései alapján

IV. A TANKÖNYVEKHEZ TARTOZÓ MUNKAFÜZETEK

A munkafüzetek szorosan követik a tankönyvek felépítését, változatos módokon segítik az ismeretek rögzítését, valamint gyakorlatban való alkalmazását. A tankönyvekhez hasonlóan friss nyelvi példákat tartalmazó, saját élményeiket is aktivizáló feladatok teremtenek lehetőséget a tananyag elmélyítésére. Ezek a gyakorlatok a tankönyvekéhez hasonlóan a tantárgyi koncentrációt segítő irodalmi és tudományos szövegek mellett nagy arányban tartalmaznak gyakorlati szövegeket is, amelyek még inkább hozzásegítik a diákokat ahhoz, hogy megfigyeljék a hétköznapi élet kommunikációs jelenségeit és alkalmazzák a nyelvi sztenderd mintáit. A munkafüzet alkalmazásához kapcsolódó javaslatok A tankönyvek felépítése, a témakörök bemutatása című fejezetben találhatók.

A sorozatban kiemelt hangsúlyt kap a szövegértési képesség fejlesztése. A munkafüzetek szöveggyűjteményeiben a tanulók a mindennapi életből vett, praktikus szövegekhez, irodalmi és tudományos érdekességeket bemutató írásokhoz kapcsolódó feladatsorokkal tehetik próbára szövegértésüket. A szöveggyűjtemény szövegei további kreatív, a szövegalkotást és az anyaggyűjtés gyakorlatát fejlesztő feladatokkal is bővíthetők.

Például:

a) Magyar nyelv 9. munkafüzet 64–65. o.:

Az alábbi szöveghez kapcsolódó feladatot (A következő cikkből hiányoznak az írásjelek. Egészítsd ki a szöveget a megfelelő írásjelekkel!) kiegészíthetjük a következőkkel:

- Hogyan kapcsolódnak a képek a szöveghez? Karikázd be azokat az elemeket, amelyekről említést tesz a szöveg!

(Forrás: www.mnb.hu)

- Fogalmazd meg két mondatban, hogyan kapcsolódik Nagy Sándor Mátyás királyhoz!
- Támaszd alá a szöveg alapján a következő állítást!

Mátyás itáliai mintát követett uralkodói megjelenésében.

„Mátyás király reprezentációjában jelentős helyet foglalt el az itáliai mintára kialakított, antikizáló uralkodó-portré. Ezek az arcképek összhangban vannak azzal a mítosszal, amelyet Mátyás humanistái alakítottak ki, közülük is elsősorban Antonio Bonfini, aki szerint Mátyás dinasztiája a római Corvinus nemzetségre vezethető vissza.

A Corvina-kódexekben például több alkalommal is római császárok pénzeiről készült miniatúramásolatok között tűnik fel a hasonlóképp ábrázolt Mátyás. All’antica motívumnak lehet tekinteni azt is, hogy Mátyás király portréihoz az antik Nagy Sándor-ábrázolásokat használták fel. Az a profilportré, amely több változatban is ismert korabeli, itáliai bronzérmékről, Mátyást olyan külső jegyekkel ruházza fel, mint amilyenekkel a macedón hadvezér rendelkezett. Ennek oka az volt, hogy Mátyás fontosnak tartotta az itáliai udvarok felé közvetíteni uralkodói erényeit. Legnagyszerűbb portréja az a kettős profil arckép, amely valószínűleg lombard műhelyben készült, és amely zöldes háttér előtt, fehér márványból kifaragva jeleníti meg a magyar királyt és hitvesét, Aragóniai Beatrixot. Az uralkodói profilportré-pár jellegzetesen itáliai reneszánsz műfaj volt.

Mátyás humanista mintára kialakított portrétípusa, a Corvinus-mítosz és a Nagy Sándor-hagyomány mellé még egy olyan elem társult, amelynek előképe az itáliai humanizmusból, egészen pontosan a Mediciek (eredeti alak: Medici) Firenzéjéből eredeztethető. Ez a Herkules-mítosz, amely az uralkodót az antik hős szerepében jeleníti meg. A visegrádi Herkules-kút csúcsának szobra, vagy a budai palota kettős bronzkapujának – csupán Bonfini leírásából ismert – Herkules munkáit ábrázoló domborművei tartoznak ebbe a körbe. Mátyás humanista udvarában, szintén itáliai mintára, talán a Beatrixszal kötött házasság után, megtaláljuk a jellegzetesen humanista eredetű, személyes emblémákat is.

Ezek az ábrázolások a király erényeire utalnak, de pontos jelentésük máig vitatott. Ilyen Mátyásemblémákat találunk a budai várból előkerült, majolika padlócsempéken, és igen gyakran szerepelnek a Firenzében készült Corvina-kódexeken is. Mátyás gyakran használt emblémája volt a bölcsességre utaló kút, vagy a jó kormányzásra vonatkoztatható méhkas motívuma. Corvin Mátyás zárt udvari kultúrájában tehát jellegzetesen itáliai mintájú, humanista reprezentációval találkozunk.” (Forrás: www.sulinet.hu)

b) Magyar nyelv 9. munkafüzet 65. o.:

Az alábbi szöveghez kapcsolódó feladatot (A következő cikkből hiányoznak az írásjelek. Egészítsd ki a szöveget a megfelelő írásjelekkel!) kiegészíthetjük a következőkkel:

- Gyűjtsd össze a szövegből a Zenitre vonatkozó információkat!
- Melyek igazak és melyek hamisak az alábbi állítások közül?

ÁLLÍTÁS	IGAZ	HAMIS
Egy tengeri katonai központban, Lacklandban kutya kiképzése folyik.		
Zenit a kiképzés során Josétól kapta a nevét.		
A kiképzett kutya alkalmasak lehetnek nyomkövetésre, járőrszolgálatra és robbanószer keresésére is.		
A kutya minimum egy-két óráig lehet tanítani naponta.		
Harctérre nem minden kutya fajta alkalmas.		

- Keress a szövegből példát a szintagmaláncra és a szintagmabokorra!
- Készítsd el a következő mondatok ágrajzát!

Nem minden hadra szánt kutya lehet végül csatasorba állítani.

Mivel előző kutájával nem vett részt éles bevetésen, José nagyon remélte, hogy Zenittel sikeres páros lesznek.

(A szöveget írásjelekkel együtt közöljük.)

Írta: Michael Paterniti
Fényképezte: Adam Ferguson

Német juhászkutya, súlya 35 kiló, neve Zenit, 2007. október 31-én született, boldog, ha visszahozhatja a labdát. Hogy honnan a név, nem tudni, csak azt, hogy európai tenyésztőtől kapta. Egy sor orvosi vizsgálat után, alig egyévesen megvásárolta az Egyesült Államok hadserege, és San Antoniába, a Lackland légi bázisra szállították.

Zenit a 341. kiképzőszázadhoz került, ahol a hadügyminisztérium megfogalmazása szerint főként az ebek „elszántságát, felfogóképességét, környezeti és szociális stabilitását” fejlesztik. A napirend szigorú: a kutyákat meghatározott időben engedik ki enni, inni, mozogni, gyakorolni. Képzésük során felméri, hogy milyen feladatra – járőrszolgálatra, nyomkövetésre, keresésre – alkalmasak. A vonatkozó iratok szerint Zenit 13 hónapot töltött a Lackland kennelében. A kutyák csak rövid ideig képesek erősen koncentrálni; Zenitet legfeljebb napi egy-két órán (olykor alig három-öt percre) lehetett oktatni, tanítani. A tanfolyam végén bizonyítványt kapott arról, hogy robbanószerek keresésére és járőrszolgálatra alkalmas.

A kétéves Zenit és José 2010-ben, Okinava szigetén, Japánban került össze. Akkoriban Zenittel még sokat kellett foglalkozni. Mivel előző kutyájával nem vett részt éles bevetésen, José nagyon remélte, hogy Zenittel sikeres páros lesznek.

Nem minden hadra szánt kutyát lehet végül csatasorba állítani. Van, amelyikről kiderül, hogy nem bírja a hőséget, vagy rettentő feszült, izgatott lesz a fegyverropogástól, a robbanásoktól, hiába szoktatják hozzá a kiképzés során a csatazajhoz is. Némelyik túlságosan ragaszkodik a vezetőjéhez, netán nem elég szorgalmas, vagy túl játékos. Egyes fajták különösen jeleskednek a harctéren; ilyen a német juhász, a labrador retriever és a híresen elszánt, bátor és melegtűrő belga malinois.

c) Magyar nyelv 10. munkafüzet: 82–83. o.:

Az alábbi szöveghez kapcsolódó kérdéseket (1. Milyen szövegtípusba sorolnád az idézetet?; 2. Magyarázd meg a szöveg alapján, mit jelent az, hogy „a cigány hegedűs a költő hasonmása”!; 3. Mutasd be az idézet segítségével a tudományos stílus jellemzőit!) kiegészíthetjük a következőkkel:

- Keresd meg a szöveg azon kulcsszavait, amelyeket digitális közlés esetén hiperlinkké kellene alakítani!
- Készíts öt pontból álló vázlatot a szöveg alapján!
- Alkossatok három csoportot! Az első csoport nézzen utána az interneten a cigányság eredettörténetének! A második csoport gyűjtsön információkat a roma nemzetiségről! A harmadik csoport keressen roma népszokásokat!
- Anyagaitok alapján mindhárom csoport készítsen saját témájáról egy olyan rövid, közérthető leírást, amely szerepelhetne egy romákról szóló kiállításon! Szövegeitekhez keressetek képeket is!
- Készítsetek közösen egy gondolattérképet a cigányságról!

„A XIX. századi magyar liberális felfogás reprezentatív példája Jókai Mór elbeszélése, *Az utolsó cigányország* (1854), amely a legendák időtlen messzeségében idézi fel Zingarát, a cigányok állítólagos őshazáját, ahol boldogan élt a nép, amíg fel nem dulta a rettenetes Tamerlán tatár hordája, szétszórva őket a világ minden tájára, s örökös boldogtalanságra kárhoztatja őket egykori vajdájuk, Ruhiva átka. Figyelemre méltó a novella zárata, ahol az

elbeszélő a történelmi időbe lép át: »... mindenütt ismerik őket, mindenütt az a barangoló, szomorú nép, mely végzi a legaljasabb munkákat, s mulattatja a vigadni akarókat, s üldöztetik a rendszeretők által; néposztály, melyet minden ország úgy tekint, mintha valami eleven állatot nyelt volna el. A magyarországi cigányok állapota még legtűrhetőbb. Ezek sajátítottak el legtöbb műveltséget, miután a főurak mulatási hajlama s a nép kedélye legjobban megszoktatá őket; váltak közülök nagy művészek, jó katonák (utóbbiak kivált a XVII. században) ... Itt írnak rólok a költők nem megalázó dolgokat, s úri asszonyságok zongorázzák szerzeményeiket ...«

Jókai írása meggy el legmesszebb a cigányság elismerésében (még katonai erényeiről is tud), ugyanakkor meglehetősen idealizálja a magyarországi állapotokat. Ám azt helyesen látja, hogy nálunk a cigányság (bár pontosabb lenne a cigány zenészekre korlátozni a kört) a kulturális életben megkülönböztetett pozíciót vívott ki magának. Az »úri asszonyságok« azért zongoráztak előszeretettel cigányok által előadott darabokat, mert a magyar zene sajátos nemzeti stílusa éppen a cigánybandák játéka nyomán népszerűvé vált verbunkos zenéből alakult ki a XVIII–XIX. század fordulóján. Tehát a cigányzene nemcsak mulatozás eszköze volt, hanem több annál: a magyar nemzeti identitás egyik táplálója és formálója. A híres cigányprímások nemcsak ünnepelt sztárok, hanem a nemzeti panteon díszpolgárai, akiket a szépliteratúra is ünnepel. [...]

Az irodalomra nézve különösen fontos, hogy a hasonlónak tudott szerep összefűzi a két hivatást; így lesz a cigány hegedűs a költő hasonmása – már a szimbolista-esztéticista értelmezést jóval megelőzve – Vörösmarty Mihály *A vén cigányában* (1854), majd Babits Mihály *Cigány a siralomházbanjától* (1925) Zelk Zoltán *Tűzből mentett hegedűjéig* (1963). Természetesen a kettő közti párhuzam igencsak eltérő jelentésekkel bírhat: nemcsak a mesterség célja vagy természete tűnhet hasonlónak, hanem a közösnek érzett társadalomlélektani helyzet is, a megtörtség vagy akár a kitaszítottság élménye, vagy a mindennapok gondjaival nem törődő játék (örömműze) igézete, mint Szabó Lőrinc Tücsökzenéjének (1945) *A cigány benned* című, 293. darabjában: »S közben mindig a tücskök!... Szép ez a gazdátlanul lebegő muzsika, / ez az egyetemes, nagy vigalom. / Tépheted a hajad, hogy siralom / a földi sor, dicsérheti mese / a bölcs hangját: a perc szerelmese / fűtül gondra, jövőre!... S láttad-e, / hogy sütkérezik az a fekete / bogár a napon? [...] Hogy olyan kicsi, / azért még lehetsz testvére neki: / ő a cigány benned, a lélek, a / ráérő idill, a bohémia: / szeresd benne az ellentétedet, / szeresd, mert könnyelmű s elégedett!« (Veres András: *Cigányok az irodalomban. In: Tanulmányok a cigányság társadalmi helyzete és kultúrája köréből. Szerk.: Kovalcsik Katalin. IFA–OM–ELTE, Budapest, 2001. 287–288.*)

10. évfolyamban a munkafüzet kiegészül a Készüljünk a kompetenciamérésre! című fejezettel, amely nyolc fejlesztő feladatsorból áll. Ezek a feladatsorok típusfeladataikkal alkalmazhatók a diákok kompetenciamérésre való felkészítésében.